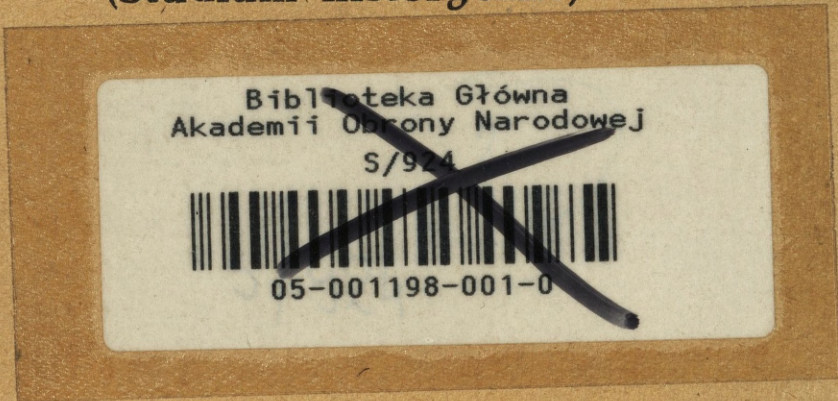

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP

INSTYTUT DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

**PROGNOZA ROZWOJU
DYDAKTYKI WOJSKOWEJ**
(Studium historyczne)

61195

WARSZAWA

1985

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP

INSTYTUT DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

**PROGNOZA ROZWOJU
DYDAKTYKI WOJSKOWEJ**
(Studium historyczne)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/924

05-001198-001-0

61195

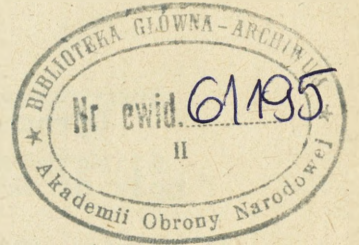
WARSZAWA

1985

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP

INSTYTUT DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

PROGNOZA ROZWOJU DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

/studium historyczne/

2

~~51924~~

WARSZAWA

1985 R.

Opracowanie wykonali: ppłk dypl. Ireneusz ŁYSIAK /zag.4.1./,
ppłk dr Bogdan SZULC /zag.2.4 i 4.2/, płk dr inż. Julian URBAN
- wprowadzenie i pozostałe zagadnienia.

Dane do wykazu prac doktorskich wykonanych w Zakładzie Dydaktyki Wojskowej WAP zebrał ppłk dr Bronisław SMYKSY.

SPIS TREŚCI	strona
WPROWADZENIE	3
1. ROZWÓJ DZIAŁALNOŚCI DYDAKTYCZNEJ W WOJSKU W UJĘCIU HISTORYCZNYM	4
1.1. Działalność dydaktyczna w wojskach ery starożytnej	4
1.2. Działalność dydaktyczna w okresie wojsk rycerskich /VI - XV w./	9
1.3. Działalność dydaktyczna w okresie wojsk zaciężnych /XVI - XVII w./	11
1.4. Działalność dydaktyczna w okresie tworzenia się armii narodowych /XVIII - XIX w./	17
1.5. Działalność dydaktyczno-wychowawcza w okresie masowych armii narodowych i armii koalicyjnych /XX-XXI w./	26
2. ROZWÓJ INSTYTUCJONALNY DYDAKTYKI WOJSKOWEJ	31
2.1. Instytucje dydaktyczno-naukowe	31
2.2. Kadry naukowe i pomocnicze	37
2.3. Nakłady na badania naukowe	41
2.4. Zaplecze	43
3. STRUKTURA DYDAKTYKI WOJSKOWEJ	51
3.1. System szkolenia wojskowego	51
3.2. Przedmiot badań dydaktyki wojskowej	54
3.3. Prawidłowości dotychczasowego rozwoju przedmiotu badań dydaktyki wojskowej	57
3.4. Części składowe dydaktyki wojskowej	79
3.5. Podejmowana problematyka naukowo-badawcza	82
4. ZWIĄZKI DYDAKTYKI WOJSKOWEJ Z INNYMI NAUKAMI I CZYNNIKAMI ZEWNĘTRZNYMI	92
4.1. Powiązania interdyscyplinarne	92
4.2. Wpływ czynników zewnętrznych	96
Wnioski końcowe	99
Literatura	102
Załączniki: 1 - 5	

WPROWADZENIE

Prognozowanie naukowe jest w istocie transformacją faktów, które miały miejsce w przeszłości, na przyszłe stany rzeczy. Dotyczy to także prognozy dydaktyki wojskowej. Jest to młoda dyscyplina nauki licząca zaledwie kilkadziesiąt lat. W swojej krótkiej przeszłości nie zgromadziła jeszcze niezbędnej liczby faktów, na podstawie których możnaby wnioskować o jej dalszym rozwoju na wymaganym poziomie ufności. Dlatego celowym wydaje się pozyskanie dodatkowego zbioru danych faktograficznych z historii działalności dydaktycznej w wojskach. Im większy bowiem zbiór faktów, tym wiarygodniejsza prognoza.

Dydaktyka wojskowa szuka swojej genezy w historii wojskowości. Nic w tym szczególnego gdy zważy się, że działalność szkoleniowo-wychowawcza w wojskach znana jest od najdawniejszych wieków. Stąd też opracowanie to w pierwszej części podejmuje wybrane aspekty działalności dydaktycznej w wojskach różnych okresów historycznych, a uogólnione z nich wnioski wykorzystane są w następnych częściach, które jednak w głównej mierze zawierają materiał współczesny dydaktyce wojskowej. Najbardziej aktualne problemy rozwojowe opisane zostały w częściach drugiej i trzeciej. W części czwartej ukazano różnorodne powiązania metodologiczne i merytoryczne dydaktyki wojskowej z innymi naukami.

W opracowaniu największą uwagę zwrócono na rozwój tych komponentów dydaktyki wojskowej, które są jej przedmiotem badań naukowych. One właśnie - badania - są motorem wszelkich procesów rozwojowych. Bez badań nie ma postępu.

Opracowanie to nie wyczerpuje obszernej problematyki tematu. Mimo niewątpliwych braków może służyć wsparciem do celów prognozowania oraz być zaczynem do szerszego podjęcia tematu.

1. ROZWOJ DZIAŁALNOŚCI DYDAKTYCZNEJ W WOJSKU W UJĘCIU HISTORYCZNYM

Materiały z historii wojskowości dowodzą, że systemy szkolenia żołnierzy, formy organizacyjne, metody i zasięg tego szkolenia w największym stopniu zależały od tego z jakich klas społecznych wywodzili się żołnierze, jakim klasom oni służyli, jakim dysponowali uzbrojeniem oraz od sztuki prowadzenia walki zbrojnej. W związku z tym można wyróżnić cztery okresy rozwoju działalności dydaktycznej, w których kształtowały się odpowiadające im charakterystyczne systemy szkolenia wojskowego:

- działalność dydaktyczna w wojskach ery starożytnej;
- działalność dydaktyczna w okresie wojsk rycerskich;
- działalność dydaktyczna w okresie wojsk zaciężnych;
- działalność dydaktyczna w okresie tworzenia się armii narodowych;
- działalność dydaktyczna w okresie masowych armii narodowych i armii koalicyjnych.

Scharakteryzujemy tę działalność w poszczególnych okresach w aspekcie celów prognozowania rozwoju dydaktyki wojskowej.

1.1. Działalność dydaktyczna w wojskach ery starożytnej

Z zorganizowaną działalnością dydaktyczną w siłach zbrojnych kontynentu europejskiego spotykamy się w wojsku spartańskim oraz w wojskach starożytnego Rzymu. Wiemy np. że o przydatności wojownika spartańskiego decydowała jego sprawność fizyczna. Wyrabiano ją u żołnierzy poprzez różnorakie ćwiczenia z bronią oraz sprawdzano na przeglądach i zawodach wojskowych. Zalety wojownika wyrabiano również przez muzykę, śpiew i tańce, które miały pobudzać męstwo i odwagę, wyrabiać zaciętość i poświęcenie.

Pierwszymi nauczycielami sztuki wojennej, zajmującymi się praktyką i zagadnieniami teoretycznymi rzemiosła wojskowego, byli sofiści /V - III w. pne./. Uczyli oni jak trzeba szykować armię do bitwy, jak się poruszać w dolinach i /wielkich drogach, na równinach i w górach, jak należy rozbić obóz i osłaniać go czatami, co należy robić, kiedy naciera się na pozycję lub narządza odwrót, jak przeprowadzać się przez lasy i rzeki, jakie zarządzenia są najlepsze przeciwko ruchowi jazdy skierowanej na front, boki lub tyły, jak się atakuje lub broni twierdzy^{1/}.

Równocześnie z praktyką szkoleniową antycznych wodzów rozwijała się teoretyczna myśl dydaktyczna utrwalona w dziełach greckich historyków. Jednym z wielkich przedstawicieli tej myśli był Ksenofont /430 - 355 r. pne./. Był on teoretykiem wojennym, który poczynił próbę sformułowania podstawowych zagadnień wojskowych ówczesnej epoki. Wiele miejsca w jego dziełach zajmują sprawy wyszkolenia i wychowania żołnierzy, w których proponował uwzględnienie takich elementów, jak: zaszczepianie szacunku dla starszych, cierpliwość, fizyczność i moralną wytrwałość, jednomyślność, przyzwyczajanie do wzajemnego pomagania sobie, męstwo, znajomość sztuki wojennej, ograniczanie własnej woli, dyscyplina i posłuszeństwo.

Dużo uwagi Ksenofont poświęcił również problematyce wyszkolenia bojowego wojska. Wzorem dla niego w tym względzie był spartański system szkolenia.

Prace Ksenofonta wywarły wielki wpływ na działalność dydaktyczną w wojskach antycznej Grecji a później Rzymu, i znalazły żywy oddźwięk w literaturze Renesansu.

1/ Zob. J. Bugajski, *Wojujący filozofowie i filozofujący wojownicy w starożytnej Grecji*, "Wojsko Ludowe" 1960, nr 6, s.56.

Pierwszym autorem podręcznika wojskowego był Eneasz ze Stympholos /IV w. pne./. W swojej piątej "Księdze strategicznej" podjął problemy wychowawczego oddziaływania na żołnierzy, zalecając środki prowadzące do zapewnienia morale wojsk oraz ich dyscypliny, formułuje zalecenia i nakazy dotyczące cenzury listów i utajniania korespondencji wojskowej za pomocą atramentu sympatycznego.

Rozkwit sztuki wojennej, a wraz z nią także wojskowej myśli dydaktycznej, w starożytnej Grecji zakończył się po utracie jej niepodległości. Najsilniejszym państwem ówczesnego świata stało się Imperium Rzymskie.

Rzymianie byli przede wszystkim świetnymi praktykami szkolenia wojskowego. Dowodzi tego fakt, że stworzyli doskonałą armię walczącą nowymi metodami. Nie potrafili jednak stworzyć odpowiadającego jej potędze okazałego piśmiennictwa dydaktycznego. Teoria szkolenia wojowników nie była ich domeną. Dzieła teoretyczne, obejmujące zagadnienia wojskowości, pisali - zwłaszcza w pierwszym okresie istnienia Imperium - nie Rzymianie lecz przedstawiciele narodu przez nich podbitego - Grecy. Nie oznacza to jednak, że wśród Rzymian nie było znaczących teoretyków wojskowych, którzy w swoich pracach nie podnosiliby zagadnień szkolenia wojskowego. Należeli do nich w szczególności Katon, Frontinus, Cezar i najpopularniejszy z nich Wegecjusz. Pierwszy z nich - Katon w rozprawie "De re militari" występuje przeciwko tym, którzy sądzili, że sukcesy w walce można osiągać dzięki rutynie, a nie wiedzy wojskowej. Autor rozprawy wskazywał na konieczność nieustannego poznawania sztuki prowadzenia bitew przez wodza armii, jego podkomendnych-dowódców oraz opanowanie wszelkich umiejętności władania bronią przez wszystkich wojowników.

W pracach Frontinusa i Cezara zawarty jest bogaty materiał uogólniający współczesne im doświadczenia wojenne. Dużo miejsca zajmują zagadnienia organizowania i szkolenia wojsk. Określone są w nich zakresy i metody szkolenia wojowników. Sporo miejsca poświęcono w nich zagadnieniom szkolenia zespołowego, a także współdziałaniu pomiędzy elementami ugrupowania bojowego.

Praca Wegecjusza zatytułowana "Krótkie studium o zasadach sztuki wojennej" traktuje o uzbrojeniu, organizacji i systemie rekrutacji armii rzymskiej. Szczególnie dużo miejsca poświęcił autor problematyce wyszkolenia żołnierzy. Pouczał on, że kto chce zwycięstwa niechaj starannie szkoli wojowników, kto chce uzyskać pomyślny wynik, niech prowadzi wojnę w oparciu o sztukę i wiedzę, a nie o przypadek.^{1/}

Wegecjusz wielokrotnie podkreślał, że dobre wyszkolenie armii to rękojmia zwycięstwa. Przechodząc do praktycznych wskazań, w jaki sposób prowadzić szkolenie wojska, zalecał codziennie - i do tego w terenie - ćwiczenie żołnierzy w umiejętności władania bronią. Udzielił także odpowiedzi na pytanie: czego należy uczyć żołnierzy? Według niego, ogólny kierunek szkolenia powinien przewidywać wykonywanie w czasie pokoju tych wszystkich czynności, które wypadnie z konieczności wykonywać w czasie bitwy.

Po upadku Imperium Rzymskiego jedynym znaczącym ośrodkiem, gdzie powstawały prace teoretyczne podnoszące problemy szkolenia wojsk, było Cesarstwo Bizantyjskie. Główna uwaga wojskowych

---

1. Por. E. Razin, Historia sztuki wojennej, W-wa 1958, t.1, s.517.

teoretyków bizantyjskich skupiona była na wypracowaniu nowych schematów organizacji wojsk i ich ugrupowania na polu bitwy.

W wojskowości starożytnej obserwujemy kształtowanie się postępu opierającego się na wykorzystaniu doświadczeń innych ludów, dzięki czemu tworzone lepsze wzory organizacyjne, doskonalono uzbrojenie, taktykę i strategię, modernizowano szkolenie wojsk.

Oceniając działalność dydaktyczną w wojskowości starożytnej należy stwierdzić, że znajdowała ona podatny grunt do rozwoju. Niemal od samego początku działalność ta miała zarówno charakter praktyczny i naukowy, i podporządkowana była zabezpieczeniu potrzeb szkolenowych wynikających ze sztuki wojowania. Wraz z działalnością dydaktyczną występowały wyraźne symptomy kształtowania osobowości wojowników, czyli wiązanie szkolenia wojskowego z wychowaniem żołnierzy. Wiele teoretycznej myśli dydaktycznej z tych odległych czasów nie straciło na aktualności nawet w dobie nam współczesnej.

1.2. Działalność dydaktyczna w okresie wojsk rycerskich

/VI - XV w./

Okres ten przypada na średniowiecze, które charakteryzuje się niemal zupełnym brakiem rozwoju praktyki i teorii szkolenia wojskowego. Rozdrobnienie feudalne nie sprzyjało bowiem rozwojowi nauki w ogóle, w tym także rozwojowi wojskowej myśli dydaktycznej. Przemożny wpływ na zastój, a nawet regres w rozwoju, wywierała w okresie średniowiecza obowiązująca ideologia kościelna. W szczególności myśl filozoficzna tego okresu, oscylująca między scholastyką a metafizyką, wywarła negatywny wpływ na zmiany w technice wojskowej, na rozwój teoretycznych uogólnień w wojskowości. Taka sytuacja nie mogła rewolucjonizować sztuki wojennej, a wraz z nią teorii i praktyki szkolenia wojskowego. Świadczy o tym fakt, że w okresie średniowiecza nie powstało ani jedno dzieło, które by dorównywało najwybitniejszym dziełom myśli wojskowej starożytności.

W warunkach rozdrobnienia feudalnego tego okresu w toku licznych wojen domowych pomiędzy rycerzami oraz w wojnach toczonych przez feudałów Zachodu ze Wschodem utrzymywał się sposób walki ciężkiego kawalerzysty, bijącego się często w pojedynkę. Siłę zbrojną stanowiła kawaleria rycerska, jako jedyny rodzaj wojsk. Przestała istnieć piechota.

Bitwy rycerskie po pierwszym frontalnym starciu rozpadały się na pojedynki toczone przez poszczególnych rycerzy. Wynik walki zależał głównie od indywidualnych umiejętności władania bronią przez rycerzy, ich odwagi i zręczności oraz od opanowania jazdy konnej. Wobec tego szkolenie zespołowe, a także szkolenie umysłowe rycerzy nie było potrzebne.

Wojsko rycerskie rekrutowało się wyłącznie ze stanu szlacheckiego. Kandydat na rycerza uczył się rzemiosła wojskowego indywidualnie pod okiem rycerza doświadczonego w bitwach. Często był nim ojciec lub ktoś z rodziny. Występował on w roli instruktora, który demonstrował nowicjuszowi swoje umiejętności wojskowe i udzielał porad dotyczących ich poprawnego wykonania. Kandydat na rycerza uczył się przez obserwację i naśladowanie swojego mistrza. Był więc to system szkolenia indywidualnego, albo indywidualnego terminowania. W szkoleniu takim posługiwano się wyłącznie metodami praktycznymi, które prof. J. Zakrzewski określa jako podające oraz recepturalno-naśladowcze.^{1/} Jedną z form dydaktycznych były turnieje rycerskie, podczas których rycerze dawali popisy swoich umiejętności wojskowych i swoich możliwości w walce zbrojnej. Była to także publiczna forma dzielenia się z innymi rycerzami osiągnięciami w opanowaniu rzemiosła wojskowego.

W sumie wojsko rycerskie było wojskiem jednorodczajowym uzbrojone w broń białą. System szkolenia rycerzy dostosowany był do średniowiecznej taktyki walki i wynikał z jej potrzeb. Ponieważ wynik walki zbrojnej uzależniony był głównie od indywidualnych możliwości bojowych poszczególnych rycerzy, to praktyczne szkolenie indywidualne w pełni odpowiadało potrzebom przygotowania wojska rycerskiego do ówczesnego pola bitwy. Takiemu szkoleniu dobrze służyły metody podające i recepturalno-naśladowcze.

Por. J. Zakrzewski, op.cit. s.9.

1.3. Działalność dydaktyczna w okresie wojsk zaciężnych

/XVI - XVII w./

Na wieki XV i XVI przypada rozkwit kultury europejskiej, którego siłą napędową są idee Odrodzenia rozwijające się już od wieku XIV. Okres Odrodzenia charakteryzował się nasileniem tendencji humanistycznych i laickich, nawrotem do kultury antycznej, burzliwym rozwojem nauki i techniki, rozkwitem sztuki, powstawaniem literatury narodowej. Rozwinęła się filozofia przyrody, w nauce pojawiły się metody empiryczne i eksperymentalne /Galileusz, Kopernik/, powstały doktryny polityczne /Machiavelli, A.F.Modrzewski/. W tym okresie nauka i technika spowodowały głębokie zmiany w uzbrojeniu wojska, jego organizacji, taktyki walki zbrojnej oraz w szkoleniu wojsk.

Szybki rozwój broni palnej doprowadził do obumierania kawalerii rycerskiej. Szlacheccy rycerze nie kwapili się do takiego wojska, w którym trzeba było nauczyć się sporządzać proch i kule, ładować nim broń palną i strzelać w oparach czarnego dymu. Taka brudna robota i szkolenie były godne rzemieślników a nie szlachty. W miejsce kawalerii rycerskiej pojawiła się jazda średniozbrojna wyposażona w pistolety z zamkiem kołowym. Odrodziły się piechota i artyleria, tworząc samodzielne rodzaje wojsk. Piechota stała się podstawowym /a w Polsce pomocniczym/ rodzajem wojsk. Na jej wyposażenie wchodziły stopniowo muszkiety. W bojach wzrastała rola artylerii miotającej kule za pomocą ładunku prochowego. Rozwinęło się budownictwo obronne, dając początek kształtowania się wojsk saperskich.

W tych warunkach panujący werbowali do wojska tych spośród szlachty, którzy chcieli walczyć nową bronią za pieniądze. W ten sposób powstały oddziały zaciężne /najemne/, które służyły panującym. dobrze tak długo, jak długo były regularnie opłacane.

W 1553 r. sejm polski uchwala ustawę o przeznaczeniu 1/4 dochodów z dóbr królewskich na utrzymanie stałego wojska zaciężnego, zwanego wojskiem kwarcianym. W 1578 r. Stefan Batory wymusza na sejmie uchwalenie na koszt wsi wybrańców, którzy tworzyli tzw. piechotę wybraniecką /początek werbowania do wojska żołnierzy ze stanu chłopskiego/. W drugiej połowie XVII wieku zlikwidowano wojsko kwarciane i utworzono piechotę łanową: z 15 łanów ziemi wystawiano jednego uzbrojonego w muszkiet, szablę i siekierę z amunicją i żywnością na pół roku w mundurze swojej ziemi. Polska artyleria dysponowała kilkoma typami dział takich, jak długolufowe szarfmece, bazylinki, kartauny, bombardy, moździerze i falkonety.

Tak oto w wyniku pojawienia się broni palnej powstały w Europie odmienne w stosunku do średniowiecza armie, składające się z trzech rodzajów wojsk /jazda, piechota, artyleria/, dysponujące bronią nowej generacji - bronią palną. Znacznemu przewartościowaniu uległ skład osobowy wojska, w którym poczęli znajdować miejsce żołnierze ze stanu chłopskiego.

W każdym rodzaju wojsk kształtowały się formy taktyczne prowadzenia walki uwarunkowane nowym uzbrojeniem oraz koniecznością współdziałania w boju jazdy, piechoty i artylerii. Piechota, wyposażona w muszkiety, stosowała sposób prowadzenia ognia, polegający na oddawaniu strzałów przez szeregi oddziałów. Aby uniknąć strzelania ponad głowami poprzednich szeregów, pierwszy szereg strzelców występował 10 kroków od czoła i po oddaniu strzału wracał na tył szyku, aby naładować musykiety, a strzelał szereg następny. Ustawienie strzelców w dziesięć szeregów i oddawanie strzałów kolejno dawało ogień ciągły, zanim bowiem wystrzelił ostatni szereg, pierwszy był już gotowy do oddania następnego strzału.

Sposób ten, zwany kontrmarszem, wymagał dobrego wyszkolenia strzelców, spowodował rozpowszechnienie musztry i prowadzenia hierarchii podoficerów do kierowania ogniem.

W państwach zachodnich jazda prowadziła walkę sposobem karakolu, który był formą taktyki jazdy. Karakolujący oddział, urzu-
towany luźno w 6 - 7 szeregów i 14 - 15 rzędów, podjeżdżał do przeciwnika na odległość 30 kroków i obracając koniem w miejscu w prawo, dawał ognia z lewej ręki, następnie zajeżdżał w lewo i strzelał z prawej ręki, po czym odwracał się i cwałem odjeżdżał do tyłu.

Polska sztuka wojenna tego okresu słusznie uniknęła karakolu ponieważ sposób ten okazał się mało skuteczny. Podczas wojny polsko-szwedzkiej karakolujący oddział szwedzki z reguły ulegał jeździe polskiej uderzającej w cwał na białą broń. Z tego powodu Gustaw II Adolf zniósł taktykę karakolu. Wkrótce po tym karakol zniknął w innych armiach.

Z przytoczonego opisu niektórych form taktycznych, jakie stosowano wynika, że wymagały one zespołowego i harmonijnego działania wszystkich żołnierzy w czasie walki oraz ich bezwzględного stosowania się do rygorów dyscypliny. Żołnierze musieli zachować swoje ustalone miejsce w szyku nawet w moderczym ogniu artylerii przeciwnika i bardziej bać się podoficera niż kuli.

Oczywistym jest tedy, że wyrobienie u żołnierzy takiej dyscypliny i nauczenie ich tak złożonych umiejętności prowadzenia walki było nie lada sztuką dydaktyczną. Wymagało ono dobrze zorganizowanego, systematycznego i intensywnego szkolenia zbiorowego, skierowanego na opanowanie umiejętności praktycznych. Szkolenie indywidualne mogło być stosowane sporadycznie i miało drugorzędne znaczenie. Widać z tego, że nowe formy taktyczne walki zbrojnej zdeterminowały odmienny niż w wojsku rycerskim system szkolenia,

w którym dominowało szkolenie zespołowe rekrutów, polegające na zbiorowej mustrze, ćwiczeniach z bronią, strzelaniu do tarcz, szermierce, marszach i kontrmarszach oraz przyjmowaniu szyków bojowych.

W szkoleniu żołnierzy armii zaciężnych stosowano metodę pokazu, za pomocą której szkolący demonstrował żołnierzom poszczególne elementy czynności praktycznych i wymagał ich bezbłędnego wykonania przez szkolonych. Żołnierze, którzy odstawali w opanowaniu jakichś umiejętności, byli publicznie - na oczach całego oddziału - piętnowani, a często surowo karani.

W stosunku do żołnierzy wysoko urodzonych, kandydatów na oficerów, nadal stosowano metodę indywidualnego terminowania. Brali oni udział w wyprawach wojennych w charakterze obserwatorów, przyglądając się pracy bojowej dowódców po to, aby ich naśladować, korzystać z ich wzorów.

Środakmi szkolenia była oryginalna broń w rękach żołnierzy, tarcze i manekiny, które pozerały przeciwnika. Ćwiczenia z bronią i przyjmowanie szyków bojowych prowadzono w takich warunkach terenowych, które zapewniały osiąganie wysokiego realizmu bojowego. Poprzez systematyczne ćwiczenia, powtarzane wielokrotnie w podobnych układach, starano się wyrobić u żołnierzy trwałe nawyki, wyrażające się automatyzacją ruchów i zachowań.

Wyposażenie wojska w coraz lepszą broń palną i dynamizowany tym rozwój sztuki wojennej znacznie skomplikowało przygotowanie i prowadzenie wojny. W związku z tym już na przełomie wieków XV i XVI zaistniała potrzeba powoływania do pomocy wodzowi grupy specjalnie przygotowanych oficerów. W ten sposób doszło do powstania załączków sztabów wojskowych najpierw na wyższych, a później na niższych szczeblach dowodzenia. Stosownie do tego nastąpił podział wojsk na kompanie, bataliony, pułki itd. oraz podporządkowanie

im dowódców i oficerów znajdujących się na pracy sztabowej. Dotychczasowe metody ich przygotowania w systemie indywidualnego terminowania i szkolenia zespołowego okazały się już niezadawalające ani w sensie ilościowym, ani też ze względu na ich wiedzę wojskową. Nowy obraz pola walki wymagał już kadr oficerskich posiadających znacznie więcej wiedzy nabytej w toku zorganizowanych studiów, a więc w zakładach kształcenia wojskowego. Potrzeby takiego kształcenia najwcześniej dały się odczuć w zakresie broni technicznej. Stąd w drugiej połowie XVI wieku powstały pierwsze szkoły artylerii w Hiszpanii, Wenecji i we Francji. Zasadność zorganizowania szkół, o których mowa, wynikała także z rozwoju i potrzeby upowszechnienia wiedzy o artylerii. Już bowiem w 1537 r. Niccolo Tartaglia opublikował pracę o balistyce i wynalazł kwadrat spełniający rolę obecnego celownika. Nieco później Francuz de Vingère opracował zagadnienia swobodnego odrzutu działa, wskazując także na znaczenie ognia salwowego artylerii. W ten sposób zaczyna narastać nurt szkolenia systematycznego oficerów, w którym duże znaczenie zyskało nauczanie umysłowe.

W Polsce pierwsza szkoła wojskowa powstaje z dużym opóźnieniem, bo dopiero w 1765 r., ale w XVI i XVII wiekach uczyniono wiele w zakresie rozwoju wojskowej myśli dydaktycznej. W 1557 r. wydano drukiem pierwsze regulaminy wojskowe pt. "Króla Zygmunta Augusta porządek praw rycerskich wojennych". Określały one obowiązki żołnierskie, zasady żołnierskiego zachowania i odpowiedzialność dyscyplinarną za naruszenie regulaminów. Później każdy hetman wydawał swoje przepisy.

Na uwagę zasługuje traktat hetmana Jana Tarnowskiego, zwycięzcy spod Obertyna, wydany w 1558 r. pt. "Rady sprawy wojennej". Był on faktycznie podręcznikiem z zakresu strategii i taktyki

dla polskich dowódców wyższych szczebli. W traktacie autor przedstawia zasady strategiczne prowadzenia kampanii wojennej, znaczenie narzucania przeciwnikowi własnej inicjatywy, która zmusza go do stoczenia bitwy w niedogodnych dla niego warunkach. Podnosi on także zagadnienie dotyczące konieczności kształcenia dowódców w zakresie wiedzy wojskowej i w tym celu postuluje powołanie w Polsce szkoły wojskowej. Postulat ten zostanie spełniony w 207 lat później. W 1609 r. wydano zbiór "Artykuły wojenne hetmańskie", które obowiązywały w wojsku polskim przez 160 lat. Regulowały one porządek wojskowy, ograniczały prawnie samowolę dowódców wszystkich szczebli, tępiły prywatę, dawały możliwość dochodzenia krzywd żołnierskich, przyczyniając się do demokratyzacji stosunków wojskowych. Pojawiło się także piśmiennictwo z zakresu techniki wojennej.

W drugiej połowie XVI w. ukazuje się drukiem dzieło A.F.Moдрzewskiego "O poprawie Rzeczpospolitej", w którym sformułowana została doktryna polityczna Państwa. Znaczną część pracy poświęcił autor sprawom wojny i wojska, zwracając uwagę na potrzebę szkolenia żołnierzy. Jednocześnie coraz liczniej pojawiają się podręczniki i regulaminy innych autorów, jak F. Zebrzydowskiego "Pouczenie wojenne" /1561 r./, B.Paprockiego "Hetman" /1578 r./, A. Freitaga z zakresu sztuki oblężniczej oraz K.Siemionowicza poświęcone taktyce artylerii. Prace te zyskały międzynarodowe uznanie. W sumie coraz więcej światłych działaczy wojskowych i politycznych domaga się doskonalenia sztuki wojennej oraz szkolenia oficerów, a nawet prostych żołnierzy rozumiejąc, że wyszkolony żołnierz decyduje o powodzeniu w walce zbrojnej.

Przedstawiony materiał, obejmujący wybrane zagadnienia działalności dydaktycznej wojsk zaciężnych, upoważnia do stwierdzenia że kształtowanie się w wiekach XV - XVII systemu szkolenia zespołowego wojsk przebiegało w sprzyjających warunkach zewnętrznych generowanych przez ideały Odrodzenia. Bezpośrednią przyczyną powstawania i rozwijania się tego systemu stały się potrzeby walki zbrojnej, ściślej - nauczanie żołnierzy nowych form walki, w której nowa broń, zespolony wysiłek uczestników walki i współdziałanie poszczególnych rodzajów wojsk, nabrały priorytetowego znaczenia. Jednocześnie z tymi zmianami zrodziło się zapotrzebowanie na kadry dowódcze i sztabowe, które opanowały niezbędną wiedzę wojskową i posługiwały się nią w walce. Potrzeby te doprowadziły do powołania pierwszych szkół wojskowych. Kłmat Odrodzenia sprzyjał rozwojowi nauki, techniki wojskowej oraz sztuki wojennej i literatury traktującej o działalności dydaktycznej w wojsku. Polska myśl wojskowa, a zwłaszcza literatura dydaktyczna, wniosła znaczący wkład teoretyczny dobrze służący postępowi w szkoleniu żołnierzy i dzięki temu stworzyła podstawy do postępu w szkoleniu wojsk w następnych dziesięcioleciach.

1.4. Działalność dydaktyczna w okresie tworzenia się armii narodowych /XVIII - XIX w./

Wiek XVIII i początek wieku XIX - to w kulturze europejskiej okres rozkwitu Oświecenia, charakteryzujący się dążeniem do poznania świata samodzielnym wysiłkiem rozumu i do organizowania życia przez reformy społeczne, rozwój techniki i oświatę publiczną. U podstaw Oświecenia legł bujny rozwój kapitalizmu i aktywizacja wszystkich warstw społecznych. Ośrodkiem wszystkich koncepcji było przeswiadczenie o zasadniczej roli Oświecenia w kształtowaniu człowieka i społeczeństwa oraz cywilizacyjnego i

moralnego postępu. W Polsce Oświecenie wiązało się z działalnością Komisji Edukacji Narodowej, Sejmu Czteroletniego i Kuźnią Kołłątajowską. Okres ten stworzył podatny grunt do jeszcze intensywniejszego niż w poprzednim okresie rozwoju działalności dydaktycznej w wojsku.

Liczne wojny prowadzone w wieku XVIII uzmysłowiły praktykom i teoretykom wojskowym, że rozstrzygnięcie w nich nie zawsze musi nastąpić w jednej, walnej bitwie. Okazało się bowiem, że zwycięstwo dość często jest rezultatem wielu bitew i potyczek, a niekiedy nawet i działań pośrednich, jak to np. było w wielkiej wojnie północnej 1700-1721 r. Zaczęły się więc pojawiać problemy wchodzące w zakres strategii.

Uwaga teoretyków wojskowych skupiła się na problematyce szkolenia zarówno wojsk, jak i kadr dowódczych. Był to problem o tyle istotny, że stopniowo odchodzono od armii najemnych, zastępując je armiami narodowymi, a to rodziło nowe potrzeby w zakresie teoretycznego opracowania innego systemu szkolenia wojsk.

Na wiek XVIII przypada bujny rozwój kapitalistycznego sposobu produkcji. Wraz z nim rodziły się najbardziej sprzyjające warunki ekonomiczne, społeczno-polityczne i wojskowe do powstania burżuazyjnej nauki wojennej.

Do prowadzenia licznych wojen grabieżczych burżuazja potrzebowała coraz liczniejszych armii. Komplektowanie wojsk zaciężnych okazało się zbyt drogie właśnie ze względu na ilość potrzebnych żołnierzy. Nie było także aż tak dużo chętnych do podejmowania się rzemiosła, które często przypłacało się życiem w imię interesów burżuazji. Wprowadzono więc przymusowy nabór do wojska. Los żołnierzy był bardzo ciężki. Na przykład w Rosji i Prusach służba wojskowa trwała dożywotnio. Rekrutów często dostarczano związanych jak przestępców, żeby nie zbiegli w drodze, a podczas

ich szkolenia stosowano tresurę opartą na ciężkich karach fizycznych. Poprzez okrutne kary dążono do wyrobienia u żołnierzy ślepego i bezwzględnego posłuszeństwa. Ustawiczne treningi i ćwiczenia, w nieskończoność powtarzane w podobnych układach, miały na celu nauczyć żołnierzy wykonywania czynności praktycznych bez udziału myślenia, a więc w sposób nawykowy, automatyczny.

Ważne przeobrażenia w szkoleniu i wychowaniu żołnierzy zachodziły w końcu XVIII i na początku XIX wieku. Są one znamienne wiązaniem szkolenia praktycznego z wyrabianiem u żołnierzy poczucia patriotyzmu narodowego, a więc znamienne kształtowaniem osobowości żołnierzy. Początki tych przeobrażeń znajdujemy w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych Ameryki, a ich rozwinięcie w Wielkiej Rewolucji Francuskiej.

W wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych angielskiej armii kolonialnej zaczęły przeciwstawiać się oddziały milicyjne złożone z niewyszkolonych żołnierzy, ale przedsiębiorczych mieszczan, farmerów i osadników, których łączył wspólny cel: wypędzenie kolonizatorów i uzyskanie niepodległości Ameryki. Dlatego żołnierze ci, chociaż często głodowali, chodzili obarczani i brudni, mając mało broni i amunicji, prowadzili walkę z uporem aż do osiągnięcia celów. Zaskakiwali oni nieprzyjaciela zupełnie nowymi sposobami walki, wobec których armia kolonialna, stosująca taktykę linearną, zaczęła ponosić porażki. Taktyka linearna okazała się nieporadna wobec strzelców prowadzących ogień w luźnych szykach szybko przemieszczających się pod osłoną lasów, zarośli i ukształtowania terenu. Linia okazała się bezsilna i musiała ulec niewidzialnemu i nieosiągalnemu przeciwnikowi, który zastosował nieznaną dotąd szyk - tyralierę.

Żołnierz w szyku linearnym, będąc pod nieustanną presją i kontrolą przełożonych, musiał zachowywać się jak automat: gdyby przejawiał własną inicjatywę i postąpił odmiennie niż wymagała tego dyscyplina linii, zginąłby niechybnie od kuli własnego przełożonego. Żołnierz armii amerykańskiej, przepojony wolą i celowością walki, nie musiał być poddany rygorom taktyki linearnej. Dana mu była swoboda wyboru indywidualnego manewru w szyku tyraliery polegającego na wykorzystaniu osłon terenowych. Taki żołnierz mógł przejawiać inicjatywę w walce i zadawać przeciwnikowi skuteczniejsze niż on ciosy.

Jeszcze gruntowniejszych zmian w sztuce wojowania dokonała Wielka Rewolucja Francuska /1789 r./. Od jej zwycięstwa wojna stała się sprawą ogólnonarodową. We Francji ogłoszono powszechny obowiązek służby wojskowej oraz ochotniczy zaciąg do wojska elementów patriotycznych. Od tej pory do szkolenia wojsk przeniknęły treści patriotyczne, a wojskowa działalność dydaktyczna zaczęła obejmować także ludność cywilną.

Wojska rewolucyjnej Francji, a następnie wojska napoleońskie, zapożyczyły z wojny secesyjnej w Ameryce nowatorskie formy walki i w oparciu o nie wypracowały taktykę kolumnowo-tyralierską. Zastosowały także nowe sposoby działań bojowych, np. uderzenia na bagnety kolumn piechoty. Wszystkie te zmiany znalazły odbicie w celach, treściach i metodach szkolenia żołnierzy armii europejskich, w tym także w ówczesnym Wojsku Polskim okresu Księstwa Warszawskiego.

Głębokie zmiany w wojskowości europejskiej zachodzą na przełomie wieków XVIII i XIX w wyniku rozwoju nauk przyrodniczych, matematyczno-fizycznych, chemicznych oraz potoku wynalazków, w wyniku których dokonuje się w Europie przewrót przemysłowy,

Żołnierze armii napoleońskiej walczyli jeszcze XVIII wiecznymi karabinami skałkowymi ładowanymi od przodu i wrażliwymi na wilgotność, o zasięgu skutecznego ognia do 300 m. Od 1825 r. wprowadzono przejściowo na uzbrojenie karabin kapiszonowy z bagnietem na lufie, ale już w 1835 r. skonstruowano karabin gwintowany ładowany od tyłu z iglicowym zamkiem ryglowym, a w 31 lat później udoskonalony karabin gwintowany o skuteczności ognia do 1200 m. W tym samym czasie Amerykanie wynajdują naboje z łuską metalową, które robią zawrotną karierę w broni strzeleckiej i artylerii. Rozwój produkcji i obróbki stali umożliwił odlewanie luf armatnich ze stali zamiast z brązu. Żołnierz dostał łopatkę w celu okopania się. Wynalezienie telegrafu i radia spowodowało przewrót w sposobach łączności. Rozwinęła się technika kartograficzna, dzięki której wojsko otrzymało mapy.

Wzrost zasięgu i siły ognia artylerii oraz piechoty powoduje kolejne zmiany w ugrupowaniu bojowym: na zawsze zanikł sztyk kolumnowy, a jego miejsce powstały luźne tyraliery strzeleckie.

Głębokie zmiany w technice wojennej a zarazem w sztuce prowadzenia walki zbrojnej wywołały daleko idące implikacje w szkoleniu wojskowym. Szczególnie doniosłym nowum stało się wiązanie procesu szkolenia fachowego żołnierzy z ich wychowaniem. Zaczęto odwoływać się do poczucia patriotyzmu narodowego i aktywności żołnierzy.

Na przełomie wieków, które charakteryzujemy, działa wybitny przedstawiciel burżuazyjnej myśli wojskowej - Karl von Clausewitz /1780-1831r./. W swoich rozważaniach nad problemami wojny wiele uwagi poświęcił roli czynnika moralnego armii. W wysokim morale armii widział on podstawowy warunek zwycięstwa w wojnie. W jego rozumieniu na czynnik moralny składał się w pierwszym rzędzie patriotyzm uczestniczącego w wojnie narodu, a następnie dzielność, hart i ofiarność żołnierzy, a także wojskowe zdolności

i umiejętności dowódców.^{1/}

Postępową myśl dydaktyczną w polskiej wojskowości krzewili oficerowie i żołnierze Legionów Polskich utworzonych na ziemi włoskiej. Skupiały one chroniących się przed prześladowaniem na emigracji patriotów, żołnierzy powstania kościuszkowskiego. Legiony dały początek siły zbrojnej, mającej na celu kształcenie kadry dla przyszłej armii polskiej.

Praca oświatowa i wychowanie obywatelskie - ściśle ze sobą zespolone - zostały rozwinięte w Legionach, łącząc zarówno idee demokratyczne rewolucyjnego ludu warszawskiego i powstania 1794 r., jak i francuskiej armii republikańskiej. Republikańskie idee i metody wychowania żołnierzy przeniesione do kraju przez legionistów natrafiły w pierwszym okresie w armii Księstwa Warszawskiego na opór starej kadry. Hamowała ona wprowadzenie postępowych poglądów i obyczajów. W końcu jednak tendencje wsteczne w zakresie wychowania zostały pokonane. Nawiązywano do postępowych tradycji legionowych, opierając działalność dydaktyczną na założeniu, że żołnierzem są obywatelami, tworzą siłę zbrojną narodu walczącego o swą niepodległość. Rozwijano w nich poczucie wolności, patriotyzmu i honoru, wykazując jednocześnie staranie o rozwój umysłowy.

Po kongresie wiedeńskim nastąpiło w armiach europejskich obniżenie wymagań szkoleniowych, zdarzało się, że oficerom zakazywano uczenia się czegoś więcej poza regulaminami. Podobne życzenie wyrażał w.ks.Konstanty wobec kadry oficerskiej Królestwa Polskiego. Obowiązywała ją mistrzowska znajomość regulaminu musztry i heroiczna wytrzymałość podczas częstych parad. W tych warunkach w piśmiennictwie polskim słabną głośy domagające się

---

^{1/} Wyszczelski L., Żarys powszechnej myśli wojskowej, cz.I, WAP 1982, s.137.

wysokiej kultury umysłowej oficerów, tak częste w czasach St. Augusta i w latach 1797-1812.

W armiach Królestwa Polskiego istniało pięć szkół wojskowych. Spośród nich jedynie w Korpusie Kadetów i w Szkole Aplikacyjnej Artylerii i Inżynierii kształcenie odbywało się na odpowiednim poziomie. Natomiast Szkoła Podchorążych Jazdy i Szkoła Podchorążych Piechoty dawały głównie praktyczne wykształcenie wojskowe, podobnie jak Zimowa Szkoła Artylerii, założona w Warszawie w 1825 r. Książę Konstanty cenił bowiem przede wszystkim umiejętność podawania komend i sprawność ich wykonania. W rezultacie polityki szkoleniowej księcia Konstantego, świadomie skierowanej na wyrugowanie z polskiej wojskowości postępowych inspiracji dydaktycznych, nastąpił regres w rozwoju narodowej myśli i praktyki dydaktycznej. Skutki takiej polityki dały znać o sobie w Powstaniu Listopadowym. "Polscy dowódcy, zwłaszcza wyższych szczebli dowodzenia, mieli w tej wojnie przeciwników gruntowniej wykształconych..."^{1/} Brakowało im wiedzy, a także co nie mniej ważne, postępowej idei i rewolucyjnej odwagi.

Wspomniany regres w rozwoju wojskowej myśli dydaktycznej utrzymuje się na ziemiach polskich do końca XIX wieku. Tymczasem w innych armiach europejskich, zwłaszcza w Prusach, we Francji i w Rosji działalność dydaktyczna rozwija się bardzo dynamicznie. Świadczy o tym wymownie fakt, że obok powstawania wielu nowych szkół wojskowych kształcących młodzież, utworzone zostały wyższe szkoły dla oficerów zawodowych. Przygotowywały one wysoko kwalifikowane kadry dowódcze i sztabowe, początkując tworzenie w siłach zbrojnych wielu krajów systemu kształcenia ustawicznego. Powołanie

---

^{1/} Rosożowski S., Z dziejów kultury intelektualnej Wojska Polskiego, MON 1980 r. s.212.

szkół dla kadry oficerskiej dało początek kształtowaniu się wyższego szkolnictwa wojskowego typu akademickiego.

Potrzeby kształcenia specjalistów w zakresie pracy sztabowej i dowódczej zrodziły się w związku z radykalnym rozwojem instytucji sztabów wojskowych poszczególnych szczebli dowodzenia, a w szczególności sztabów generalnych. Wiele przodujących państw europejskich poszło tu za przykładem Prus. Twórcą pruskiego Sztabu Generalnego był Scharnhorst /1775-1813 r./. W Ministerstwie Wojny utworzył on specjalne departamenty, zajmujące się opracowywaniem struktury organizacyjnej wojska, zasad mobilizacji, przygotowaniem programów szkolenia wojsk, w tym kadry zawodowej. Był on także twórcą nowych form szkolenia dowódców wojskowych, a mianowicie ćwiczeń dowódczo-sztabowych i z wojskami, ćwiczeń szkieletowych sztabów oraz ćwiczeń na amapach. W tych nowych formach organizacyjnych szkolenia znalazły zastosowanie metody sytuacyjna oraz inscenizacyjna, sprzyjające aktywizowaniu oficerów i wyrabianiu właściwych umiejętności dowódczo-sztabowych. Powstanie i rozwój wymienionych form i metod dydaktycznych stało się możliwe dzięki wprowadzeniu do praktyki szkolenia map sztabowych produkowanych przez zakłady kartograficzne. Mamy to jasną dowód na to, że pojawienie się nowego środka -- w tym przypadku mapy wojskowej -- dało impuls do powstania nowych form organizacyjnych i metod szkolenia w wojskach.

Wprowadzenie do wojsk nowych środków technicznych, takich jak telegraf, telefon i radiowa aparatura nadawczo-odbiorcza, stały się w kolejnych dziesięcioleciach narzędziami służącymi do doskonalenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych oraz metod inscenizacyjno-sytuacyjnych. Służył tem również rozwój technicznych środków pozoracji pola walki, dzięki którym ćwiczenia dowódczo-

sztabowe prowadzone w terenie nabrały cech wysokiego realizmu bojowego, a jednocześnie zaczęły służyć celom doświadczalnym i badawczym.

W kształceniu oficerów stosowano metodę bibliograficzno-historyczną. Polegała ona na zapoznawaniu oficerów z życiem oraz działalnością wojenną wielkich wodzów /A.Macedoński, Napoleon, Wellington, Suworow, Kutuzow/, a także na analizowaniu wielkich kampanii wojennych i bitew przez nich prowadzonych. W polskiej działalności dydaktycznej metoda bibliograficzno-historyczna wystąpiła już w XVII wieku i doskonaliła się w wiekach następnych. Za pomocą tej metody eksponowano w szkoleniu oficerów m.in. wzory osobowe polskich dowódców: Stefana Żółkiewskiego, Karola Chodkiewicza, Stefana Czarnieckiego, Jana Sobieskiego, Tadeusza Kościuszkę, Józefa Poniatowskiego i innych.

Zwycięstwo armii pruskiej nad Francją w 1870 r. uświadomiła wszystkim państwom i narodom Europy, że było ono przede wszystkim rezultatem doskonałego wykształcenia żołnierzy niemieckich. Wojskowe szkolnictwo niemieckie kształciło bowiem kadry o gruntownej wiedzy praktycznej, dobrych wykonawców, zdyscyplinowanych i starannie wychowanych w wierności dla monarchii i państwa. Gruntowniejsze wykształcenie dawała im własna praca, a najzdolniejszym jednostkom - wyższe szkolnictwo wojskowe. Zwycięstwo to obudziło z letargu szkolnictwo wojskowe armii europejskich.

We Francji do szkół wojskowych, zwłaszcza wyższych, kierowano najwybitniejszych wykładowców, wśród których znajdowali się nawet znani uczeni. Dawali oni słuchaczom gruntowną wiedzę i metodę pracy umysłowej umożliwiającą samodzielne rozwiązywanie problemów operacyjnych i taktycznych. Cechy umysłowości wykształcone w słuchaczach umożliwiły sztabom i dowódcom dostosowywać się szybko do nowych warunków walki podczas I wojny światowej.

Reformy wojskowe w Rosji, zwłaszcza po wojnie z Japonią 1904-1905, objęły przede wszystkim szkolnictwo wojskowe. Dla podniesienia kwalifikacji wyższych dowódców wprowadzono kursy dokształcające, gry wojenne i prace taktyczno-strategiczne. Zaczęto wymagać od dowódców wykształcenia strategiczno-taktycznego, a nie tylko, jak uprzednio, umiejętności prowadzenia musztry na placu podczas parady. Zwiększono także pod względem liczebnym i jakościowym piśmiennictwo wojskowe. Wprowadzenie kolegiального opiniowania oficerów dało impuls do pracy nad sobą. W celu podniesienia poziomu kształcenia w akademiach wojskowych starannie dobierano wykładowców, wysyłano ich na studia za granicę, głównie do Francji.

W świetle przytoczonego materiału historycznego można wysunąć tezę głoszącą, że działalność dydaktyczna w siłach zbrojnych okresu tworzenia się armii narodowych przyczyniła się do wypracowania nowych form i technik szkolenia żołnierzy oraz kadry oficerskiej. Można do nich zaliczyć technikę szkolenia na tempa, metodę inscenizacyjną i sytuacyjną stosowane w toku nowych form organizacyjnych ćwiczeń /dowódczo-sztabowych, szkieletowych i z wojskami/. Szczególnie znamienne dla tego okresu jest świadome powiązanie szkolenia wojskowego z wychowaniem wojskowym. Innowacje te stały się przesłanką do rozwoju działalności dydaktycznej a także do kształtowania się teoretycznej myśli dydaktycznej w wieku XX.

1.5. Działalność dydaktyczno-wychowawcza w okresie masowych armii narodowych i armii koalicyjnych /XX-XXI w./.

Na wiek XX przypada rozwój broni palnej nowej generacji, a mianowicie broni automatycznej i zautomatyzowanej. Odnosi się to zarówno do broni strzeleckiej, jak i artyleryjskiej. Strzelecka

broń automatyczna pojawiła się w małej stosunkowo ilości podczas I wojny światowej, a w czasie II wojny światowej wystąpiła już w skali masowej. W związku z tym w drugiej wojnie światowej utraciła sens bytu kawaleria, jako rodzaj wojsk, która w czasie I wojny światowej była bardzo ceniona. Współczesne armie dysponują już nie tylko zautomatyzowaną i automatyczną bronią strzelecką i artyleryjską, lecz także bronią raketową i jądrową, a także środkami walki biologicznej, chemicznej, geofizycznej i psychologicznej. Bardzo bliskie zastosowania są środki walki kosmicznej. Skonstruowane są wielkie systemy różnorodnych środków walki na ziemi, na morzach i w przestrzeni okołozemskiej, w których rola żołnierza, a zwłaszcza dowódcy i oficera sztabu, sprowadza się do roli decydenta.

Odpowiednie do zmian w uzbrojeniu powstały nowe rodzaje wojsk: wojska pancerne, raketowe, lotnicze, powietrzno-desantowe. Powstają wojska kosmiczne. Niemal wszystkie państwa świata utrzymują stałe armie narodowe o dużej liczności wojsk, których szkolenie trwa nieustannie. Siły zbrojne państw małych i słabych ekonomicznie, nie są już w stanie zapewnić bezpieczeństwa narodowego. Stąd wchodzi one w układy koalicyjne z siłami zbrojnymi innych państw, potęgując w ten sposób swoje możliwości obronne. Dla współczesnej doby charakterystyczne są masowe armie narodowe szkolone według zasad wypracowanych przez zjednoczone dowództwa koalicyjnych sił zbrojnych. Wizja walki zbrojnej charakteryzuje się zgraniem w czasie i w trójwymiarowej przestrzeni działań bojowych rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk sojuszniczych /Koalicyjnych/ o zasięgu kontynentalnym lub globalnym.

W rezultacie wielkiego nasycenia armii środkami technicznymi, przeobrażeń w sztuce wojennej oraz wzrostu znaczenia czynników społecznych i ideologicznych dokonały się daleko idące zmiany w założeniach teoretycznych oraz praktyce szkolenia żołnierzy, sztabów i wojsk.

W wojnach toczonych w XX wieku zatarła się różnica pomiędzy walką wojsk operacyjnych działających na froncie zewnętrznym a walką sił zbrojnych, rezerw oraz wojsk obrony terytorium kraju prowadzących działania na zapleczu wojsk operacyjnych. Działania tych ostatnich upodobniły się do pierwszych i przybrały postać frontu wewnętrznego. W związku z tym stało się konieczne objęcie szkoleniem wojskowym całej ludności cywilnej, a więc zarazem zorganizowanie systemów szkolenia obronnego z powołaniem instytucji odpowiedzialnych za organizację i realizację szkolenia ludności cywilnej.

Olbrzymie zapotrzebowanie armii na wyspecjalizowanych fachowców o różnorodnych kwalifikacjach spowodowało, że siły zbrojne w okresie pokojowym przeobraziły się w olbrzymie kombinaty szkoleniowe. Ich zadaniem jest przygotowanie specjalistów o różnych profilach i zakresach kształcenia, od zakresu podstawowego do studiów dyplomowych i podyplomowych. Walka o żołnierza, o jego wiedzę wojskową i umiejętności praktyczne prowadzenia walki zbrojnej, nabrała priorytetowego znaczenia.

Wojny prowadzone w XX wieku z konfliktami lokalnymi włącznie wykazały wzrost czynnika moralno-politycznego składu osobowego armii. Ideologiczny a zarazem społeczny charakter I i II wojen światowych spowodował umocnienie się zasady wiązania szkolenia z wychowaniem, która ukształtowała się w XVIII i XIX wiekach. Jest ona uznawana i stosowana we wszystkich armiach obecnego wieku.

Zmiany, o których mowa wyżej, zdeterminowały kierunki rozwoju praktyki szkoleniowej w siłach zbrojnych większości krajów nie tylko europejskich. Szkolenie żołnierzy przybrało charakter zespołowy ponieważ uzbrojenie wymaga zespołowego działania. Nie zanedbuje się jednak szkolenia indywidualnego. Wypracowana została bowiem zasada dydaktyczna określana zasadą indywidualizacją i zespołowości szkolenia wojsk. Udoskonaliło się i upowszechniło szkolenie wojsk i sztabów metodami sytuacyjnymi i inscenizacyjnymi, które znalazły zastosowanie w różnorodnych ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych, w tym w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych i z wojskami. Treść ćwiczeń, zwłaszcza operacyjnych staje się coraz bardziej różnorodna, wielopłaszczyznowa i wielokierunkowa. Do programów szkolenia włączono problematykę z zakresu obrony terytorium kraju, niektóre zagadnienia obejmujące funkcjonowanie aparatu państwowego oraz zagadnienia związane z przedstawieniem gospodarki narodowej na tory wojenne, a także ochrona i osłona ludności. W ostatnim powojennym czterdziestoleciu zwrócono uwagę na aktywizację wszystkich stosowanych metod szkolenia, kształcenia i studiowania w wojsku. Temu celowi służy współczesna technika dydaktyczna stosowana w warunkach gabinetowych, garnizonowych i poligonowych oraz liczne materiały dydaktyczno-szkoleniowe w postaci słowa pisanego, treści utrwalonych na różnych nośnikach informacji oraz elektroniczna technika obliczeniowa. W ostatnich dziesięcioleciach główny wysiłek dydaktyków wojskowych skupił się na doskonaleniu metod problemowych i programowanych. Synteza tych metod znajduje obecnie wyraz w koncepcji nowego rodzaju ćwiczeń operacyjno-taktycznych - symulacyjnych grach komputerowych.

Wzrost znaczenia działalności dydaktycznej oraz jednocześnie dążenie do podniesienia jej efektywności sprzyjał również podjęciu przez dydaktyków wojskowych badań empirycznych, skierowanych na doskonalenie systemu szkolenia wojskowego. Badaniami objęto cele, treści programowe, zasady, metody i formy organizacyjne szkolenia, procesy nauczania i uczenia się żołnierzy, materialne środowisko dydaktyczne oraz kontrolę i ocenę wyników dydaktyczno-wychowawczych. Wstąpienie działalności dydaktycznej w wojsku na drogę badań empirycznych, co nastąpiło dopiero praktycznie w ostatnim dwudziestolecu, doprowadziło do powstania dydaktyki wojskowej jako samodzielnej dyscypliny przynależnej do nauk wojskowych.

Opisany w tej części pracy rozwój działalności dydaktycznej w siłach zbrojnych znajduje odzwierciedlenie w załączniku nr 1.

2. ROZWÓJ INSTYTUCJONALNY DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

2.1. Instytucje dydaktyczno-naukowe

Przyspieszony postęp naukowo-techniczny w siłach zbrojnych, który miał miejsce w końcu lat pięćdziesiątych i w następnych dziesięcioleciach, owocował napływem do wojsk coraz doskonalszych środków walki zbrojnej i wojskowego sprzętu technicznego. Nowe typy samolotów, okrętów, śmigłowców i wozów bojowych zostały wyposażone w urządzenia elektroniczne umożliwiające samodzielne rozpoznawanie, gwarantowaną celność ognia i zapewnienie niezawodnego dowodzenia. Zapoczątkowany został okres dynamicznego rozwoju środków raketowych i artyleryjskich, bojowych systemów laserowych, systemów dowodzenia wojskami oraz walki radioelektronicznej. Stosownie do tego zachodziły głębokie zmiany w taktyce działań zbrojnych.

Nasilającym się zmianom w uzbrojeniu i taktyce nie towarzyszył jednak wymagany postęp w szkoleniu żołnierzy, wojsk i sztabów. Szkolenie i wychowanie żołnierzy nie nadążało za narastającymi potrzebami w zakresie przygotowania nowoczesnego żołnierza do nowoczesnej techniki i sztuki walki. Stało się oczywiste, że doskonalenie szkolenia wojskowego musi być osiąganę procedurami naukowymi, a nie jak dotychczas - poprzez przypadki, metodę prób i błędów, intuicję itp. Dlatego też w naszych siłach zbrojnych podjęto - zwłaszcza w latach siedemdziesiątych - szeroko zakrojoną działalność mającą na celu unowocześnienie systemu edukacji wojskowej oraz przystosowania go do nowych aktualnych oraz perspektywicznych wymagań i potrzeb. W związku z tym przystąpiono na szczeblu centralnym oraz w uczelniach wojskowych do opracowania

programów długofalowych rozwoju szkolnictwa wojskowego. Dla określenia najlepszych prognostycznych rozwiązań w tym zakresie wyłoniła się potrzeba zintensyfikowania badań naukowych w wojsku, a zwłaszcza badań dydaktycznych w wyższym szkolnictwie wojskowym..

Pierwszą w ludowym Wojsku Polskim komórką organizacyjną, zajmującą się problemami szkolenia wojskowego, był Zakład Dydaktyki Wojskowej utworzony w 1957 r. wchodzący w skład Katedry Pedagogiki Wojskowej Akademii Politycznej. Był to Zakład dwuosobowy: na jego czele stanął cywilny pracownik - dydaktyk prof. T. Nowacki, a jego jedynym podwładnym był oficer w stanie spoczynku. W trzy lata później Zakład dysponuje już ośmioma obsadzonymi stanowiskami etatowymi, utrzymując się podziem dzisiejszy w obsadzie sześciostatowej.

Zakład Dydaktyki Wojskowej, o którym mowa, odegrał doniosłą rolę w rozwoju wojskowej myśli dydaktycznej. Prowadząc liczne i wielokierunkowe badania dydaktyczne stał się w krótkim czasie znany w całych Siłach Zbrojnych. Podjął on problemy nie tylko szkolenia ideowo-politycznego lecz także inne, interesujące szkoły, akademie, związki taktyczne i operacyjne, o czym będzie później mowa.

W 1965 r. zostały ujednoczone i określone uprawnienia i zadania wojskowych instytutów i placówek naukowo-badawczych. Miały one rozwijać prace naukowe i usługowo-badawcze w dziedzinach o dużym znaczeniu dla obronności, prowadzić wojskową informację naukową i działalność wydawniczą w zakresie swojej specjalności. Formalne uporządkowanie działalności naukowo-badawczej w Siłach Zbrojnych wywarło bardzo pozytywny, ożywczy wpływ na rozwój różnych instytucji naukowych. W początku lat siedemdziesiątych było

już ich w wojsku 17. Placówki te, łącznie z 5 akademiami i 13 wyższymi szkołami oficerskimi, tworzyły potencjał naukowy naszego wojska, zdolny do samodzielnego kształcenia kadr naukowych i oryginalnego wkładu w rozwój nauki oraz badań naukowych. W sumie więc od drugiej połowy lat pięćdziesiątych występował przyspieszony jakościowy rozwój wojskowych instytucji naukowych i coraz ściślejsze powiązania nauki wojskowej z ośrodkami cywilnymi.

Z każdym rokiem postępował rozwój zakładów naukowo-badawczych i naukowych wojska oraz doskonalenie polityki naukowej, którą ustalał minister obrony narodowej za pomocą kolegialnych organów doradczych. Organy te, złożone z wojskowych i cywilnych pracowników nauki różnych specjalności oraz przedstawicieli instytucji centralnych MON, rozpatrywały węzłowe problemy rozwoju nauki i techniki w Siłach Zbrojnych oraz kształcenia kadr oficerskich.

W latach sześćdziesiątych podejmowano starania, aby zagadnienia obronne były intensywniej podejmowane przez nauki humanistyczne. Niezbędne jednak było do tego zabezpieczenie instytucjonalne i finansowe. Pod naciskiem potrzeb w 1966 r. powstał w Wojskowej Akademii Politycznej Ośrodek Badań Społecznych w celu prowadzenia prac naukowo-badawczych dla potrzeb instytucji centralnych MON w zakresie psychologii, socjologii i pedagogiki. W 1971 r. został on przekształcony w Instytut Badań Społecznych WAP.

W 1976 r. rozpoczął działalność Instytut Dydaktyki Wojskowej jako jednostka organizacyjna Akademii Sztabu Generalnego WP. Powołanie tego rodzaju instytucji naukowej wynikało z pilnych potrzeb modernizacji systemu przygotowania kadr oficerskich, w tym zwłaszcza dowódczo-sztabowych. Głównym zadaniem Instytutu było prowadzenie działalności naukowo-badawczej związanej z procesem dydaktyczno-wychowawczym. Instytut powstał na bazie

istniejącego w ASG WP od 1973 r. Zakładu Dydaktyki Wojskowej. Pełniąc funkcje wiodącej placówki w dziedzinie dydaktyki wojskowej Instytut otrzymał zadania naukowo-badawcze w zakresie:

- dydaktyki wyższej szkoły wojskowej ze zwróceniem uwagi na problemy naukowej organizacji procesu dydaktycznego oraz technologii kształcenia;

- metodyki szkolenia taktycznego i taktyczno-operacyjnego;

- nawiązywania współpracy oraz prowadzenia wspólnej działalności badawczej z wojskowymi i cywilnymi, pokrewnymi placówkami oraz ośrodkami naukowo-dydaktycznymi w kraju i za granicą - w armiach sojusznicznych;

- opracowywania i rozpowszechniania informacji oraz wyników badań naukowych w drodze organizowania narad i konferencji naukowych w skali wyższego szkolnictwa wojskowego, a także publikowania opracowań naukowych /podręczników, nowoczesnych materiałów i zestawów dydaktycznych/ z dziedziny dydaktyki wojskowej;

- prowadzenia działalności dydaktyczno-wychowawczej ze słuchaczami ASG WP zgodnie z profilem swoich zainteresowań;

- doskonalenia pedagogicznego kadry nauczycieli akademickich i wyższych szkół oficerskich;

- kształcenia kadr naukowych w dziedzinie dydaktyki wojskowej i metodyki szkolenia operacyjno-taktycznego w wyniku zaktywizowania działalności seminarium doktoranckiego.

Kolejną instytucją naukowo-dydaktyczną, reaktywowaną w 1979 r., jest nieetatowy Zespół Inżynierii Systemów Kształcenia w Wojskowej Akademii Technicznej. Zespół skupia około 20 członków - nauczycieli akademickich - specjalistów z różnych dziedzin nauki /pedagogika, filozofia, matematyka, cybernetyka, prakseologia, elektronika, mechanika i inne/. Zespół zbiera się raz w miesiącu na robocze posiedzenia /seminaria/, na których generowane i dyskutowane są prace jego członków. Zespół korzysta z opieki i pomocy

Komendy Uczelni, a jego poczynania są wspierane przez Komitet Uczelniany oraz Oddział Szkolenia WAT.

Obszarem badań Zespołu są zagadnienia wchodzące w zakres pedagogiki wyższych studiów technicznych. Do głównych kierunków, na których skupia się uwaga Zespołu, należą:

- aparatura pojęciowa inżynierii systemów kształcenia;
- zasady i metody formułowania celów oraz dobór i optymalizacja struktur treści kształcenia;
- modelowanie organizacji i funkcjonowania systemów kształcenia /uczelnia, wydziały, instytuty/;
- prace z zakresu technologii kształcenia i infrastruktury dydaktycznej uczelni;
- dydaktyka szczegółowa systemów wojskowych;
- zintegrowany system wychowania młodzieży akademickiej oraz rozwoju naukowego kadry.

Obok badań o charakterze podstawowym, Zespół poszukuje rozstrzygnięć wybranych problemów pedagogicznych, interesujących przede wszystkim WAT i jej komórki dydaktyczno-naukowe /wydziały, instytuty, katedry/.

W wyższych szkołach oficerskich od 1984 r. funkcjonują Zakłady Dydaktyki Wojskowej. Powstały one na bazie istniejących Zespołów Badań Metodyki Nauczania działających we wszystkich WSO od chwili ich powstania. Przekształcenie zespołów na zakłady było wynikiem docenienia ważnej roli, jaką te pierwsze odgrywały w doskonaleniu procesów dydaktyczno-wychowawczych szkół oraz wzrostu zadań w zakresie dydaktycznych badań naukowych.

Zakłady Dydaktyki Wojskowej podlegają pod względem organizacyjnym zastępcom komendantów szkół do spraw dydaktycznych, a do ich obowiązków należy:

- prowadzenie badań dydaktycznych nad problemami będącymi przedmiotem zainteresowania poszczególnych uczelni /szkół oficerskich/;

- wspomaganie działalności metodycznej w cyklach przedmiotowych i koordynowanie jej w ramach WSO;

- udzielanie porad i pomocy w opracowywaniu przez kadre metodyki poszczególnych przedmiotów nauczania.

Obecnie trwają prace nad przygotowaniem dokumentu normującego działalność Zakładów. Chodzi o opracowanie strukturalnego i funkcjonalnego modelu Zakładu Dydaktyki Wojskowej, według którego powinny one działać we wszystkich WSO.

Intencją kompetentnych czynników sił zbrojnych jest to, żeby utworzyć resortowy organ dydaktyczny, który mógłby koordynować działalność naukowo-dydaktyczną w ramach całego wojska, czyli działalność prowadzoną w akademiach, wyższych szkołach oficerskich, jednostkach i sztabach wojskowych. Takim organem miałyby być Instytut Dydaktyki Wojskowej, o którym wyżej mowa. W tym celu wydane są polecenia dotyczące przygotowania do końca 1985 r. propozycji przekształcenia Instytutu w organ o zasięgu resortowym.

W oparciu o przedstawiony w tej części materiał można stwierdzić, że począwszy od lat pięćdziesiątych w naszych siłach zbrojnych powoli ale systematycznie odbywa się rozwój instytucjonalny dydaktyki wojskowej, i że nadal występują trendy rozwojowe w tym zakresie. Należy zatem spodziewać się, że w najbliższych latach powstanie centralna instytucja dydaktyki wojskowej, dzięki której umacniać się będą dotychczas powołane instytucje dydaktyczne w akademiach i wyższych szkołach oficerskich oraz powstawać nowe w sztabach okręgów wojskowych, związkach taktycznych i operacyjnych, a także w szkołach i ośrodkach szkolenia naszego wojska.

Do instytucji naukowo-dydaktycznych można także zaliczyć stowarzyszenia naukowe korpusu oficerskiego. Należały do nich powołane w 1956 r. Wojskowe Koła Naukowe, których statutowym zadaniem było rozwiązywanie problemów wynikających z rozwoju sił zbrojnych, poszukiwanie usprawnień działalności praktycznej w zakresie organizacji, szkolenia i dowodzenia oraz upowszechnianie nauki i rozbudzanie zainteresowań umysłowych oficerów. Instytucja Wojskowych Kół Naukowych w 1972 r. przekształcona została w Towarzystwo Wiedzy Wojskowo-Obrończej, która kreuje nadal ruch naukowy w wojsku, w tym także przyczynia się do rozwoju wojskowej myśli dydaktycznej. Towarzystwo legitymuje się dużym dorobkiem w zakresie popularyzowania wśród kadry sił zbrojnych i w środowisku cywilnym najnowszych osiągnięć współczesnej wiedzy wojskowo-obrończej. Podstawowymi formami pracy Towarzystwa stało się publikowanie materiałów popularnych, szerokie ich rozpowszechnianie i masowe organizowanie odczytów. Z tego względu Towarzystwo jest instytucją ze wszech miar wspomagającą rozwój dydaktyki wojskowej.

2.2. Kadry naukowe i pomocnicze

O rozwoju nauki decydują kadry, a więc ludzie którzy daną naukę uprawiają, to znaczy prowadzą badania naukowe nad problemami będącymi przedmiotem zainteresowania danej dyscypliny, opracowują wyniki badań i publikują je po to, żeby inni mogli z nich korzystać. Gdy zatem mówimy o stanie kadr naukowych w dydaktyce wojskowej mamy na myśli zarówno oficerów jak i pracowników cywilnych wojska, którzy z racji zajmowanego stanowiska służbowego, swoich obowiązków i zgodnie z własnymi kwalifikacjami zawodowymi podejmują na terenie wojska prace naukowo-badawcze w zakresie szkolenia, kształcenia i wychowania wojskowego. Kadrze naukowej towarzyszy personel pomocniczy wspomagający uprawianie działalności

naukowej. Jest to kadra pomocnicza, która zwykle zabezpiecza np. maszynopisanie, wykonywanie prac kreślarskich, obsługiwanie aparatury pomiarowej itp.

Gdy mówimy o kadrach naukowych mamy na myśli ich ilość oraz jakość czyli rzeczywiste predyspozycje intelektualno-sprawnościowe poszczególnych pracowników dydaktyczno-naukowych wyrażających się poziomem opanowanej wiedzy przedmiotowej, dorobkiem naukowym i związanym z nim tytułem naukowym, a także umiejętnościami organizowania i prowadzenia praktycznej działalności dydaktyczno-wychowawczej. Kadra ta zabezpiecza realizację badań, których głównym celem jest doskonalenie teorii i praktyki szkolenia żołnierzy, wojsk i sztabów. W szkolnictwie wojskowym kadra naukowo-dydaktyczna kieruje się jednością badań, szkolenia i wychowania wojskowego.

Rozwój kadr naukowych w dydaktyce wojskowej pozostaje w ścisłej zależności z rozwojem różnych nauk wojskowych, a przede wszystkim rozwojem sztuki wojennej i unaukowieniem zjawiska wojny, które odgrało doniosłą rolę w rozgromieniu faszyzmu podczas II wojny światowej. II wojna ta uwidoczniła ogromny wpływ nauk społecznych i politycznych na rezultaty walki. Dostrzeżono pilną potrzebę unaukowania procesów dydaktyczno-wychowawczych, do którego dotychczas nie przywiązywano zbyt dużo uwagi. Stąd wkrótce po wojnie we wszystkich liczących się armiach europejskich /także pozaeuropejskich/ zaczęto podejmować problemy naukowe z zakresu szkolenia wojsk. W związku z tym na plan pierwszy wysunęła się kwestia utworzenia niezbędnego potencjału kadrowego w siłach zbrojnych.

Polskie Siły Zbrojne lat czterdziestych i pięćdziesiątych nie posiadały własnych kadr naukowo-dydaktycznych. W tych warunkach w drugiej połowie lat pięćdziesiątych skierowano do naszego wojska

około 20 profesorów cywilnych powierzając im zadanie rozwinięcia działalności naukowej. Jednym z nich był prof. T. Nowacki, który w 1956 r. stanął na czele powołanego Zakładu Dydaktyki Wojskowej w WAP. I właśnie z tym faktem wiąże się początek rozwoju kadrowego w polskiej dydaktyce wojskowej.

W ciągu 19 lat po II wojnie światowej nikt w Wojsku Polskim nie zdobył tytułu naukowego w zakresie dydaktyki wojskowej. Mamy tu na myśli przede wszystkim rozprawy doktorskie podnoszące problemy dydaktyczno-wychowawcze w naszych Siłach Zbrojnych.

O rozwoju naukowego potencjału kadrowego w dydaktyce wojskowej świadczy ilość oficerów, którzy w latach 1964-1984 obronili prace doktorskie pod kierownictwem samodzielnych pracowników naukowych Zakładu Dydaktyki Wojskowej WAP oraz Instytutu Dydaktyki Wojskowej ASG WP /patrz - zestawienie/.

Zestawienie ilości oficerów, którzy obronili rozprawy doktorskie w Zakładzie Dydaktyki Wojskowej WAP /ZDW/ oraz w Instytucie Dydaktyki Wojskowej ASG WP /IDW/

Rok	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
ZDW	1	2	1	3	1	-	1	1	2	2
IDW	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-

1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
2	5	6	1	10	4	2	3	3	1	1
-	1	-	-	-	9	1	1	7	5	8

Zestawienie to sporządzono na podstawie katalogów znajdujących się w bibliotekach naukowych WAP oraz ASG WP. Z danych tych wynika, że w ostatnim dwudziestolecu ukończyło pomyślnie rozprawy doktorskie 51 oficerów w Zakładzie Dydaktyki Wojskowej WAP oraz 33 oficerów w Instytucie Dydaktyki Wojskowej ASG WP, co stanowi łącznie sumę 84 oficerów. Niektóre rozprawy doktorskie wykonywane były przez dwóch, a nawet 3 oficerów /patrz - załączniki nr 2 i 3/. Około 80% oficerów, którzy doktoryzowali się w wymienionych instytucjach naukowych, stanowią obecnie trzon kadry dydaktyki wojskowej pracującej w akademiach i w wyższych szkołach oficerskich, reszta zaś /20%/ pracuje w sztabach, instytucjach centralnych MON oraz w średnich szkołach wojskowych.

Doktorów habilitowanych było: w 1970 r. - 2, a w 1984 - 4 oficerów, a profesorów odpowiednio - 1 i 3.

Z przytoczonych danych wynika, że doktoryzowaniu się kadry oficerskiej sprzyjało powołanie specjalistycznych instytucji dydaktyczno-naukowych posiadających wymagane uprawnienia w zakresie prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Należy jednak stwierdzić, że stosunkowo szybkiemu doktoryzowaniu się kadry nie towarzyszy odpowiednio wzrastające zdobywanie kolejnych stopni i tytułów naukowych - doktorów habilitowanych oraz profesorów. Przyczynę tego stanu rzeczy można upatrywać w pewnych niedomaganach polityki naukowej w odniesieniu do kadr o najwyższych kwalifikacjach dydaktyczno-naukowych, zwłaszcza profesorów. Trudno bowiem usprawiliwić czymkolwiek fakt skierowania do pracy poza wojsko kilka lat temu dwóch wybitnych pracowników dydaktyki wojskowej profesorów J.Zakrzewskiego i J.Bogusza, którzy nadal pozostają czynni zawodowo w dydaktyce niewojskowej, a na ich miejsce nie ma godnych następców. Dla zdynamizowania rozwoju wojskowych kadr

dydaktyczno-naukowych konieczna jest zatem nowelizacja albo reorientacja polityki naukowej w wojsku.

Niezbędne jest także powołanie w naszym wojsku instytucji naukowo-dydaktycznej o zasięgu resortowym, która byłaby koordynatorem wojskowych badań dydaktycznych w szkolnictwie wojskowym sztabach, związkach taktycznych i operacyjnych. W bieżącym roku mamy już pierwsze oficjalne sygnały mówiące o potrzebie np. takiej reorganizacji Instytutu Dydaktyki Wojskowej i takiego usytuowania formalno-prawnego, że będzie to instytucja naukowo-badawcza na skalę całych Sił Zbrojnych.

Jeżeli chodzi o kadry pomocnicze w dydaktyce wojskowej to trzeba stwierdzić, że takowe niemal nie istnieją. Jedynie w IDW występują dwa etaty administracyjne, które zajmują pracownice cywilne. Pozostała kadra to kadra oficerska zajmująca stanowiska dydaktyczno-naukowe. Do prac kreślarskich i drukarskich wykorzystuje się akademickie komórki wydawnicze. Można przeto powiedzieć, że pracownicy dydaktyki wojskowej wchodzący w skład instytucji naukowo-dydaktycznych, nie posiadają oddzielnego personelu pomocniczego.

2.3. Nakłady na badania naukowe

Dydaktyka wojskowa uprawiana w naszych Siłach Zbrojnych może poszczycić się wieloma liczącymi się w kraju i za granicą opracowaniami naukowymi, o których jest mowa w części trzeciej. Wymagały one znacznego wysiłku badawczego podjętego przez autorów:

W naszym wojsku utrzymuje się tendencja do prowadzenia badań dydaktycznych w ramach działalności służbowej. Oficerowie, którzy podejmują badania, mogą być dodatkowo wynagradzani z bezosobowego funduszu płac za prace wykonywane w godzinach pozasłużbowych, ale -

jak wskazuje praktyka finansowa - korzystają z niego tylko w niewielkim stopniu.

Zbilansowanie wszystkich nakładów finansowych na dydaktyczne badania naukowe okazało się niewykonalne ze względu na trudności odszukania niezbędnej dokumentacji zwłaszcza sprzed 1976 roku. W poszukiwaniu nakładów natrafiliśmy jedynie na ich udokumentowany zapis w Oddziale Naukowym ASG WP, ale tylko za lata 1976-1980. Przedstawiają się one następująco:

Lata	1976	1977	1978	1979	1980
Wydatki w tys.zł.	128	168	77	193	66

Tak więc łączne nakłady za pięć lat stanowią sumę 632 tys.zł. Suma ta wydatkowana była na honoraria autorskie za opracowania, które ukazały się drukiem.

Faktyczne nakłady na badania były znacznie większe. Świadczy o tym fakt, że zdecydowana większość badaczy problemów dydaktyczno-wychowawczych, tych oficerów, którzy wykonywali prace habilitacyjne i doktorskie, korzystali ze stypendiów przyznawanych przez swoich przełożonych. Prowadząc badania w różnych instytucjach wojskowych odbywali podróże służbowe na koszt wojska. Gdyby można było obliczyć wydatki z tego tytułu nielibyśmy pełniejszy obraz nakładów.

Prawdą jest, że w wielu przypadkach zaplanowane kredyty na dydaktyczną działalność naukową nie są w pełni wykorzystane w danym roku finansowym. Bywa, że nawet znaczne sumy są odprowadzane. Świadczy to, że nie ma formalnych przeszkód w finansowaniu badań. Można natomiast w tym przypadku mówić o niedowładzie organizacyjnym, którego wynikiem bywa nieterminowa realizacja badań dydaktycznych.

2.4. Zaplecze dydaktyczne

Zaplecze dydaktyczne w różnych okresach rozwoju społecznego zmieniało się w stosunkowo wielorakim aspekcie. Materiały źródłowe wskazują, że praktycznie już Szymon Marycjusz z Pilzna zajmuje się przygotowaniem przez specjalne sūboły wojskowe żołnierzy do przyszłych działań, wypuklając także pewne elementy zaplecza w tej dziedzinie.^{1/} Głównie wskazuje on tutaj na literaturę i odpowiednie pomoce /środki/ dydaktyczne.

Także A.Frycz Modrzewski w dziele "O poprawie Rzeczypospolitej" /Księga III o wojnie/ wskazuje na konieczność przygotowania placów do ćwiczeń żołnierskich i uczestnictwa w tych przedsięwzięciach wojewodów, kasztelanów i innych urzędników państwowych.

Dość szczegółowe propozycje zaplecza dydaktycznego przedstawia Andrzej Dell'Acqua proponując już w XVII w. założenie w Warszawie szkoły puszkarskiej. Wskazuje on już pewne konkretne elementy zaplecza dydaktyki wojskowej dokumentując konieczność posiadania biblioteki i czytelnicy oraz warsztatów przygotowujących środki /pomoce/ dydaktyczne.^{2/}

Wskazane przykłady świadczą także o tym, że istniały naukowe rozważania dydaktyczne przez pewne osoby zarówno ze środowisk cywilnych jak i wojskowych.

Propozycje powyższe nie weszły jednak nigdy w stan realizacji czego przyczyną był głównie oportunizm i ogólne zacofanie naukowe polskiej szlachty /szczególnie średniej/.

1/ Szymon Marycjusz z Pilzna "O szkołach czyli akademiach ksiąg dwoje", Wrocław 1955, s.66-75 /Wyd.oryginalne Kraków 1551/.

2/ Andrzej Dell'Acqua, O zgromadzeniu i szkole puszkarzów Króla Jego Mości, teraz nowo od Najjaśniejszego I Niezwyciężonego Zygmuneta Trzeciego, Króla Polskiego w Warszawie Roku Pańskiego MDC XXIII postanowionej, W:"O edukacji dawnych polaków", Warszawa 1982, s.319-322.

Można jednak na podstawie powyższego, a także szeregu innych propozycji tego okresu wnioskować, że właśnie brak zaplecza, zarówno w sensie materialnym /brak funduszy państwowych/ oraz w zakresie potencjału ludzkiego, był przyczyną unicestwienia tych projektów już w zarodku.

Podobnie okres rozwoju szkolnictwa wojskowego w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej nie dostarcza nam pełnych danych dotyczących zaplecza dydaktycznego.^{1/}

Etap ten pozwala jednak zauważyć pewne symptomy naukowego zajmowania się dydaktyką wojskową /choć nie funkcjonowała taka nazwa/ jak i jej zapleczem w sensie przygotowania "światłych kadr" oraz bibliotek i czytelni. Dążność do tworzenia lepszych warunków dla rozwijania samodzielności myślenia i czynnej postawy wobec służby wojskowej i ojczyzny, działalność edytorsko-publicystyczna wskazuje jednak, że w pewnym sensie funkcjonować zaczynały dydaktyka wojskowa jako nauka, a także następował rozwój jej zaplecza /poligrafia/ choć jeszcze nie wyspecjalizowanego.

Dotychczas omawiane etapy rozwoju można ogólnie scharakteryzować jako okres żywiołowego i intuicyjnego rozwoju dydaktyki wraz z jej zapleczem, przy czym działalność ta miała charakter praktyczny. Widzieliśmy więc, że w tym przypadku praktyka wyprzedziła w zasadzie teorię dydaktyki.

Sytuacja taka dotyczy także rozwoju dydaktyki w trudnym okresie zaborów i to zarówno w działalności dydaktycznej w kraju, jak i poza jego granicami.

Znacznie więcej do całokształtu rozpatrywanej problematyki wnosi okres II Rzeczypospolitej, w którym wraz z powstaniem

---

^{1/} Mowa tu o okresie 1639 /Powstanie prywatnej "Szkoły infanteriej" założonej przez hetmana St. Koniecpolskiego do 1795 roku tj. rozwiązania "Szkoły Rycerskiej".

szkolnictwa wojskowego, a w tym także wyższego szkolnictwa wojskowego zaczęła funkcjonować, choć nieformalnie, dydaktyka wojskowa. Mimo, że nie funkcjonowały w tym czasie żadne wyspecjalizowane instytucje, ani też komórki organizacyjne w uczelniach, zajmujące się dydaktyką w sensie naukowym, to jednak na podstawie dokumentów źródłowych można wskazać na zdecydowaną działalność reformatorską w dziedzinie dydaktyki. Publikacje zawarte w periodykach wojskowych /"Bellona", "Przegląd Piechoty" itp./ tego okresu mają charakter naukowy i wskazują wyraźnie na rozwój teorii dydaktyki wojskowej. Zaczęło także funkcjonować zaplecze, do którego możemy zaliczyć niektóre zakłady produkujące środki dydaktyczne, dynamicznie rozwijające się biblioteki i czytelnie oraz gabinetowe i terenowe ośrodki szkoleniowe.

Łatwo zauważyć, że okres, w którym dążono do stworzenia gruntownych podstaw państwowości polskiej opartej na silnej - dobrze wyszkolonej armii ⁴⁹ stał także w pewnym sensie pionierskim w zakresie rozwoju dydaktyki wojskowej jako nauki włącznie z jej zapleczem.

O ile jednak łatwo można zauważyć zdecydowany rozwój zaplecza dydaktyki w sensie materialnym, o tyle trudno dostrzec jakiegokolwiek symptomu rozwoju potencjału ludzkiego w sensie jego przygotowań do naukowej działalności dydaktycznej.

Dynamizm przemian zachodzących w dydaktyce wojskowej i jej wykrystalizowanie się jako nauki, a tym samym także rozwój zaplecza dydaktycznego zahamowany został utratą przez Polskę niepodległości w latach 1939-45.

Przełomowy okres w zakresie rozwoju dydaktyki wojskowej, a więc i zaplecza nastąpił po II-iej wojnie światowej. Istotnym tego czynnikiem było wyodrębnienie się dydaktyki w nauce i rozpoczęcie dydaktycznej działalności naukowej w środowisku cywilnym.

Niewątpliwie największe znaczenie wywarły w tym zakresie zmienione warunki ustrojowo-polityczne kraju. Od tego czasu obserwujemy także rewolucyjny rozwój zaplecza dydaktyki wojskowej i to zarówno w sensie bazy materiałowej, jak też potencjału ludzkiego.

Dydaktyką wojskową, a szczególnie jej zapleczem zaczynają się zajmować także inne instytucje utworzone w komórkach organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej /Sztab Generalny, Inspektorat Szkolenia, Główny Zarząd Polityczny WP, Rada Wyższego Szkolnictwa Wojskowego/.

Szczególną uwagę zwrócono na pełną rozbudowę bazy dydaktycznej w szerokim zakresie, to jest zarówno materialnym jak też potencjału ludzkiego. Efektem tego było także rozpoczęcie przygotowania kadr naukowych dla potrzeb dydaktyki wojskowej. Tworzenie tzw. grup dydaktycznych na ostatnich latach studiów, czy też organizowanie zaocznych podyplomowych studiów pedagogiki wojskowej, stało się więc bezpośrednim zapleczem ludzkiego potencjału dydaktyki wojskowej.

Przedstawiony krótki zarys rozwoju zaplecza dydaktyki wojskowej wskazuje, że na jego rozwój w całej historii największy wpływ wywierały:

- warunki ustrojowe i społeczne państwa;
- postęp naukowo-techniczny;
- rozwój nauk wojskowych i pedagogicznych w różnych środowiskach i krajach.

Istotnym w kontekście dotychczasowego rozwoju Dydaktyki Wojskowej wraz z jej zapleczem jest ustalenie jej aktualnego zaplecza.

W myśl Słownika Języka Polskiego zaplecze to "...obszar, pomieszczenie, gdzie się znajdują instytucje, środki pomocnicze zapewniające funkcjonowanie czegoś; zespół osób pracujący dla potrzeb kogoś, czegoś."^{1/}

W myśl powyższego przyjąć można, że zaplecze dydaktyki wojskowej to wszelkie środki i zasoby zapewniające funkcjonowanie dydaktyki wojskowej jako nauki wraz z zespołem osób pracujących dla jej potrzeb.

Przy takim rozumieniu zaplecze dydaktyki wojskowej stanowią zarówno wszelkie środki materiałowe, które dalej będziemy nazywać bazą materiałową, jak i potencjał ludzki determinujący rozwój tej bazy, a także stałe zasilanie personelu naukowego.^{2/}

Przez pojęcie bazy materiałowej rozumiemy wszystko to, co służy zabezpieczeniu funkcjonowania dydaktyki wojskowej.

Po pierwsze stanowić ją będą wszelkie zabudowania stałe umożliwiające prowadzenie działalności przez personel naukowy rozpatrywanej dyscypliny naukowej. Do grupy tej można zaliczyć:

- wszelkie pomieszczenia do pracy naukowej wraz z ich wyposażeniem;
- laboratoria i pracownie naukowe w szerokim tych określeń znaczeniu;
- biblioteki naukowe i czytelnie wraz z ich księgozbiorami;
- ośrodki informacji naukowej wraz z wyposażeniem.

Drugą grupę bazy materiałowej stanowią stałe i ruchome urządzenia techniczne, których wykorzystaniem w procesie kształcenia zajmować się będzie dydaktyka wojskowa.

1/ Słownik języka polskiego, PWN, t.III Warszawa 1981.

2/ Szczegółowe elementy zaplecza Dydaktyki Wojskowej przedstawia schemat "x".

W skład tej grupy środków wchodzi:

- wszelkie techniczne środki dydaktyczne /głównie środki audiowizualne oraz środki dydaktyki programowanej/;

- techniczne środki przewoźne do urządzeń dydaktycznych oraz różnego rodzaju ruchome aparatownie przygotowane do szkolenia.

Trzecią grupę dydaktycznej bazy materiałowej stanowią wszelkiego rodzaju szkoleniowe obiekty terenowe, do których można zaliczyć:

- garnizonowe /wszelkiego rodzaju terenowe/ ośrodki szkolenia;

- gabinetowa baza szkoleniowa;

- strzelnice;

- centralne /poligrowe/ ośrodki szkolenia.

Czwartą grupę stanowią wszelkie zakłady produkcyjne materiałów dydaktycznych wraz z ich urządzeniami.

Do grupy tej możemy zaliczyć:

- wszelkie zakłady produkujące środki dydaktyczne;

- bazę poligraficzną dydaktyki;

- wytwórnie filmowe, dźwiękowe itp.

Dotychczasowe badania prowadzone w tej dziedzinie wskazują, że z reguły aktualna baza odpowiada wymogom funkcjonowania dydaktyki wojskowej i jej dalszego rozwoju jako nauki. Wyjątek stanowi w tej dziedzinie czwarta z wymienionych grup, a głównie baza poligraficzna dydaktyki. Wiąże się to z opóźnieniami powstałymi w rozwoju tej dziedziny w całym kraju. W mniejszym stopniu dotyczy to wszelkich zakładów produkujących środki dydaktyczne oraz wytwórni filmowych, dźwiękowych itp.

Jak już wskazano, oprócz bazy materiałowej istotnym czynnikiem zaplecza dydaktyki wojskowej jest potencjał ludzki.

Przez potencjał ludzki w zakresie zaplecza dydaktyki wojskowej rozumieć będziemy z jednej strony wszystkie osoby i zespoły ludzkie, których działalność w różny sposób wpływa na funkcjonowanie dydaktyki wojskowej, z drugiej zaś strony grupy potencjalnych /przyszłych/ pracowników naukowych w tej dziedzinie.

W takim rozumieniu potencjał ludzki stanowią zarówno wszyscy pracownicy wykonujący środki materiałowe zabezpieczające funkcjonowanie dyscypliny naukowej oraz wszystkie osoby przygotowywane do działalności naukowej w ramach dydaktyki wojskowej lecz nie wchodzący w skład ani personelu naukowego, ani też pomocniczego personelu naukowego.

Będą to więc zarówno pracownicy wszelkich zakładów wytwórczych jak i bibliotek, czytelni i ośrodków informacji naukowej. Oprócz tego potencjał ten stanowią będą w różnej skali wszystkie osoby, a głównie żołnierze zawodowi przygotowani do pracy naukowej zarówno w jednostkach wojskowych oraz sztabach i ośrodkach szkoleniowych, jak też przygotowani przez funkcjonujący system wyższego szkolnictwa wojskowego.

W pewnym sensie zaplecze dydaktyki wojskowej tworzyć będą także instytucje cywilne /wraz z pracownikami/ zajmujące się naukowo dydaktyką jako jedną z dyscyplin nauki. Dydaktyka wojskowa w procesie swego rozwoju zawsze korzystała z bogatych doświadczeń i wyników badań dydaktyki ogólnej, a także różnych metodyk szczegółowych.

Element ten stanowi w pewnym sensie część zaplecza dydaktyki wojskowej pomimo tego, że w swej istocie jest jednym z czynników zewnętrznych wywierających wpływ na rozwój dydaktyki wojskowej jako nauki.

Dotychczasowe doświadczenia, a także prowadzone badania wskazują, że potencjał ludzki w zasadzie odpowiada aktualnym potrzebom, choć w okresie lat 80-tych zauważa się pewną tendencję spadkową, która wiąże się jednak z ogólnokrajowym niedoinwestowaniem nauki w ogóle.

Graficzny obraz zaplecza dydaktyki wojskowej przedstawiony jest w załączniku 4.

3. STRUKTURA DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

3.1. System szkolenia wojskowego

Badania dydaktyczne prowadzone w ostatnich latach charakteryzują się podejściem systemowym. Wyróżnikami takiego podejścia są następujące cechy działania poznawczego i praktycznego:

- traktowanie przedmiotu badań dydaktycznych jako systemu;
- traktowanie systemu jako obiektu złożonego z wzajemnie powiązanych podsystemów dydaktycznych;
- traktowanie danego podsystemu jako obiektu należącego do większego systemu dydaktycznego;
- posługiwanie się modelem systemu o określonym poziomie rozdzielności, wyrażającym interesujący nas aspekt działania systemu rzeczywistego.

Cele badań systemowych sprowadzają się do opisu za pomocą języka systemowego zjawisk zachodzących w rzeczywistości dydaktyczno-wychowawczej wojska, wyjaśnienia zjawisk oraz zaprojektowania pożądanych stanów tej rzeczywistości ze względu na aktualne i przyszłe potrzeby szkolenia żołnierzy.^{1/}

Istotą podejścia systemowego jest rozpatrywanie systemu dydaktycznego w sposób kompleksowy i w dynamice jego funkcjonowania, czyli z wwzględnieniem wzajemnych związków i zależności zachodzących pomiędzy elementami systemu w toku realizacji nauczania ucznia się żołnierzy.

System szkolenia wojskowego jest częścią składową systemu oświaty i wychowania funkcjonującego w skali całego państwa. Z kolei w systemie szkolenia wojskowego możemy wyróżnić mniejsze systemy albo podsystemy szkolenia w rodzajach sił zbrojnych, rodzajach wojsk, związkach taktycznych i operacyjnych, oddziałach i w szkolnictwie wojskowym. Każdy z takich wyróżnionych podsysteme-

1/ Por. P.Sienkiewicz, Inżynieria systemów, MON 1983, s.26

mów może posiadać określone właściwości i osobliwości, nie mniej jednak wszystkie można sprowadzić do modelu ogólnego przedstawionego na rys.1.

W korespondencji z licznymi definicjami i określeniami systemu należy stwierdzić, że system szkolenia wojskowego jest zorganizowanym zespoleniem żołnierzy, celów, treści programowych, ułatwień, sprzętu bojowego i zasilań skierowanym na opanowanie przez wojska i sztaby umiejętności prowadzenia walki zbrojnej. Takie określenie wyróżnia interesujący nas system od innych systemów dydaktycznych, a zwłaszcza od systemów niewojskowych.

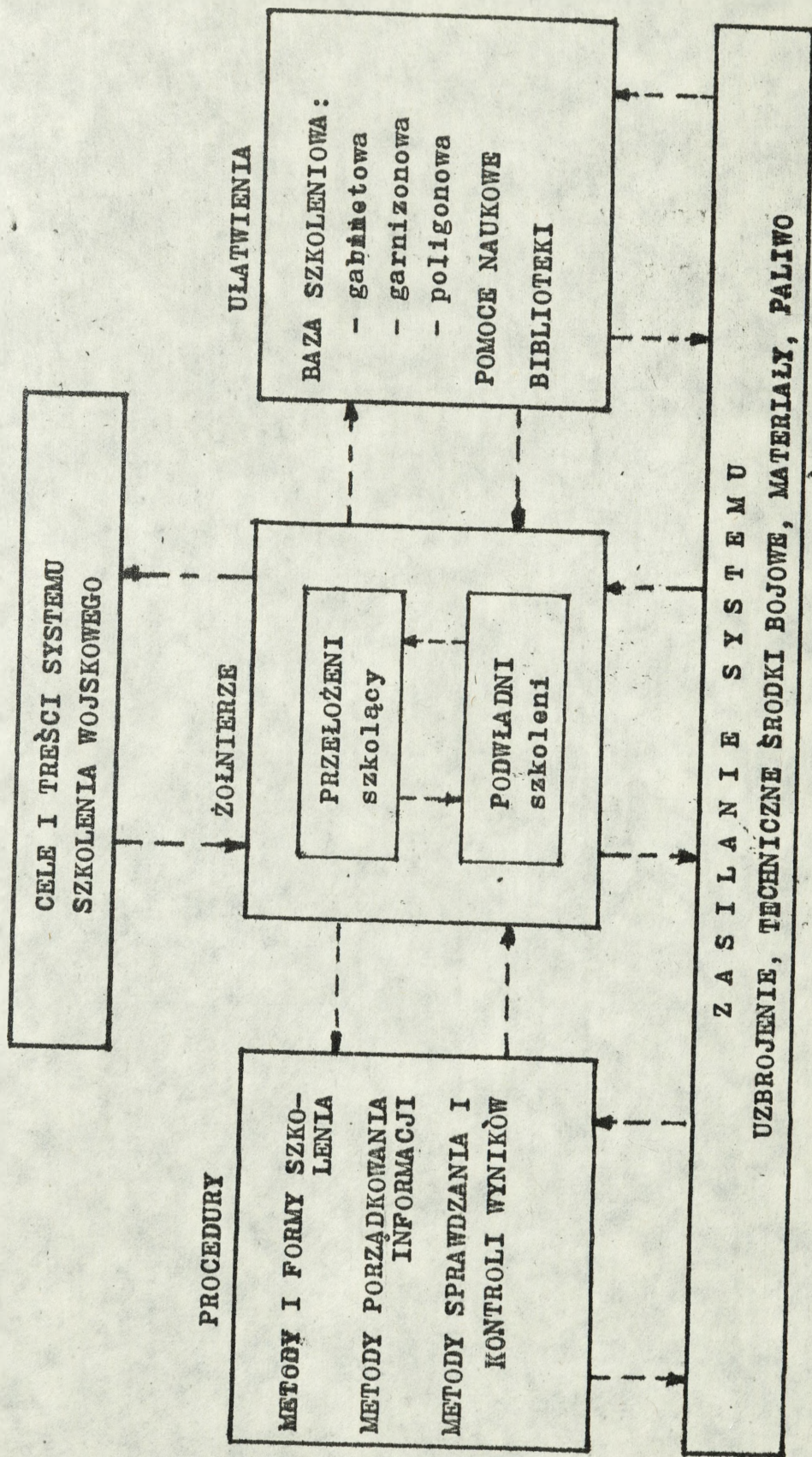
Przytoczone określenie nie zawiera żadnych ograniczeń co do rozmiarów i złożoności systemu szkolenia wojskowego. Można uważać, że tworzy go zarówno pojedynczy żołnierz ćwiczący musztrę jak również całą jednostkę, rodzaj wojsk czy rodzaj sił zbrojnych.

W przedstawionym ogólnym modelu systemu szkolenia wojskowego można wyróżnić inne systemy i poddać je działalności badawczej. W szczególności wyróżnić można systemy: obiegu informacji dydaktyczno-wychowawczej, system kierowania procesem szkolenia oraz różne systemy techniczne wspomagające szkolenie.

Przedmiotem zainteresowań badawczych dydaktyki wojskowej są nie tylko elementy systemu figurujące na rys. 1 lecz także powiązania informacyjne, formalne i energetyczne, które funkcjonują wewnątrz systemu i tworzą swoiste podsystemy, a których na rys.2 nie uwidoczniło. Nadto badania dydaktyczne mogą dotyczyć powiązań systemu z bliższym i dalszym otoczeniem systemu, a więc z systemem oświaty i wychowania w państwie, z systemem różnych nauk oraz z systemem użytkowania na rzecz którego system szkolenia wojskowego funkcjonuje.

Zasygnalizowana tu problematyka znajdzie szersze odzwierciedlenie w kolejnych zagadnieniach tego rozdziału.

Rys. 1. MODEL OGÓLNY SYSTEMU SZKOLENIA WOJSKOWEGO

---> obieg informacji i zasilenia

3.2. Przedmiot badań dydaktyki wojskowej

W części historycznej opracowania wykazaliśmy, że dydaktyka wojskowa jest młodą dyscypliną nauki. Powstała zaledwie kilkadziesiąt lat temu, gdy podjęte zostały badania empiryczne nad problemami szkolenia wojskowego. Prowadzona przedtem praktyczna działalność szkoleniowo-wychowawcza oraz związana z nią naukowa działalność publicystyczna stworzyły niezbędne przesłanki do podjęcia przez nauczycieli wojskowych zorganizowanych badań empirycznych, dzięki którym powstały podstawy teorii dydaktyki wojskowej. Teoria dydaktyczna służy istotnym wsparciem dla praktyki szkoleniowej, a ta zaś wspomaga doskonalenie teorii.

Dydaktyka wojskowa jest nauką teoretyczno-praktyczną uprawianą w siłach zbrojnych. W szerokim rozumieniu wchodzi w skład grupy nauk rozwijających sztukę prowadzenia walki zbrojnej. O ile pozostałe dyscypliny tej grupy odpowiadają na pytanie, jak walczyć, organizować i prowadzić działania bojowe o charakterze strategicznym, operacyjnym czy taktycznym, to dydaktyka wojskowa wskazuje, jak kształcić i wychowywać żołnierzy, wojska i sztaby żeby osiągać cele działań bojowych.

Można powiedzieć, że przedmiotem współczesnych badań dydaktyki wojskowej jest system szkolenia wojskowego, jako zorganizowanej i funkcjonującej całości. Zorganizowanej - to znaczy mającej jasno określony cel działania, a stosownie do celu posiadającej odpowiednią konstrukcję elementów oraz odpowiednie powiązania między nimi. Mówiąc krótko - całość świadomie zorganizowanej przez żołnierzy i dla żołnierzy, dla potrzeb sił zbrojnych.

Działalność dydaktyczna w wojskach także w przeszłości miała znamiona działania zorganizowanego, skierowanego na osiągnięcie uświadomionego celu. Nie można jednak stwierdzić, że osiągnięcie celów szkolenia wojskowego odbywało się w harmonii z potrzebami

społecznymi i psychofizjologicznymi właściwościami żołnierzy - uczestnikami szkolenia. Dopiero empiryczne badania naukowe pozwoliły wyprowadzić szkolenie wojskowe z mroków niewiedzy o prawach i prawidłowościach przyswajania przez żołnierzy wiadomości oraz posługiwania się nimi dla ich dobra społecznego.

Tak więc przedmiotem badań dydaktyki wojskowej są wszystkie komponenty systemu szkolenia wojskowego uwidocznionego na rys. 1 oraz wyszczególnione w tekście poprzedniego zagadnienia. Są nimi w szczególności następujące problemy:

- wypracowanie naukowych procedur formułowania celów kształcenia, a więc wszelkiego nauczania, uczenia się, studiowania i samokształcenia w warunkach służby wojskowej. Dotyczy to kształcenia żołnierzy wszystkich stopni i stanowisk służbowych, pododdziałów, oddziałów, związków taktycznych i operacyjnych a także przygotowania obronnego ludności cywilnej;

- opracowanie naukowych metod i technik doboru oraz układu treści programowych stosownie do celów szkolenia i zależnie od możliwości percepcyjnych żołnierzy;

- formułowanie ogólnych dyrektyw czyli zasad dydaktycznych, wg których powinno przebiegać szkolenie albo kształcenie w warunkach służby wojskowej;

- doskonalenie istniejących oraz opracowanie nowych metod nauczania i uczenia się żołnierzy. Chodzi tu o udzielenie odpowiedzi, jak oddziaływać na uczestników szkolenia wojskowego, żeby umożliwić im poznanie niezbędnej z wojskowego punktu widzenia wiedzy biernej i czynnej oraz pełne rozwinięcie ich osobowości na miarę potrzeb społeczeństwa socjalistycznego. Chodzi także o doskonalenie metod i technik sprawdzania oraz oceny czynników kształcenia;

- doskonalenie organizacji procesów dydaktyczno-wychowawczych, a więc poszukiwanie nowatorskich rozwiązań w zakresie planowania i kierowania przebiegiem szkolenia, usprawnienia obiegu informacji i zasilań w systemie szkolenia, wypracowania strategii kształcenia, a także powodowanie sprzyjających warunków do realizacji założonych celów, do których system jest powołany;

- wspomaganie form i metod szkolenia wojskowego technicznymi środkami dydaktycznymi poprzez modernizowanie szkoleniowej bazy gabinetowej, garnizonowej i poligonowej, wytwarzanie i dystrybucję materiałów dydaktycznych.

Terenem badań dydaktyki wojskowej są wszystkie instytucje realizujące szkolenie żołnierzy, a więc akademie, szkoły i ośrodki szkolenia, pododdziały, oddziały, związki taktyczne i operacyjne oraz sztaby wojskowe różnych szczebli dowodzenia. Badania prowadzone są zarówno w warunkach garnizonowych jak i poligonowych. Te ostatnie są szczególnie cenne ponieważ umożliwiają weryfikowanie teoretycznie opracowanych przez sztukę wojenną zasad i form prowadzenia walki zbrojnej oraz ocenianie adekwatności systemu szkolenia wojskowego. Dostarczają one naukowych danych co do tego, jak reorientować strukturę systemu ze względu na potrzeby walki zbrojnej oraz służą doskonaleniu teorii sztuki wojennej. Urzeczywistala się tu dialektyczne współzestawienie teorii i praktyki szkolenia wojskowego oraz teorii taktyki, sztuki operacyjnej i strategii.

Dydaktyczne badania w wojsku prowadzone są za pomocą naukowych procedur i technik, których omawianie wykracza poza potrzeby tego opracowania.

3.3. Prawidłowości dotychczasowego rozwoju przedmiotu badań dydaktyki wojskowej

Z materiału przedstawionego w części historycznej niniejszej pracy wynika, że działalność dydaktyczna w siłach zbrojnych rozwijała się wraz z rozwojem sztuki prowadzenia walki zbrojnej i podporządkowana była jej potrzebom. Od najwcześniejszych bowiem czasów po dzień dzisiejszy uczono żołnierzy tego co jest potrzebne na wojnie. Można zatem powiedzieć, że dydaktykę wojskową zrodziły potrzeby walki zbrojnej. Prawidłowością historyczną jest także narastanie potrzeb i wymagań szkoleniowych odpowiednio do tego, jak rozwijała się sztuka wojowania, jak zmieniały się formy walki zbrojnej. Świadczy o tym chociażby rozwój wojskowego systemu dydaktyczno-wychowawczego.

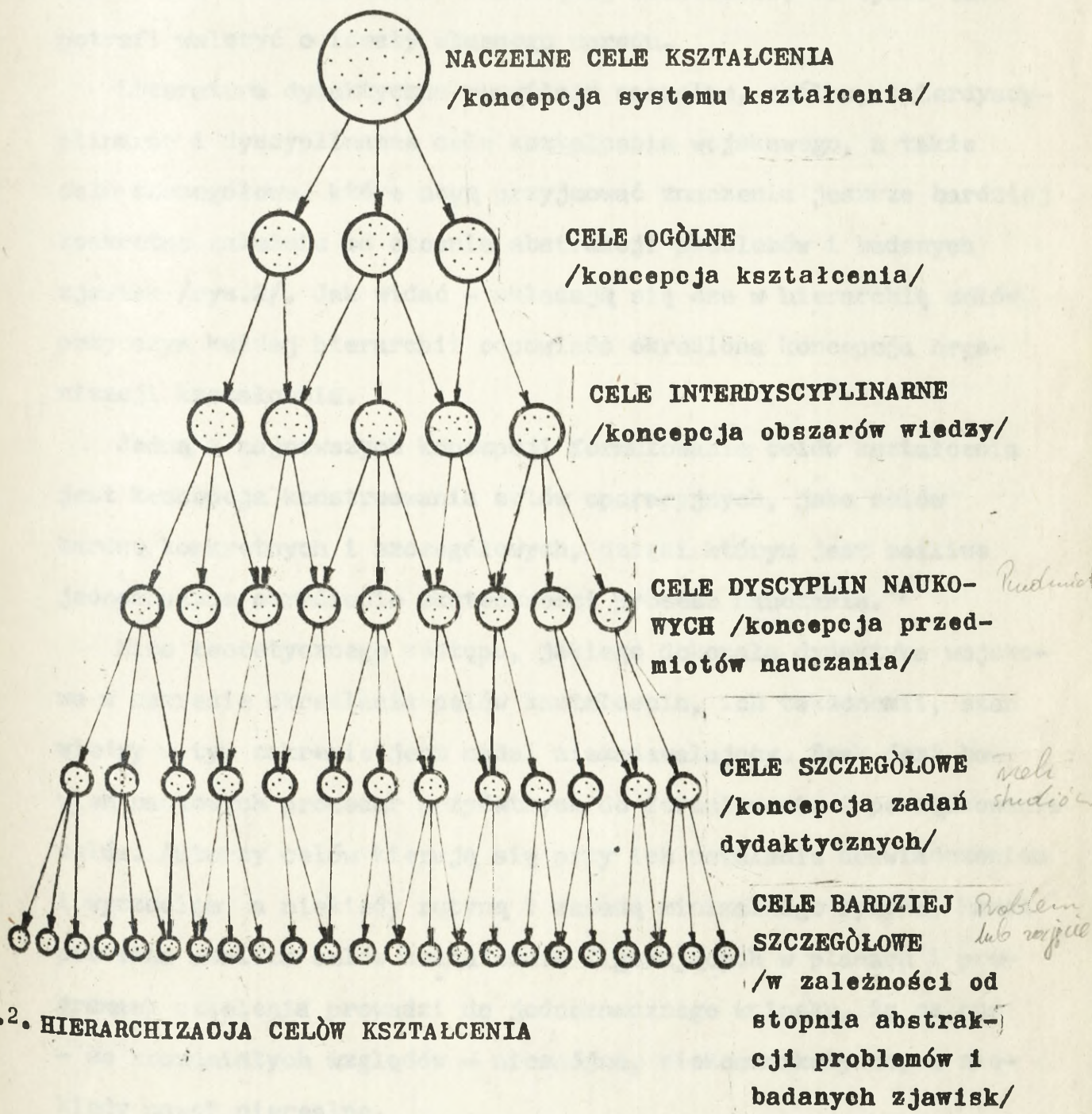
Właściwością średniowiecznego systemu dydaktycznego było indywidualne terminowanie ponieważ odpowiadało ono indywidualnym formom walki zbrojnej. O wyniku walki decydowały głównie umiejętności praktyczne poszczególnych rycerzy walczących w pojedynkę po frontalnym ataku jazdy. Podczas samej walki rycerz "dowodził" sam sobą, gdyż dowodzenie wodza kończyło się z chwilą wydania rozkazu do boju. Biała broń, jaką posługiwali się rycerze, nie sprzyjała ich współdziałaniu podczas walki. W okresie wojsk zaciężnych, w którym pojawiła się broń palna, formy walki nabrały cech zespołowych, w których istotne znaczenie miało współdziałanie niezarówno poszczególnych żołnierzy jednego rodzaju wojsk jak i współdziałanie pomiędzy piechotą, jazdą oraz artylerią. Zespołowe formy walki zbrojnej zdeterminowały system szkolenia zespołowego organizowanego dla całych oddziałów w określonym miejscu i czasie, a nie dla pojedynczych żołnierzy i w warunkach domowych,

jak to było w wojsku rycerskim.

W okresie stałych armii narodowych system szkolenia wojskowego utrwalił i rozwinął cechy szkolenia zespołowego ponieważ formy walki zbrojnej przybrały jeszcze bardziej zespołowy charakter niż w poprzednim okresie. Jednocześnie system ten zaczął ulegać przemianom jakościowym, stając się systemem dydaktyczno-wychowawczym, gdyż przeniknęły do niego treści patriotyczne i ideały walki narodowo-wyzwoleńczej zrodzone w wyniku rewolucji francuskiej. W wieku XX po zwycięstwie Wielkiej Rewolucji Październikowej system szkolenia wojskowego uległ jeszcze dalej idącym przeobrażeniom jakościowym charakteryzującym się trwałym zespoleniem szkolenia wojskowego z wychowaniem ideowo-politycznym żołnierzy wszystkich stopni i szczebli dowodzenia. Stało się tak za sprawą tego, że walka zbrojna przyjęła charakter walki ideologicznej o pełne narodowe i społeczne wyzwolenie. Można zatem uznać, że rewolucje społeczne i narodowe wnoszą do systemu dydaktycznego wojska nowe wartości ideowo-wychowawcze implikując jakościowe zmiany w systemie.

Spróbujmy określić prawidłowości rozwoju dydaktyki wojskowej w odniesieniu do poszczególnych komponentów jej przedmiotu badań.

C e l e   k s z t a ł c e n i a . Liczne materiały z historii wojskowości pozwalają stwierdzić, że cele szkolenia /kształcenia/ żołnierzy, wojsk i sztabów wynikają z celów walki zbrojnej, a te zaś są pochodną bazy społeczno-politycznej charakterystycznej dla danego okresu historycznego istnienia sił zbrojnych. Każda armia zawsze realizowała tylko takie cele, jakie wyznaczyła jej klasa panująca a zarazem tworząca armię po to, żeby zabezpieczyć swoje interesy. Tak np. celem szkolenia sił zbrojnych w formacjach feudalnej i kapitalistycznej było ukształtowanie żołnierza

2. HIERARCHIZACJA CELÓW KSZTAŁCENIA

zdolnego fizycznie do walki. O zdolności umysłowe nie dbano, a nawet przeszkadzano w ich rozwijaniu ponieważ żołnierz nierozgarnięty intelektualnie był wygodnym narzędziem walki o interesy burżuazji. Natomiast w formacji socjalistycznej pożyteczny jest żołnierz o wszechstronnie rozwiniętej osobowości, bo tylko taki potrafi walczyć o ideały własnego narodu.

Literatura dydaktyczna rozwóżnia naczelne, ogólne, interdyscyplinarne i dyscyplinarne cele kształcenia wojskowego, a także cele szczegółowe, które mogą przyjmować znaczenia jeszcze bardziej konkretne zależnie od stopnia abstrakcji problemów i badanych zjawisk /rys.2/. Jak widać - układają się one w hierarchię celów, przy czym każdej hierarchii odpowiada określona koncepcja organizacji kształcenia.

Jedną z najnowszych koncepcji formułowania celów kształcenia jest koncepcja konstruowania celów operacyjnych, jako celów bardzo konkretnych i szczegółowych, dzięki którym jest możliwe jednoznaczne określanie skuteczności procesu nauczania.^{1/}

Mimo teoretycznego postępu, jakiego dokonała dydaktyka wojskowa w zakresie określania celów kształcenia, ich taksonomii, stan wiedzy w tym zakresie jest nadal niezadawalający. Brak jest bowiem naukowych procedur przydatnych do formułowania i porządkowania celów. Autorzy celów kierują się przy ich ustalaniu doświadczeniem i wyczuciem, a niekiedy rutyną i zasadą minimalnego ryzyka. Nawet pobieżna analiza celów kształcenia figurujących w planach i programach szkolenia prowadzi do jednoznacznego wniosku, że są one - ze zrozuiałych względów - niespójne, niekomunikatywne, a niekiedy nawet nierealne.

Prawidłowością występującą w ostatnich latach jest wyprowadzanie ogólnych celów kształcenia z modelu osobowości rozumianego jako

1/ Zob. Robert H. Davis i inni, Konstruowanie systemu kształcenia, PWN 1983, ss.49-114.

wzórba określonego specjalisty wojskowego, do którego należy zmierzać w działalności dydaktyczno-wychowawczej. Wszelkie zmiany w modelu osobowości z reguły pociągają za sobą reorientację celów szkolenia wojskowego.

Treści kształcenia, na które składają się fakty, pojęcia, twierdzenia, prawa, teorie naukowe, główne idee światopoglądowe, a także normy moralne i etyczne, stanowią najbardziej dynamiczny element systemu dydaktyczno-wychowawczego w wojsku. Historycznie biorąc - zmieniały się one w zależności od zmian zachodzących w sztuce walki zbrojnej, uzbrojeniu i technice wojennej, a także zależnie od tych wszystkich nauk, których dorobek znajdował zastosowanie w siłach zbrojnych. Nowe odkrycia naukowe, wynalazki, pomysły, idee i prądy dziejowe, będące wytworem nauki i techniki, zwykle najpierw wykorzystywane były dla potrzeb sił zbrojnych a dopiero później zastanawiano się nad ich przydatnością poza wojskiem. Dobitym potwierdzeniem tego jest historia wykorzystania energii atomowej. Idee wolnościowe zrodzone w rewolucji francuskiej oraz ideały Rewolucji Październikowej w Rosji najszybciej przeniknęły do armii i stały się współtwórczym treścią szkolenia wojsk. Pojawienie się broni atomowej doprowadziło do radykalnych zmian w teorii sztuki walki zbrojnej, a ta z kolei wywarła silny wpływ nie tylko na treści kształcenia lecz także na formy i metody szkolenia żołnierzy, wojsk i sztabów. Współcześnie każda dyscyplina naukowa posiada jakąś przydatność wojenną. W związku z tym każda z dyscyplin naukowych generuje do systemu dydaktycznego wojska określone treści, które są lub mogą być przedmiotem poznania.

Z analizy historii działalności dydaktyczno-wychowawczej w wojsku wynika prawidłowość polegająca na zależności treści szkolenia wojskowego od rozwoju teorii wielu nauk, w tym w szczególności

od nauk wojskowych. Spośród tych ostatnich najsilniejszy wpływ wywiera taktyka, sztuka operacyjna i strategia. Treści kształcenia są pochodną nauk. Poza tym na rozwój treści kształcenia wywiera wpływ rozwój uzbrojenia i techniki wojennej. O ile sztuka wojenna oddziałuje głównie na treści szkolenia operacyjno-taktycznego, to technika wywiera przemożny wpływ na treści kształcenia technicznego podobnie, jak rozwój wojskowych nauk społeczno-politycznych implikuje nowe treści w szkoleniu ideowo-politycznym. Pomiedzy tymi trzema kategoriami treści kształcenia zachodzą związki dialektyczne.

Z tego co powiedzieliśmy wynika, że do systemu dydaktyczno-wychowawczego wojska różne nauki i technika generują dużo nowych treści, które razem z treściami już zakwalifikowanymi do szkolenia składają się na wielki zbiór wiedzy wojskowej ogólnej i specjalistycznej. Treści te są niezwykle skomplikowane i tak rozległe, że ich przyswojenie przez pojedynczego żołnierza jest niemożliwe a nawet zbyteczne. Dlatego każdy z przedmiotów, objętych programem przygotowania żołnierzy, składa się z wiedzy wyselekcjonowanej, uznanej za najbardziej przydatną z punktu widzenia przyszłej walki zbrojnej. Selekcja treści kształcenia odbywa się w zależności od tego, w jakiej mierze są one dostępne dla żołnierzy i na ile zgodne są z zadaniem, funkcjami, organizacją, uzbrojeniem i sposobem działań bojowych. Właściwy dobór i układ treści kształcenia żołnierzy, dobór odpowiadający celom kształcenia, jest kluczem do sukcesu dydaktycznego. Dlatego przedmiotem żywego zainteresowania badawczego dydaktyki wojskowej jest dobór i układ treści kształcenia, taki układ, żeby sprzyjał optymalizowaniu wyników szkolenia.

W związku z powyższym nasuwa się pytanie, jaki jest stan wiedzy i badań dydaktyki wojskowej w zakresie doboru i układu treści kształcenia?

W ciągu ostatnich dwóch dziesięcioleci zarysował się znaczny postęp w dziedzinie rozwiązywania teoretycznych i praktycznych problemów dotyczących treści kształcenia. Można tu wymienić koncepcje programowania dydaktycznego i technologii kształcenia, których założenia przeniesiono w sferę doboru i układu treści, a także nowych modeli i form studiów oraz teorię strukturyzacji treści.

Interesujące propozycje w dziedzinie doboru treści kształcenia przedstawili dydaktycy amerykańscy. Występują one w literaturze w postaci koncepcji: przedmiotowa, szerokich pól treściowych, zakresów czynności, ośrodków aktywizacji, rdzeni treściowych. Na uwagę zasługuje systemowa teoria doboru i układu treści kształcenia w szkołach wyższych, a także teoria etapowego kształcenia czynności poznawczych rozwijana w Związku Radzieckim. Przewodzone są badania nad strukturyzacją treści oraz czynione są próby tworzenia programów studiów według założeń naukowej organizacji treści kształcenia,^{1/}

Polska myśl dydaktyczna, w tym także wojskowa, może poszczycić się oryginalnymi osiągnięciami teoretycznymi w zakresie rozwiązywania problemów treści kształcenia. W latach sześćdziesiątych opracowano w Polsce teoretyczne podstawy tworzenia programów uczelnianych. Między innymi poddano analizie krytycznej takie trydycyjne teorie kształcenia, jak encyklopedyzm, formalizm i utylitaryzm dydaktyczny, zarzucając im jednostronność oraz

1/ Zob. Tendencje zmian programowych w szkołach wyższych /opr. zbiorowe/, IPNPTiSW, WOSL, Warszawa-Dęblin 1984 r.; M.Sawicki, Dobór i układ kształcenia w szkole wyższej, W-wa 1982 r., A.B.Molibog, Woprosy naucznoej organizacji truda w wysszej szkole, Mińsk 1975 r.

małą przydatność dydaktyczną. Jednocześnie opracowano bardziej przydatne w tym względzie teorie materializmu funkcjonalnego, strukturalizmu, programowania dydaktycznego oraz nauczania problemowo-kompleksowego. Przyjęto zasadę polegającą na tym, że w formułowaniu celów kształcenia oraz dobieraniu treści programowych należy kierować się kryteriami społeczno-politycznymi, naukowości oraz dydaktyczno-psychologicznymi. W latach siedemdziesiątych kontynuowano prace teoretyczne w tym zakresie, zapoczątkowując badania empiryczne w uczelniach i miejscach pracy absolwentów szkół wyższych. Podjęto problemy antynomii programowych w szkole wyższej /szeroki czy wąski profil kształcenia, integracja wiedzy, specjalizacja, kształcenie teoretyczne i praktyczne/, profili absolwentów, charakterystyki modeli osobowych absolwentów akademii wojskowych i WSO. W tej dziedzinie poddano analizie możliwości spożytkowania dla organizacji treści kształcenia idei modelowania systemowego, założeń teorii strukturyzacji oraz technik i metod programowania dydaktycznego.

Uogólniając doobok światowej oraz krajowej myśli dydaktycznej, w tym także wojskowej myśli dydaktycznej, należy stwierdzić, że mimo interesujących osiągnięć w zakresie doboru i układu treści kształcenia, nie opracowano pełnej naukowej metodologii konstruowania programów. Stąd w budowie programów kształcenia występują liczne niedostatki. Tradycyjny dobór i układ treści w programach kształcenia jest główną przyczyną nadal utrzymującej się przewagi informacyjnego toku nauczania nad nauczaniem problemowym. Z badań nad programami kształcenia wynika, że nie kontrolowany metodami naukowymi zakres i układ treści sprzyja wysuwaniu na plan pierwszy przez nauczycieli czynności przekazywania słuchaczom wiedzy, a to jest właśnie podstawą tradycyjnego modelu

kształcenia, to znaczy modelu o strukturze reproduktywnej, a nie modelu generatywnego, o którego upowszechnienie chodzi.

Zasady kształcenia są regułami praktycznego działania dydaktycznego albo normami postępowania nauczycieli wojskowych i ich wychowanków. Jednym i drugim podpowiadają one jak należy postępować, aby proces dydaktyczno-wychowawczy przebiegał skutecznie.

Zasady kształcenia wyprowadzane są na podstawie praw rządzących procesami kształcenia i wychowania sformułowanych w oparciu o badania pedagogiczne. Stąd rozwój badań w pedagogice, w tym w pedagogice wojskowej, wywiera istotny wpływ na kształtowanie się zasad kształcenia w wojsku. Wojskowa literatura dydaktyczna eksponuje następujące zasady kształcenia:

- jedności kształcenia indywidualnego i zespołowego;
- świadomego i aktywnego udziału w procesie kształcenia;
- wiązania teorii z praktyką, utożsamianą z zasadą realizmu bojowego;
- postępującej złożoności i stopniowania trudności; systematyczności i logicznej kolejności;
- trwałości przyswajania wiedzy, umiejętności, nawyków i kształtowania postaw;
- jedności kształcenia i wychowania;
- kształcenia ustawicznego.

Przedstawiona lista zasad odzwierciedla prawidłowości i prawa pedagogiczne, a także doświadczenia wojska w dziedzinie ich wykorzystania w praktyce. Każda z zasad odnosi się do wszystkich komponentów procesu dydaktycznego, czyli do celów, treści, środków, form i metod kształcenia oraz analizy wyników kształcenia.

Wymienione zasady - podobnie jak inne komponenty systemu dydaktycznego w wojsku - mają charakter historyczny. Ich geneza sięga do poszczególnych okresów istnienia sił zbrojnych i odpo-

wiadających im systemów szkolenia żołnierzy. Tak np. za początek kształtowania się zasady jedności kształcenia indywidualnego i zespołowego można uznać okres wojska rycerskiego, charakteryzującego się występowaniem szkolenia indywidualnego. W okresie wojsk zaciężnych szkolenie indywidualne okazało się niewystarczające ze względu na powstanie zbiorowych form walki zbrojnej. Łączono zatem szkolenie indywidualne ze szkoleniem zespołowym żołnierzy. W kolejnych okresach rozwoju sił zbrojnych ostatecznie utrwaliło się szkolenie żołnierzy w pełni doceniające rolę i znaczenie zarówno indywidualnego jak i zespołowego szkolenia. W miarę jak rozwijały się zespołowe formy walki zbrojnej determinowane powstawaniem środków walki wymagających zbiorowego działania żołnierzy, udział szkolenia zbiorowego stopniowo wzrastał. Obecnie zadaniem najważniejszym jest tak prowadzić działalność dydaktyczną, żeby przygotować żołnierzy do działań zespołowych. Jednakże podstawą szkolenia zbiorowego jest wykształcenie poszczególnych żołnierzy. Praktyka dydaktyczno-wychowawcza niezbieżnie dowodzi tego, że sukcesy osiągają głównie te jednostki wojskowe, w których umiejętnie współdziałają pojedynczy żołnierze i całe zespoły. Każda z zasad kształcenia wojskowego posiada swoją genezę i znajduje głębokie uzasadnienie nie tylko teoretyczne lecz także praktyczne potwierdzenie słuszności w procesach dydaktyczno-wychowawczych wojska.

Ogólnie można powiedzieć, że rozwój zasad kształcenia następował wraz z rozwojem wojskowych nauk społecznych, w tym pedagogiki wojskowej w szczególności, oraz wraz z rozwojem praktyki szkolenia żołnierzy, wojsk i sztabów, poprzez którą treści zasad były nieustannie weryfikowane. Rozwój badań pedagogicznych sprzyja odkrywaniu nowych praw i prawidłowości, a te znajdują swoje odbicie zarówno w zasadach obecnie obowiązujących, jak również wywierają wpływ na pojawienie się nowych.

ZESTAWIENIE METOD NAUCZANIA wg ŹRÓDŁA WIEDZY
I UMIEJĘTNOŚCI

Tabela 1

Źródło wiedzy	M e t o d y
Żywe słowo przełożonego	Opis, opowiadanie, wykład, referat, informacja, pogadanka, dyskusja, rozmowa, instruktaż, omówienie np. ćwiczenia.
Tekst drukowany	Praca z podręcznikiem, książką, skrypcem, czasopismem itp. Zadanie opracowania tekstu na podstawie literatury.
Przedmioty, zjawiska i obrazy rzeczywiste	Pokaz: działania wojskowych urządzeń i instalacji technicznych, terenu, plansz, modeli, czynności praktycznych, ćwiczeń taktycznych, pracy sztabów oraz bojowego działania wojsk w terenie.
Przekaz słowny lub wizualny materiałów dydaktycznych utrwalonych na technicznych nośnikach informacji /pamięci komputerow, filmy, taśmy magnetyczne, foliogramy, mapy, wykresy, schematy, rysunki, zdjęcia/	Pokaz z objaśnieniami.

ZESTAWIENIE METOD NAUCZANIA ZE WZGLĘDU

NA CELE DYDAKTYCZNE

zadania

Tabela 2

Cele dydaktyczne	Metody nauczania i środki dydaktyczne
Opanowanie nowej wiedzy	<p>Ilustracja zjawisk, działanie praktyczne, polecenie przestudiowania wskazanych tekstów lub materiałów przeznaczonych do przekazu słownego i wizualnego. Metody słowa żywego /patrz tabela 1/. Teksty drukowane, programy na EMC i minikomputery.</p>
Poszukiwanie nowej wiedzy.	<p>Problemowe / zadaniowa, badawcza, twórcza, analityczna, pytaniowa, inscenizacyjna, sytuacyjna/ i laboratoryjne. Analiza systemowa, modelowanie symulacyjne. Literatura, bank informacji, komputery i minikomputery.</p>
Utrwalanie wiedzy	<p>Repetycje, seminaria, przepytywanie, dyskusja systematyzująca przerobiony materiał.</p>
Kształtowanie umiejętności praktycznych	<p>Trening, organizacja ćwiczeń dla zwiększenia sprawności i zgrania załóg, pokaz, kontrola, praktyka, obóz szkoleniowy, szkolenie w warunkach poligonowych. Komputerowa gra wojenna. Baza szkoleniowa /garnizonowa, poligonowa/, sprzęt bojowy, techniczne środki pracy biurowo-sztabowej, komputery.</p>
Praktyka w zastosowaniu wiedzy	<p>Stwarzanie sytuacji problemowych, dobieranie odpowiednich zadań praktycznych, trening.</p>
Kontrola wyników kształcenia /szkolenia/	<p>Kontrole ustne, pisemne, programowane. Egzamininy teoretyczne i praktyczne. Sprawdziany. Analiza niedostatków i ustalenie ich przyczyn.</p>

Stan wiedzy teoretycznej o zasadach kształcenia daleki jest jeszcze od stanu zadawalającego. Dowodzi tego chociażby fakt, że dotychczasowe próby określenia ich treści, nazw, ilości i naukowego uzasadnienia nie znalazły powszechnego uznania.^{1/} Wszechstronne opracowanie zasad kształcenia utrudnia brak pełnej wiedzy o prawidłowościach dydaktyczno-wychowawczej działalności uczelni wojskowych i całych sił zbrojnych, jako wielkiej instytucji oświatowej wojska. Istnieje zatem potrzeba prowadzenia badań naukowych w tej dziedzinie.

M e t o d y   n a u c z a n i a   odpowiadają na pytanie w jaki sposób przekazywać żołnierzom treści programowe, żeby je najlepiej przyswoili oraz potrafili zastosować w praktycznym działaniu?

Istnieje pokaźna lista metod kształcenia albo szkolenia wojskowego pogrupowanych według określonych kryteriów, np. według źródła wiedzy albo ze względu na cele dydaktyczne /zobacz tabele 1 i 2/. Do celów tej pracy istotne jest ukazanie prawidłowości rozwoju metod stosowanych w procesach dydaktyczno-wychowawczych wojska. Prawidłowości te odnosić będziemy do poszczególnych zbiorów metod starając się ukazywać przyczyny wywierające wpływ na ich powstanie i kształtowanie się, na to wszystko co jest im wspólne w rozwoju i w zastosowaniu w procesach dydaktycznych. Nie będziemy natomiast analizowali oddzielnie każdej metody przynależnej do zbioru, ponieważ prowadziłoby to do wielu powtórzeń, zbytecznego rozdrobnienia wątków i osłabienia komunikatywności tekstu.

1/ Por. Bogusz J., Dydaktyka wojskowa, MON 1983, s.127.

Do najstarszych należą metody bierne, bowiem pojawiły się w armiach europejskich w okresie wojsk rycerskich, osiągając rozkwit na przełomie wieków XVII-XVIII, po czym stopniowo traciły na znaczeniu. Były to metody mechaniczno-pamięciowe nastawione na nauczanie umiejętności praktycznych według ustalonego wzoru. Wzorem albo recepturą był pokaz wykonania czynności praktycznych lub też wymyślone przez szkolącego ustalenia co do kolejności i czasu wykonania czynności.

Charakterystycznym jest powstanie i stosowanie tych metod w przedziale czasu, w którym środki walki były indywidualne, dowodzenie wojskami kończyło się w zasadzie z chwilą wydania sygnału do boju, a o wyniku walki decydowała głównie ilość żołnierza utrzymanego w rygorach okrutnej dyscypliny. Wiedza umysłowa szeregowych i podoficerów była bardzo uboga, a oficerów - zaczęto dopiero kształcić w zawodzie wojskowym w instytucjach specjalnie do tego powołanych. Nauki wojskowe zaczęły wyłaniać się z mroku średniowiecznego i kształtować swoje podstawy. W tych warunkach metody bierne dobrze służyły potrzebom szkolenia stanów osobowych armii. Wspomniany ich rozkwit wiąże się z powstaniem techniki szkolenia na tempa, która stała się narzędziem doskonalenia metod biernych, a nadto w pełni odpowiadała szkoleniu rekrutów wcielanych do wojska w drodze przymusu, którzy nie umieli pisać i czytać. Można zatem uznać, że jedną z prawidłowości rozwojowych metod biernych była ich adekwatność do wymogów pola walki, poziomu intelektualnego żołnierzy i ówczesnego stanu wiedzy wojskowej.

Metody słowne, poglądowe i praktyczne zaczęły się kształtować w okresie stałych armii narodowych /XVIII-XIX w./, a więc w okresie gdy rozpowszechniał się nurt szkolenia systematycznego kadry oficerskiej, który w wieku XX objął żołnierzy wszystkich stopni i stanowisk.

W okresie tym ma miejsce rozkwit idei Oświecenia charakterystyczny niebywałym rozwojem kultury i cywilizacji europejskiej, w tym także rozwoju wojskowych nauk społecznych, przyrodniczych i sztuki wojennej /zwłaszcza po zwycięstwie rewolucji francuskiej/. W sprzyjającym klimacie epoki Oświecenia rozwinęło się narodowe piśmiennictwo wojskowe, powstała sieć szkół wojskowych oraz akademii sztabowych. Lawinowy przyrost wiedzy wojskowej i dynamiczny rozwój techniki sprawił, że walka zbrojna zaczęła przybierać charakter starcia intelektów dwóch przeciwstawnych stron. Powstały pilne potrzeby w zakresie kształcenia umysłowego i praktycznego stanów osobowych wojsk. Tradycyjne metody biernie nie mogły już sprostać wysokim wymaganiom szkoleniowym. W szczególności nie mogły one służyć do kształcenia umysłowego, które nabierało pierwszoplanowego znaczenia. Z tych właśnie potrzeb w umysłach dowódców i nauczycieli zarazem rodziły się pomysły na sposoby przekazywania wiedzy teoretycznej tym, którzy powinni ją posiadać. Pomysły te zasadały się nie tylko na intuicji i doświadczeniach świątliwych oficerów ale także na teorii rozwijającej się wówczas dydaktyki ogólnej zapoczątkowanej słynnym dziełem J.A. Komeńskiego pt. "Dodactica magna" przedstawiającym "uniwersalną sztukę nauczania wszystkich wszystkiego".

Z tych potrzeb i inspiracji w szkoleniu żołnierzy, wojsk i sztabów rodziły się metody słowne, pogładowe oraz metody oparte na działaniu praktycznym. Te ostatnie nie są tożsame z metodami biernymi /mechaniczno-pamięciowymi/, ponieważ ich cechą jest praktyczne działanie zintelektualizowane wymagające stosowania wiedzy teoretycznej w konkretnej rzeczywistości bojowej, technicznej i społecznej. Wymienione zbiory metod służą również wychowaniu wojskowemu.

Wyodrębnienie się metod słownych, poglądowych i praktycznych podyktowane było specyficznymi potrzebami szkoleniowymi. Metody słowne okazały się najbardziej przydatne do eksponowania wiedzy teoretycznej zwłaszcza nauk społeczno-politycznych i technicznych. Metody praktyczne nadawały się głównie do szkolenia bojowego, ogólnowojskowego i operacyjno-taktycznego, zaś metody poglądowe doskonale poszukiwały i uzupełniały metody pierwsze i drugie.

Impulsem do rozwoju metod opartych na praktycznym działaniu stało się wprowadzenie do szkolenia wojskowego mapy sztabowej. Nastąpiło to z chwilą powstania techniki kartograficznej. W 1798 r. w sztabie pruskim przeprowadzono pierwsze ćwiczenie wojskowe na mapach sztabowych, co dało początek rozwojowi systemu szkolenia sytuacyjno-inscenizacyjnego w wojskach. W ten sposób doszło do powstania nowych metod szkolenia: metody sytuacyjnej oraz metody inscenizacyjnej. W wieku XX rozwinęły się one w różne smutacje figurujące w tabeli 3. Tak oto pojawienie się określonego środka odpowiadającego potrzebom dydaktycznym - w tym przypadku mapy sztabowej - doprowadza do rodzenia nowych koncepcji metodycznych, które rewolucjonizują system szkolenia i jego elementy składowe. Tę prawidłowość potwierdza również wprowadzenie w ostatnich dziesięcioleciach do procesu szkolenia - środków i technik programowania dydaktycznego oraz audiowizualnych nośników informacji, dzięki którym nadano wszystkim zbiorom metod wyższe walory oddziaływania pedagogicznego na szkolonych żołnierzy.

Prawidłowością jest także i to, że nowe metody powstają w wyniku rozwoju teoretycznej myśli dydaktycznej. Właśnie z takiej myśli zrodziła się koncepcja metody problemowej /jednoosobowej, zbiorowej i zespołowej/, która wraz z metodami sytuacyjnymi i

inscenizacyjnymi oraz programowanymi została zaliczona do nowoczesnego zbioru metod kompleksowych /aktywizujących/.

Współczesna literatura dydaktyczna sygnalizuje potencjalne możliwości rozwoju metod kształcenia wojskowego dzięki wprowadzeniu do szkolenia sztabów oraz wyższych szkół wojskowych techniki komputerowej. W tym kierunku rozwija się krąg badań w dydaktyce wojskowej. Uważa się, że techniką pedagogiczną przyszłości są gry symulacyjne realizowane za pomocą elektronicznych maszyn. Na plan pierwszy wysuwa się koncepcja modelowania symulacyjnego walki zbrojnej, która jest jednocześnie narzędziem pozwalającym sprawdzić praktyczne wyniki badań teoretycznych oraz metodą teoretycznego rozwiązywania niektórych problemów wysuwanych przez praktykę.^{1/} Można przeto sądzić, że podobnie jak kiedyś mapa - obecnie komputer dokona głębokich przeobrażeń nie tylko metod szkolenia wojskowego: doprowadzi do powstania: odmiennego niż dotąd systemu szkolenia żołnierzy, wojsk i sztabów.

Wspomniana koncepcja modelowania symulacyjnego walki zbrojnej /ale nie tylko/ ma szansę rozwoju chociażby dlatego, że spełnia ona postulaty kształcenia zindywidualizowanego preferowanego przez dydaktykę różnicową.^{2/} Nadto koncepcja ta współbrzmi z ogólnościatowymi tendencjami do przebudowy systemów oświatowych. Sentencją owych tendencji jest teza głosząca, że ilość wiedzy przyswojonej przez jednostkę ma przemijające znaczenie.^{3/} O wiele bardziej znaczące jest opanowanie metody uczenia się, a tego tradycyjny system klasowo-lekcyjny spełnić nie może Stąd konieczna jest jego reforma.

1/ Zob. Symulacja i gry komputerowe w zastosowaniach wojskowych, Szt.Gen., W-wa 1985 r.

2/ Zob. Lewowicki T.,

3/ Nowoczesność w kształceniu i wychowaniu, WSiP, W-wa 1979 r. s.29.

KOMPLEKSOWE METODY NAUCZANIA AKTYWIZUJĄCEGO
stosowane w szkoleniu wojskowym

Tabela 3

Nazwa metody	Odmiany /mutacje/
PROBLEMOWA	- jednostkowa - zbiorowa - zespołowa
SYTUACYJNA	- analizy - konfliktów - zdarzeń /incydentów/ - przypadków
INSCENIZACYJNA	- strukturalna /jednoczesna lub prosta/ - niestrukturalna - komputerowa gra wojenna
PROGRAMOWANA	- liniowa - rozgałęziona - blokowa

Reasumując rozważania o metodach kształcenia wojskowego oraz prawidłowościach ich rozwoju należy stwierdzić co następuje:

1. Rozwój metod odbywał się od biernych w wojskach formacji feudalnej i wczesnokapitalistycznej do metod coraz bardziej angażujących umysł oraz kształtujących jednocześnie osobowość szkolenych żołnierzy, co znajduje najpełniejsze urzeczywistnienie w armiach socjalistycznych. Jak na razie - szczytowym osiągnięciem dydaktyki wojskowej w zakresie metod kształcenia jest opracowanie teorii metod kompleksowych /aktywizujących/, dzięki którym proces szkolenia wojsk., a w szkolnictwie wojskowym proces kształcenia kadr, upodabnia się w wielu przypadkach do procesu badań naukowych, jak np. w przypadku metody problemowej i jej wielu odmian /mutacji/. Ten kierunek rozwoju metod kształcenia w wojsku utrzyma się prawdopodobnie w najbliższym dziesięcioleciu.

2. Metody szkolenia wojskowego są procedurami działania pedagogicznego powstającymi i rozwijającymi się pod wpływem rozwoju wojskowej myśli dydaktycznej.

3. Powstawaniu nowych metod kształcenia sprzyjają odpowiednie środki techniczne, to znaczy takie, które niejako materializują myśl dydaktyczną /np. różnego rodzaju maszyny dydaktyczne/.

4. W związku z upowszechnieniem się kształcenia zindywidualizowanego zachodzi potrzeba opracowania nowego zbioru metod kształcenia oraz odpowiadających im form organizacyjnych adekwatnych do postulatów wysuniętych przez dydaktykę różnicową,^{1/}

M a t e r i a l n a   b a z a   d y d a k t y c z n a   spełnia bardzo ważną rolę w procesie szkolenia żołnierzy, wojsk i sztabów.

1/ Zob. T. Lewowicki, Indywidualizacja kształcenia /dydaktyka różnicowa/, PWN, 1978 r.

Przede wszystkim ekonomizuje szkolenie, czyniąc go coraz bardziej efektywnym i skutecznym.

Na materialną bazę dydaktyczną albo bazę szkoleniową wojsk składają się przede wszystkim /patrz rys. /:

- garnizonowe ośrodki szkolenia;
- poligonowe ośrodki szkolenia.

Ośrodki te rozwijały się w różnym tempie po drugiej wojnie światowej zależnie od możliwości ekonomicznych państwa. W pierwszych latach po wojnie najszybciej rozwijała się baza gabinetowa w szkołach i jednostkach wojskowych ponieważ nie wymagało to dużych nakładów finansowych. Inicjatywę w tym zakresie podejmowała kadry i ona też była wykonawcą swoich pomysłów. Wraz z rozwojem przemysłu wojskowe instytucje kształcące wzbogacały się w różnego rodzaju przyrządy pomiarowe, zwłaszcza do badań laboratoryjnych, dzięki którym powstały w latach pięćdziesiątych i następnych laboratoria oraz pracownie. Odegrały one ważną rolę zwłaszcza w szkoleniu technicznym podchorążych i oficerów, a także w rozwinięciu w wojsku badań naukowych w dziedzinie techniki wojennej. Jednocześnie postępował rozwój bazy polowej we wszystkich instytucjach wojskowych. Każda jednostka wojskowa czy uczelnia starała się własnymi siłami i środkami wykonać jakiś element bazy polowej stosownie do konkretnych potrzeb realizowanego szkolenia.

Rozwojowi bazy szkoleniowej w dużym stopniu sprzyjał ruch racjonalizacji i nowatorstwa koordynowany przez centralne organa MON. Dzięki temu działalność racjonalizatorów i nowatorów przybrała konkretne formy organizacyjne. Udoskonalono obieg informacji o nowych opracowaniach racjonalizatorów wojskowych w zakresie rozwoju bazy dydaktyczno-szkoleniowej. Te i inne przedsięwzięcia

resortu MON zdynamizowały w wojsku prace w zakresie modernizacji i rozwoju bazy szkoleniowej.

O kierunkach rozwoju bazy szkoleniowej w wojsku decydowała niekiedy moda na jakiś nowy środek dydaktyczny lub jakąś metodę. Tak było np. w latach sześćdziesiątych gdy fascynowano się nauczaniem programowanym za pomocą maszyn. Skonstruowano dziesiątki typów maszyn typu trener, egzaminator, kontroler i próbowano stosować je w szkoleniu żołnierzy. Wielu oficerów podjęło badania naukowe w zakresie programowanego nauczania. Nie mniej po kilku latach fascynacji nauczaniem programowanym nastąpił spadek zainteresowania nim, który właściwie trwa do chwili obecnej. Stąd można wysnuć wniosek, że prace modernizacyjne w obrębie systemu dydaktycznego muszą mieć na względzie konieczność rozstrzygnięć kompleksowych żeby doprowadziły do rozwiązań zadawalających.

Prawidłowością w rozwoju bazy garnizonowej, a w szczególności bazy poligonowej, jest od lat postępująca automatyzacja oraz symulatyżacja zarówno całych obiektów szkoleniowych, jak i pojedynczych instalacji technicznych. Gdy chodzi o automatyzację bazy poligonowej to zwraca się tu do opracowania i zainstalowania na poligonach takich urządzeń sterowania bezprzewodowego /radiowego/ np. polem tarczowym, które zapewnia jednoczesne kierowanie kilku setkami tarcz.

Symulatyżacja to zespół działań zmierzających do zastąpienia oryginalnego sprzętu lub uzbrojenia urządzeniami technicznymi tak skonstruowanymi, że umożliwiają uzyskanie podobnych efektów szkoleniowych jak ze sprzętem rzeczywistym, przy czym osiąga się znaczne oszczędności w zużyciu energii, amunicji itp.

Wykorzystanie laserów w charakterze celowników w broni artyleryjskiej lub strzeleckiej oraz ładunków wybuchających pod wpływem opromieniowania wiązku lasera pozwala na przeprowadzenie zajęć w warunkach poligonowych z użyciem "amunicji" laserowej i stwarza nowe możliwości szkolenia wojsk. Technika i technologia szkolenia wojskowego za pomocą symulatorów ma szanse rozwoju we wszystkich rodzajach sił zbrojnych oraz rodzajach wojsk i służb. Jej zaletą jest przede wszystkim ogromna oszczędność paliw, energii, sprzętu, co w obliczu potęgującego się kryzysu bioenergetycznego w skali światowej przybierać będzie na znaczeniu w najbliższym dziesięcioleciu.

Należy nadmienić, że w Armii Radzieckiej kładzie się duży wysiłek na tworzenie i stosowanie w szkoleniu wojskowym urządzeń kontrolno-pomiarowych, trenażerów analogowych i symulatorów we wszystkich specjalnościach wojskowych. Wymienione grupy środków mają tam godną nazwę - środki nauczające.

Jak dotąd w szkoleniu wojskowym nie zostały należycie wykorzystana technika telewizyjna zwłaszcza w przedmiotach operacyjno-taktycznych. Tu bowiem niezbędna byłaby miniaturowa aparatura telewizji kolorowej, dzięki której możnaby w systemie zamkniętym eksponować podczas ćwiczeń sytuacje wprost z mapy lub innych dokumentów.

W sumie należy stwierdzić, że szkolenie wojskowe jest chyba jedyną dziedziną, której nie dotknęła jeszcze w pełni rewolucja techniczna. Baza szkoleniowa nie nadąża za potrzebami w sferze technologii kształcenia wojskowego. Wojskowe instytucje dydaktyczno-naukowe w polskich siłach zbrojnych legitymują się zaledwie kilkoma pracami naukowymi obejmującymi tylko wycinkowe problemy rozwoju materialnej bazy dydaktycznej.

Baza poligonowa, jaką dysponują nasze Siły Zbrojne, nie zabezpiecza pełnego szkolenia Wojsk Raketowych i Artylerii. Rzecz w tym, że nasze poligony zajmują stosunkowo małe obszary i nie jest możliwe ich wykorzystanie do strzelania amunicją raketową, zwłaszcza raketami większego zasięgu. Nie zapewniają także możliwości szkolenia wojsk w strzelaniu do rakiet nisko lecących typu Cruise. Z tego względu niezbędne jest korzystanie z odpowiednich poligonów innych armii sojuszniczych. Istnieje zatem konieczność integracji bazy poligonowej w ramach armii państw Układu Warszawskiego, a zaczątki tej integracji już od kilku lat występują. Można się spodziewać, że w najbliższych latach trend do integracji bazy poligonowej w ramach socjalistycznych armii sojuszniczych będzie się nasilał.

3.4. Części składowe dydaktyki wojskowej :

Terenem eksploatacji dydaktyki wojskowej są całe siły zbrojne, a więc wojska lądowe, lotnicze, marynarka wojenna oraz wojska obrony terytorium kraju. Zatem działalność dydaktyczno-wychowawcza rozciągnięta jest na wszystkie dziedziny życia wojskowego, charakteryzujące się określonymi właściwościami, specyfiką realizowanych zadań i działań, dotyczy żołnierzy wszystkich stopni i stanowisk, jednostek wojskowych /pododdziałów, oddziałów, związków taktycznych/, organów dowodzenia wojskami czyli sztabów wojskowych wszystkich szczebli oraz szkół i ośrodków szkolenia. Nie może to być zatem działalność szablonowa jednakowa pod względem metodycznym i merytorycznym dla wszystkich żołnierzy rodzajów wojsk i służb. Stąd też struktura dyscyplinowa dydaktyki wojskowej podlega nieustannym zmianom i wyodrębnia się takie działy jak: dydaktyka szkolenia podstawowego, dydaktyka wojsk lądowych, dydaktyka wojsk lotniczych, dydaktyka marynarki wojennej, dydaktyka szkoły podoficerskiej, dydaktyka wojskowej szkoły wyższej, dydak-

tyka wojsk i sztabów, dydaktyka kształcenia rezerw i dydaktyka przygotowania obronnego ludności cywilnej.

W ramach dydaktyki wojskowej jako jednolitej dyscypliny naukowej, można wyodrębnić pewne całości, a mianowicie: dydaktykę wojskową ogólną, dydaktyki wojskowe szczegółowe oraz metodyki przedmiotowe. Pierwsza z nich zgodnie ze wskazaniem nauki i doktryny wojennej, posługuje się metodologicznymi założeniami formułowanymi przez nauki pedagogiczne oraz korzystając z dorobku dyscyplin pomocniczych dydaktyki bada i ustala ogólne prawidłowości i nadrzędne zależności występujące w procesie szkolenia i obowiązujące wszystkie kierunki i profile szkolenia wojskowego.

Wszystkie wymienione działy dydaktyki wojskowej wzbogacają teorię wojskowej dydaktyki ogólnej spełniając ważne funkcje: diagnostyczną /gromadzenie wiedzy/, prognostyczną /wyjaśnianie zachodzących zmian i kierunków rozwoju/ i instrumentalno-techniczną /dostarczenie wiedzy o metodach, zasadach, formach, warunkach realizacji zadań dydaktycznych w wojsku/.

Równoległe z ogólną dydaktyką wojskową i jej poszczególnymi działami intensywnie rozwijają się wojskowe dydaktyki szczegółowe, które rozpatrują i badają prawidłowości oraz reguły praktycznego postępowania obowiązujące w zakresie poszczególnych systemów i pionów szkolenia wojskowego. W tym sensie należy wyróżnić w szczególności dydaktyki szczegółowe wojsk i sztabów oraz szkolnictwa wojskowego. Z kolei w ramach wymienionych dydaktyk szczegółowych można dokonać dalszych podziałów, wyodrębniając dydaktyki poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk, a także dydaktyki rodzajów szkół wojskowych.

Za wiodącą uważa się dydaktykę wojsk i sztabów ponieważ treścią jej badań są prawidłowości głównego nurtu szkolenia wojskowego, prowadzonego w jednostkach i sztabach wojskowych, od których

zależy w ostatecznym rachunku zdolność sił zbrojnych do prowadzenia rzeczywistych działań bojowych. W dydaktyce wojsk i sztabów znajduje swe odzwierciedlenie specyfika szkolenia wojsk, wynikająca z założeń obowiązującej doktryny wojennej, która w ogóle nie występuje w innych nurtach dydaktycznych. Z tych względów pozostałe dydaktyki szczegółowe powinny uwzględniać założenia teoretyczne dydaktyki wojsk i sztabów. Tak np. dydaktyka szkolnictwa wojskowego nie może pominąć w swoich dociekaniach faktu iż celem działalności dydaktycznej szkolnictwa wojskowego, pozostałych szkół i uczelni, jest przygotowanie specjalistów, w tym organizatorów procesu szkolenia i wychowania w wojskach i sztabach. Absolwenci uczelni wojskowych powinni więc być przygotowani do udziału we wszystkich formach zespołowego szkolenia wojsk i sztabów.

Metodyki przedmiotowe wynikają z konkretnego przedmiotu i opierają się na systemie poprawnie uzasadnionych przez ogólną dydaktykę wojskową twierdzeń, zależności i prawidłowości. Oznacza to, że ogólna dydaktyka wojskowa stanowiąc podstawę nauczania żołnierzy wszystkich przedmiotów przewidzianych programem jest bardzo ściśle związana z metodykami poszczególnych przedmiotów. Badając bowiem i ukazując ogólne problemy, prawa i prawidłowości kształcenia żołnierzy, zespołów wojskowych i sztabów, stanowi ogólnoteoretyczną podstawę dla dydaktyk szczegółowych /metodyk nauczania i uczenia się lub dydaktyk przedmiotowych/, te zaś badając specyficzne właściwości nauczania - uczenia się i studiowania poszczególnych przedmiotów wzbogacają ogólną dydaktykę wojskową szczegółowymi wynikami własnych badań i uogólnień.

Ścisły związek ogólnej dydaktyki wojskowej z dydaktykami przedmiotowymi /metodykami/ stwarza nie tylko warunki zachowania jednolitości metodologicznej przy rozpatrywaniu procesów kształcenia żołnierzy, wojsk i sztabów, ale także zapewnia ich prawidłowy

przebieg. Ułatwia on również ustalenia i sformułowanie naukowo uzasadnionych norm postępowania podoficerów, chorążych i oficerów w procesie kształcenia i wychowania podwładnych. Metodyki nauczania poszczególnych przedmiotów, oparte na teoretycznych uogólnieniach dydaktyki ogólnej, określają cały system tego rodzaju praktycznych wskazówek, przepisów, metod, środków i form, które zapewniają możliwości stałej modernizacji kształcenia żołnierzy, systematycznie wpływają na wzrost efektywności procesów dydaktyczno-wychowawczych.

3.5. Podejmowana problematyka naukowo-badawcza

Pierwsze poszukiwania badawcze z zakresu dydaktyki wojskowej, podjęte przez Zakład Dydaktyki Wojskowej w WAP, obejmowały następującą problematykę: badania poborowych jako materiał wyjściowy do planowania i realizowania pracy dydaktycznej; przebieg procesu dydaktycznego; nauczanie problemowe; nauczanie programowane; zasady rozwijania aktywności i samodzielności żołnierzy; wartości dydaktyczne technicznych środków nauczania. Teoretyczne uogólnienia tej problematyki znalazły swoje ujęcie w podręczniku pt. "Dydaktyka wojskowa" wydanym w 1966 r.^{1/} Opracowanie oparte na dorobku dydaktyki ogólnej, czerpiąc z literatury polskiej i obcej oraz wykorzystując wyniki badań przeprowadzonych w wojsku przez pracowników Zakładu.

W rezultacie prowadzonych badań naukowych, wydano w 1969 r. podręcznik dla wykładowców i słuchaczy WUML pt. "Dydaktyka wojskowa"^{2/}. Zawarte są w nim następujące zagadnienia szczegółowe: istota, zadania i podstawowe pojęcia dydaktyki wojskowej, charakterystyka kształcenia wojskowego, teoriopoznawcze podstawy procesów dydaktycznych, metody szkolenia wojskowego, drogi uczenia się i problematyka pracy samokształceniowej w wojsku, niektóre

1/ T. Nowacki, Dydaktyka wojskowa, MON, Warszawa 1966 r.

2/ J. Bogusz, Dydaktyka wojskowa, GZP WP, Warszawa 1969 r.

trudności i błędy w szkoleniu i uczeniu się żołnierzy, organizacja pracy dydaktycznej w wojsku, charakterystyka procesu nauczania przedmiotów społeczno-politycznych w wojsku, eksperymenty dydaktyczne i możliwości ich stosowania w wojsku.

W 1973 r. wydano pracę pt. "Poradnik dydaktyczny oficera"^{1/}, w której przedstawione zostały w popularny sposób podstawy dydaktyki wojskowej oraz możliwości stosowania osiągnięć tej dyscypliny naukowej w procesie szkolenia w wojsku. Wychodząc z założenia, że sytuacje z jakimi wykładowca ma do czynienia w swej codziennej pracy dydaktycznej w pododdziałach, są zmienne i różnorodne, wymagające bardzo dokładnego przygotowania się do każdego zajęcia i do każdej czynności, autorzy rozpatrują /w każdym rozdziale/ dwa zasadnicze problemy: zagadnienia dotyczące zrozumienia różnych aspektów procesu szkolenia i wychowania oraz przygotowania wykładowców, a także zagadnienia realizacji tego przygotowania w różnych sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych. Uogólnienia dotyczące systemu dydaktycznego wojska zostały przedstawione w zwięzłym i jednolitym układzie określającym postępowanie dydaktyczne oficera występującego w roli wykładowcy i wychowawcy. W 1975 r. ukazuje się kolejny podręcznik pt. "Dydaktyczne problemy szkolenia ideowo-politycznego w wojsku"^{2/}. Książka zawiera osiągnięcia wojskowych nauk pedagogicznych w zakresie szkolenia i wychowania ideowo-politycznego żołnierzy. Wskazania, rady praktyczne i reguły postępowania w zakresie usprawnienia problemowego szkolenia ideowo-politycznego żołnierzy oparte zostały na badaniach naukowych prowadzonych w zakładzie Dydaktyki Wojskowej oraz uogólnieniach

---

1/ J. Bogusz, T. Karwat, Poradnik dydaktyczny oficera, MON, Warszawa 1975 r.

2/ J. Bogusz, Dydaktyczne problemy szkolenia ideowo-politycznego w wojsku, MON, Warszawa 1975 r.

zawartych w poprzednio wymienionych wydawnictwach, poza tym wykorzystano niektóre materiały z prac magisterskich i doktorskich.

Rezultatem wielu badań oraz uogólnień wielu dyskusji, jakie odbyły się na seminariach doktorskich w Zakładzie Dydaktyki Wojskowej była książka pt. "Dydaktyka wojskowa"^{1/} wydana w 1983 r. Głównym celem autora była próba takiego usystematyzowania wiedzy o procesach dydaktyczno-wychowawczych w wojsku, aby umożliwiała ona studiującym te zagadnienia pełną orientację w całokształcie współczesnych tendencji kształcenia żołnierzy.

W latach 1963-81 pracownicy naukowcy Zakładu wykonali szereg prac o charakterze monograficznym, będących wynikiem ich poszukiwań naukowych, np. dotyczące technologii kształcenia w naukach społecznych, możliwości wykorzystania komputera w procesie kształcenia wojskowego, problemy nauki własnej w wyższej uczelni wojskowej i inne. Prace te przyczyniły się do popularyzacji i doskonalenia procesu dydaktyczno-wychowawczego w uczelniach i w jednostkach wojskowych.

W Zakładzie Dydaktyki Wojskowej WAP najwcześniej ze wszystkich uczelni w kraju zostały na szeroką skalę badania nad nowoczesnymi metodami nauczania problemowego i programowanego. Badania prowadzono w jednostkach wojskowych, wyższych szkołach oficerskich i akademiach. Wnioski z tych badań przedstawione zostały w licznych publikacjach. Badania wykazały, że nauczanie problemowe w wojsku jest najbardziej skuteczne w zakresie kształtowania umiejętności praktycznych oraz operacji umysłowych i konstruowania planów działania. Sprzyja ono również aktywizacji żołnierzy w procesie kształcenia, zwiększa ich zaangażowanie oraz wyrabia zdolność logicznego i samodzielnego myślenia. Stwarza wreszcie warunki sprzyjające

1/ J. Bogusz, Dydaktyka wojskowa, MON, Warszawa 1983 r.

dostrzeganiu związków przyczynowych między faktami i zjawiskami oraz wywiera większy wpływ niż nauczanie tradycyjne, na dyscyplinę kolektywów żołnierskich, pozytywny stosunek do służby wojskowej, rozwijanie się uczuć patriotycznych.

Badania w zakresie nauczania programowanego wywołały zainteresowanie różnymi aspektami samego procesu uczenia się. Prace nad nauczaniem programowanym doprowadziły między innymi do podjęcia badań nie tylko w zakresie nowych sposobów organizacji działalności poznawczej żołnierzy, ale również doskonalenie planowania procesów dydaktycznych, racjonalizacji przygotowania planów szkolenia oraz całej organizacji przygotowania kadr. Wymieniona problematyka znalazła odbicie między innymi w takich pracach, jak "Metoda inscenizacji w nauczaniu", "Zagadnienia dydaktyki wyższych szkół wojskowych".

Uogólnieniem wyników badań naukowych w zakresie możliwości aktywizowania słuchaczy w wyższym szkolnictwie wojskowym była praca pt. "Kształcenie aktywizujące w wyższej szkole wojskowej".^{1/} Obok ogólnej charakterystyki procesu dydaktycznego w wyższej szkole wojskowej autorzy dokonują wnikliwej analizy głównych form i metod efektywnego nauczania i uczenia się, ukazując jednocześnie przykładowe modele rozwiązań metodycznych. Autorzy omawiają również problematykę wykładów, ćwiczeń i seminariów w kształceniu aktywizującym.

W wyniku poszukiwań badawczych wydano pracę pt. "Metodyka wykorzystania technicznych środków nauczania w wyższym szkolnictwie wojskowym".^{2/} Celem pracy było wskazanie wojskowym nauczycielom akademickim drogi jak wykorzystać środki techniczne w procesie

---

1/ J. Bogusz, A. Parzyszek, R. Stępień, Kształcenie aktywizujące w wyższej szkole wojskowej, WAP, Warszawa 1977 r.

2/ S. Liszewski, A. Parzyszek, S. Benedyczak, Metodyka wykorzystania technicznych środków nauczania w wyższym szkolnictwie wojskowym, WAP, Warszawa 1979r.

kształcenia. Praca zawiera informacje o istniejących poglądach i tendencjach w zakresie środków audiowizualnych oraz wskazuje jakie stawia się wojskowym nauczycielom akademickim i jakimi właściwościami powinny się one charakteryzować. Autorzy podają również wskazówki i przykłady stosowania różnych metod w procesie kształcenia w wyższych szkołach wojskowych.

Przedstawione tu niektóre najważniejsze prace naukowe wniosły liczący się wkład w rozwój wojskowej myśli dydaktycznej oraz popularyzację problematyki dydaktyczno-wychowawczej w wojsku. Znaczny jest również udział prac doktorskich w tym zakresie. W ramach seminarium doktorskiego dydaktyki wojskowej wykonano w latach 1964 r. do 1984 r. 51 rozpraw doktorskich, których problematykę można ująć w następujące grupy tematyczne:

- czynniki warunkujące efektywność kształcenia ideowo-politycznego żołnierzy;
- skuteczność aktywizujących metod kształcenia żołnierzy;
- efektywność szkolenia kompleksowego;
- dydaktyczno-wychowawcze wartości programowania procesu nauczania - uczenia się;
- samodzielność słuchaczy WAP w procesie dydaktycznym;
- kryteria doboru treści nauczania;
- organizacja kontroli w kształceniu społeczno-politycznym podchorążych;
- modelowanie dydaktyczne kształcenia technicznego;
- dydaktyczno-wychowawcze wykorzystanie sal tradycji w procesie szkolenia i wychowania żołnierzy.

Liczący się jest także udział prac magisterskich słuchaczy WAP w rozwoju myśli dydaktycznej. Tylko w 1980 r. w Zakładzie Dydaktyki Wojskowej wykonano 281 prac magisterskich, które stanowią

istotny przyczynek naukowy wzbogacający wiedzę z zakresu dydaktyki wojskowej. Doświadczenie dowodzi, że wielu abiturientów wykonujących te prace wkracza po paru latach praktyki w instytucjach wojska na drogę naukowo-badawczą, doktoryzuje się i w ten sposób powiększa potencjał kadrowy dydaktyki wojskowej.

Po utworzeniu w 1976 r. Instytutu Dydaktyki Wojskowej w ASG WP potencjał kadrowy dydaktyki wojskowej został znacznie wzmocniony. Nawiązana została współpraca Instytutu z Zakładem Dydaktyki Wojskowej WAP oraz z wyższymi szkołami oficerskimi w zakresie rozwiązywania problemów będących przedmiotem ich wspólnego zainteresowania naukowo-badawczego. Do współpracy pozyskano również wielu wybitnych pedagogów cywilnych takich, jak profesorowie W. Okoń, Cz. Kupisiewicz oraz oficerów z instytucji centralnych MON. Nadto nawiązano współpracę naukowo-badawczą z dydaktykami radzieckimi w Akademii Dowódczo-Sztabowej im. Frunze w Moskwie. Instytut Dydaktyki Wojskowej stał się głównym organizatorem międzyuczelnianych konferencji naukowych, a ich współorganizatorami - akademie i wyższe oficerskie szkoły.

Pierwszym opracowaniem naukowo-badawczym Instytutu Dydaktyki Wojskowej był "Wzorcowy system przygotowania nowoczesnego dowódcy /WSPND/", w którym podjęte zostały następujące problemy: przygotowanie kadr oficerskich na tle pewnych analogii do procesów kształcenia kadr cywilnych, system kształcenia kadr dowódczo-sztabowych i kierunki jego doskonalenia, model osobowościowy oficera pionu dowódczo-sztabowego, system przygotowania dowódcy - wymagania, wnioski, propozycje.^{1/}

W 1976 r. odbyła się pierwsza międzyuczelniana konferencja naukowa na temat: "Kierunki modernizacji dydaktyki wyższej szkoły

1/ J. Zakrzewski /red./, Wzorcowy system przygotowania nowoczesnego dowódcy /WSPND/, ASG WP 1977 r.

wojskowej na temat: "Kierunki modernizacji dydaktyki wyższej szkoły wojskowej oraz dobór i kształcenie słuchaczy szczególnie uzdolnionych". Konferencji towarzyszyła wystawa, na której poszczególne uczelnie wojskowe zaprezentowały swój dorobek teoretyczny w dziedzinie dydaktyki wojskowej. Przedmiotem zainteresowania uczestników konferencji były: kwalifikacje pedagogiczne nauczycieli akademickich, cele i programy kształcenia, innowacyjne formy i metody kształcenia, wielostronne nauczanie i uczenie się, technologia kształcenia, samokształcenie, doniesienia z badań słuchaczy szczególnie uzdolnionych oraz problemy ich ujawniania, kształcenia i wykorzystania w instytucjach naszego wojska.^{1/}

Na drugiej międzyuczelnianej konferencji naukowej odbytej w 1977 r. jej uczestnicy przedstawili wyniki badań w zakresie metodologicznych założeń doboru i układu treści kształcenia i konstruowania programów studiów w WSO oraz instruktorsko-metodycznego przygotowania słuchaczy. Na kolejnej międzyuczelnianej konferencji w 1979 r. poświęconej modernizacji bazy szkoleniowej oraz unowocześnieniu produkcji materiałów dydaktycznych, przedstawiono podstawowe zagadnienia z technologii kształcenia w wojsku, rozwoju polowej i gabinetowej bazy dydaktycznej, wykorzystania komputerów do wspomagania procesu studiów słuchaczy oraz zabezpieczenia procesu dydaktyczno-wychowawczego w materiały audiowizualne.^{2/}

Problematyka międzyuczelnianych konferencji naukowych ustalana była na posiedzeniach Rady Wyższego Szkolnictwa Wojskowego stosownie do potrzeb i propozycji poszczególnych uczelni przedstawianych

1/ Zob. Zeszyty naukowe ASG WP, z.nr 1/2/1977. Dydaktyka innowacyjna w wojsku, cz.I, materiały z konferencji międzyuczelnianej WAP, ASG WP 1977.

Dydaktyka innowacyjna w wojsku cz.II. Problematyka szczególnie uzdolnionych w wojsku, WAP-ASG WP 1977.

2/ Zob. Modernizacja i wykorzystanie bazy dydaktycznej w wyższej szkole wojskowej, Poznań 1979.

przez komendantów akademii i WSO w toku narad powołanego przez ministra obrony narodowej Kolegium Komendantów Wyższych Szkół Oficerskich.

W latach 1977-1980 Instytut Dydaktyki Wojskowej opracował dwa tematy resortowe, a mianowicie "Metodyka opracowania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych" oraz "Metodologia pomiaru przedsięwzięć szkoleniowych szczebla operacyjnego". Wydany został także podręcznik dla słuchaczy ASG WP pt. "Zagadnienia metodyki nauczania ASG WP". Praca ta w 1985 r. doczekała się nowego wydania znacznie zmienionego w formie i treści oraz wzbogacanego i poszerzonego stosownie do aktualnego stanu wiedzy i doświadczenia pedagogicznego kadry IDW.

Ważnym działaniem naukowych było podjęcie wspólnych badań przez Instytut Dydaktyki Wojskowej oraz Akademię Wojskową im. M.W.Frunze na temat doskonalenie metodyki nauczania i wychowania słuchaczy obu bratnich uczelni w studiowaniu dyscyplin operacyjno-taktycznych. Efektem badań było wydanie w języku polskim i rosyjskim publikacji pt. "Kierunki podnoszenia efektywności nauczania przedmiotów operacyjno-taktycznych w akademiach wojskowych", Moskwa-Warszawa 1979.

Od czasu powołania w 1976 r. do 1984 r. Instytut Dydaktyki Wojskowej podjął kierowanie 27 pracami doktorskimi. Problematyka naukowa prac doktorskich dotyczyła w szczególności: podwyższania efektywności i efektywności szkolenia podchorążych w WSO w aspekcie ich przydatności zawodowej na pierwszych stanowiskach służbowych w jednostkach; zastosowania w procesach dydaktyczno-wychowawczych technicznych środków wspomagających nauczanie i uczenie się; dobór i układ treści kształcenia a więc zarazem zagadnienia konstruowania programów w oparciu o procedury naukowe; potrzeby

i możliwości doskonalenia pracy samokształceniowej w akademii i WSO; doskonalenie form i metod szkolenia; ujawnianie i szkolenie żołnierzy szczególnie uzdolnionych; kontrola i ocena wyników kształcenia; studia przemienne jako forma kształcenia podchorążych WSO i inne /załącznik nr 3/. Wymieniona problematyka podejmowana była przez doktorantów z ich własnej inicjatywy stosownie do stwierdzonych w ich miejscach pracy braków oraz poszukiwania metod i technik mających na celu ich usunięcie bądź zaprojektowanie nowych form oddziaływania pedagogicznego na szkolonych żołnierzy.

Oprócz tej formy inicjowania działalności naukowej w dydaktyce wojskowej podejmowano próby wysuwania przez Instytut interesujących go problemów naukowych i zachęcania do ich opracowania przez oficerów z WSO i jednostek wojskowych.

Zespół Inżynierii Systemów Kształcenia w Wojskowej Akademii Technicznej w ramach nurtu utylitarnego podejmował dotąd następującą problematykę:

- efektywność procesów nauczania - uczenia się nowych przedmiotów takich jak podstawy użytkowania komputerów;
- doskonalenie programów studiów indywidualnych słuchaczy;
- roli technicznych środków pedagogicznych w kształceniu i wychowaniu inżynierów wojskowych;
- racjonalnego wykorzystania komputerów w dydaktyce akademickiej i w zarządzaniu uczelnią;
- kształcenie nauczycieli dla wyższych szkół oficerskich w trybie studiów wydzielonych;
- organizacji i realizacji studiów podyplomowych i doktoranckich;
- aktywizacji działalności poznawczej studentów /słuchaczy/;

- doskonalenie systemów oceniania komórek i ogniw organizacyjnych uczelni za działalność dydaktyczno-wychowawczą.

Przy rozwiązywaniu wspomnianych problemów dydaktycznych w WAT preferuje się metody i podejście właściwe cybernetyce, matematyce i prakseologii. Naukowcy tej uczelni są zdania, że uzyskiwanie pozytywnych rezultatów w dziedzinie badań pedagogicznych jest możliwe między innymi na drodze wykorzystania w dydaktyce akademickiej idei i metod wymienionych nauk.

W sumie można stwierdzić, że polska dydaktyka wojskowa podejmowała dotychczas wieloaspektowe problemy należące do jej przedmiotu badań. Łatwo jednak zauważyć, że były to badania nieskoordynowane w czasie, rozproszone i często prowadzone w izolacji w odniesieniu do zbliżonych problemów rozwiązywanych przez różnych badaczy w różnych instytucjach naszego wojska. Można zatem zastanowić się nad tym, czy w warunkach takiej organizacji badań dydaktycznych nie parnotrawi się wysiłków poszczególnych badaczy oraz instytucji naukowo-badawczych.

4. ZWIĄZKI DYDAKTYKI WOJSKOWEJ Z INNYMI NAUKAMI I CZYNNIKAMI ZEWNETRZNYMI

4.1. Powiązania interdyscyplinarne

Dydaktyka wojskowa kładąc szczególny nacisk na swą użyteczność i przydatność praktyczną znajduje się na obecnym etapie rozwoju w określonych związkach i zależnościach z wieloma naukami /specjalnościami/ wchodzącymi w skład systemu nauki wojennej, a także z naukami /specjalnościami/ czysto cywilnymi.^{1/}

Z punktu widzenia wpływu poszczególnych nauk na dydaktykę wojskową można je podzielić na dwie grupy.

Pierwszą grupę stanowią nauki, które formułują postulaty /żądania i wymagania/, w tym szczególnie co do skutków działalności dydaktycznej. Mamy tu na myśli nauki wojskowe, które ukierunkowują badania naukowe w zakresie celów, treści i form kształcenia kadry dowódczej i sztabowej. Z drugiej strony, określając strukturę organizacyjną wojsk, nauki wojskowe dają podstawę do tworzenia określonych systemów szkolenia /kształcenia/ w wojsku.

Istotne związki i zależności występują między dydaktyką wojskową i pedagogiką wojskową. Ta ostatnia określa teorię wychowania wojskowego i miejsca szkolenia /kształcenia/ oficerów, sztabów i wojsk w procesie wychowania wojskowego. Teoria pedagogiki wojskowej wywiera zdecydowany wpływ na przedmiot badań dydaktyki wojskowej, a tym samym spełnia względem niej nadrzędną rolę. Dlatego też dydaktyka wojskowa przejęła większość metod badawczych pedagogiki.

Drugą grupę nauk wpływających na dydaktykę wojskową stanowią nauki, których dorobek i osiągnięcia są uwzględniane i wykorzystywane przez dydaktykę w celu zwiększania możliwości doskonalenia

^{1/} Ideowy schemat wpływu różnych nauk /dyscyplin, specjalności/ na dydaktykę wojskową przedstawia załącznik 5. Natomiast zakres tego wpływu przedstawia tabela nr 4.

procesu dydaktycznego w wojsku. Jedną z takich nauk jest psychologia wojskowa, która wykrywa prawidłowości przyswajania wiedzy i formułuje postulaty w stosunku do organizacji procesów poznawczych w warunkach wojska, wyjaśnia zjawiska zachodzące w psychice ludzkiej. W związku z tym, dydaktyka wojskowa, formułując zasady dydaktyczne, wypracowując metody nauczania uwzględnia dorobek psychologii wojskowej.

W ten sposób psychologia wojskowa wywiera znaczący wpływ na wewnętrzny ład, niejako wewnętrzną stronę procesu dydaktycznego. Przejawia się to w sposobach /metodach/ przekazywania wiedzy wojskowej, wyrabiania umiejętności i nawyków u żołnierzy /zespołów żołnierskich/.

Zakres związków i zależności poszczególnych nauk /dyscyplin i specjalności/ z dydaktyką wojskową jest różny. Jedna z nich formułują określone postulaty i wymagania w stosunku do dydaktyki wojskowej, stając się jednocześnie bazą wyjściową do działalności badawczej, inne zaś rozwiązują problemy działalności ludzkiej zbliżone lub podobne do działalności dydaktycznej.

Związki dydaktyki wojskowej z otoczeniem systemowym nauk

Tabela 4

Dyscyplina /specjalności naukowe/	Treść związków
1	2
Ogólna teoria walki zbrojnej	Stanowi podstawę do określania ogólnych celów działalności dydaktycznej w wojsku.
Teorie: strategii, sztuki operacyjnej, taktyki, taktyki rodzajów sił zbrojnych, /wojsk i służb/	Stanowią podstawę do określenia ogólnych celów działalności dydaktycznej oraz celów szczegółowych poszczególnych przedsięwzięć szkoleniowych. Pośrednio formułują wymagania w stosunku do skutków działalności dydaktycznej w zakresie wyposażenia oficerów, sztaby i wojska w zasób wiedzy, umiejętności i nawyków niezbędnych na przyszłym polu walki. Dydaktyka wojskowa dostarcza dla tych teorii danych empirycznych w postaci analiz i ekspertyz przydatnych do weryfikacji przyjętych założeń teoretycznych.
Teoria dowodzenia	Pozwala wysnuwać uogólnione wnioski co do wymagań kwalifikacji dowódców w zakresie dowodzenia. Uklęrowkuje także badania w zakresie szkolenia kadry.
Organizacja sił zbrojnych	Zmiany w organizacji sił zbrojnych determinują odpowiadające zmiany w organizacji dydaktycznych badań naukowych w systemie szkolnictwa i procesów kształcenia w siłach zbrojnych.
Teoria obrony cywilnej	Stanowi podstawę do formułowania celów i treści działalności dydaktycznej w ramach przygotowania ludności cywilnej do wojny.
Pedagogika	Formułuje ogólne cele, metody i zasady wychowania obywateli. Określa miejsce nauczania /kształcenia/ w systemie wychowawczym państwa. Opracowuje i uzasadnia system wychowania przyjęty przez państwo.
Pedagogika wojskowa	Wypracowuje i uzasadnia teorię wychowania wojskowego. Określa rolę i miejsce szkolenia wojskowego w całokształcie działalności wojska. Określa rolę poszczególnych elementów procesu wychowawczego i daje praktyczne wskazówki do ich funkcjonowania.
Dydaktyka ogólna	Określa ogólne cele nauczania /kształcenia/ w systemie wychowania państwa. Wskazuje sposoby ustalenia i hierarchizacji treści nauczania /Kształcenia/. Uogólnia istniejące i wypracowuje nowe formy i metody nauczania /kształcenia/. Formułuje postulaty pod względem wszystkich składników procesu dydaktycznego.

1	2
Psychologia	Wyjaśnia mechanizmy psychicznych procesów poznawczych, które muszą być uwzględniane w toku działalności dydaktycznej. Wyjaśnia zjawiska psychiczne zachodzące pomiędzy nauczycielem i uczniem w procesie nauczania /kształcenia/, stwarzając poprzez to wymagania w stosunku do działalności dydaktycznej nauczyciela. Określa elementy motywacyjne niezbędne w procesie uczenia się.
Psychologia wojskowa	Wyjaśniając mechanizmy procesów poznawczych u żołnierzy i oficerów formułuje wymagania w stosunku do działalności dydaktycznej na różnych poziomach kształcenia. Jest pomocna w doborze metod nauczania w zależności od poziomu żołnierzy, a także wpływa na powstawanie nowych metod nauczania.
Naukoznastwo wojskowe	Umiejscawia dydaktykę wojskową jako część pedagogiki wojskowej w ogólnej systematyce nauki wojennej.
Metodologia i metodyka wojskowych badań naukowych	Określa wymagania i procedury badawcze w wojsku. Przedstawia propozycje metod i technik badawczych, które mogą być wykorzystywane w dydaktyce wojskowej.
Prognozyka wojskowa	Formułuje procedury prognostyczne w wojsku. Stwarza warunki organizacyjne prognozowania rozwoju dydaktyki wojskowej
Nauka o obronności socjalistycznego państwa	Stwarza podstawę do określania ogólnych celów działalności dydaktycznej i wychowawczej. Stanowi źródło elementów motywacyjnych uczenia się.
Teoria pracy partyjno-politycznej w wojsku	Ustala cele i treści działalności dydaktycznej w zakresie pracy partyjno-politycznej w wojsku. Precyzuje wymagania w stosunku do działalności dydaktycznej obejmującej proces szkolenia politycznego i działalności kulturalno-oświatową. Weryfikuje efektywność pracy partyjno-politycznej i określa kryteria doboru jej treści.
Socjologia wojskowa	Określa i wyjaśnia zjawiska zachodzące w zespołach ludzkich na polu walki i w czasie pokojowej służby wojskowej, których uwzględnianie jest niezbędne w procesie szkolenia wojskowego. Formułuje postulaty w stosunku do wszystkich grup stanów osobowych Sił Zbrojnych
Filozofia	Określa ideał wychowawczy, który ma bezpośredni wpływ na ideał wychowawczy żołnierzy i oficerów jako obywateli socjalistycznego państwa. Bada warunki poznania ludzkiego. Dokonuje hierarchizacji wiedzy wg stopnia ważności.
Fizjologia	Bada wpływ czynników fizjologicznych na tok procesu poznawczego. Ułatwia ustalenie najkorzystniejszego wyposażenia środowiska dydaktycznego w celu stworzenia optymalnych warunków do przyjmowania bodźców. Określa granice dopuszczalnego wysiłku umysłowego i fizycznego w procesie nabywania wiedzy, umiejętności i nawyków.

1	2
Logika	Dostarcza modeli skutecznego myślenia oraz sposobów sprawdzania jego poprawności. Określa tok rozumowania i wyrażania wyników procesów myślowych.
Prakseologia	Daje wskazówki do skutecznego działania praktycznego, które uwzględniane są w procesie dydaktycznym
Informatyka Teoria organizacji i zarządzania	Daje wskazówki do organizacji i zarządzania systemami wychowawczymi, instytucjami kształcenia i wychowania.
Cybernetyka	Formułuje postulaty w zakresie przekazywania informacji, które są wykorzystywane w dydaktyce wojskowej.

4.2. Wpływ czynników zewnętrznych

Na każdą działalność ludzką w całym okresie jej rozwoju wywierały wpływ elementy zewnętrzne nie wchodzące w zakres tej działalności. Dotyczy to także działalności dydaktycznej, a szczególnie dydaktycznej działalności wojskowej.

Z pewnością czynnikiem determinującym rozwój dydaktyki wojskowej był ogólny rozwój dydaktyki i myśli pedagogicznej w ogóle. Dotyczy to zarówno okresów, w których dydaktyka wojskowa nie wyodrębniła się jeszcze jako oddzielna dyscyplina, jak też czasów współczesnych. Patrząc na to zagadnienie jeszcze szerzej możemy określić, że wpływ taki wywierały i wywierają także inne nauki. Dotyczy to zarówno grupy nauk ścisłych jak i humanistycznych. Typowym przykładem jest tu rozwój elektroniki po II-iej wojnie światowej. W wyniku tego dydaktyka, a w tym także dydaktyka wojskowa zajęła się programowaniem zarówno nauczania jak i innych procesów dydaktycznych /np. procesu kontroli i oceny wyników kształcenia/.

Ogólny rozwój wszelkich nauk zawsze wywierał wpływ na działalność badawczą i innowacyjną /np. dążność dydaktyki do rozwiązywania problemów wyłaniania i kształcenia talentów./ Należy tu jednak zauważyć, że oddziaływanie to bywało często zwrotne, a więc dy-

dydaktyka wojskowa wpływała często na rozwój dydaktyki ogólnej. Istotnym czynnikiem zewnętrznym oddziaływującym na dydaktykę wojskową był i jest stan świadomości społecznej, a co z tym się wiąże ustrój społeczny państwa.

Zacofanie społeczne polskiej szlachty w okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej było z pewnością skutecznym hamulcem rozwoju zarówno szkolnictwa wojskowego jak i dydaktyki wojskowej w tym okresie. Potrzeba stworzenia silnej armii, jako gwarantki niepodległości, było z kolei silnym bodźcem rozwoju wojskowej myśli dydaktycznej w okresie II Rzeczypospolitej.

Odzyskanie niepodległości w 1945 roku, a także powstanie w Polsce ustroju socjalistycznego było czynnikiem determinującym ogromny skok w rozwoju nauki, a w tym także dydaktyki wojskowej. Z jednej strony potrzeby i świadomość społeczna, a z drugiej podstawy ustrojowe gwarantujące i zabezpieczające rozwój nauki skok taki umożliwiły.

Kolejnym elementem wywierającym wpływ na rozwój dydaktyki wojskowej jest stan i rozwój technicznych środków walki w powiązaniu z ogólnym przygotowaniem społeczeństwa.

Szybki rozwój środków walki, dynamiczne ich wprowadzanie do wyposażenia wojsk wpływało i wpływać będzie w coraz większym stopniu na dynamizm i kierunki dalszych zmian wojskowej teorii i praktyki dydaktycznej.

Zrozumienie tak istotnych przemian wywarło wielki wpływ na rozwój teorii dydaktycznej w latach 30-tych, a także w okresie istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Reasumując możemy stwierdzić, że decydujący wpływ na rozwój dydaktyki wojskowej wywierały trzy zasadnicze czynniki:

- warunki społeczne i ustrojowo-polityczne państwa;

- postęp naukowo-techniczny;
- rozwój nauki, a nauk wojskowych i pedagogicznych w szczególności.

Ustalając wpływ czynników zewnętrznych na dydaktykę wojskową nie można pominąć także strony organizacyjnej działalności nauki i państwa, które także determinują rozwój dydaktyki.

Chodzi zarówno o stronę organizacyjną nauki w skali państwa, elementy organizacyjno-administracyjne zarządzające nauką /w sensie ogólnym/ jak również możliwości korzystania z dorobku naukowego, danej dziedziny innych państw. O ile dziś możemy mówić o pełnych możliwościach kontaktów z nauką innych krajów zarówno w sensie kontaktów osobistych /bezpośrednich/ jak i korzystania z dorobku i publicystyki, o tyle we wcześniejszych okresach lekceważono powyższy czynnik. Jako przykład może tu posłużyć fakt opóźnionego powstania polskiego szkolnictwa wojskowego.

W pewnym sensie zarówno pośrednio - przez Naukę wojenną - jak i bezpośrednio wpływ na dydaktykę wojskową wywiera także doktryna wojenna. Doktryna wytyczając kierunki i cele działania państwa i wojska wskazuje także płaszczyzny działalności naukowej ustalając także często zakres i kierunki badań dydaktyki wojskowej.

Niezmiernie istotnym elementem wywierającym wpływ na dydaktykę wojskową są także czynniki natury ekonomicznej, które w różnych okresach w sposób istotny kształtowały rozwój tej nauki.

WNIOSKI KOŃCOWE

Zawarty w opracowaniu materiał upoważnia do stwierdzenia, że kształtowanie się dydaktyki wojskowej jako nauki, dokonuje się zależnie od czynników tkwiących wewnątrz niej, oraz od czynników zewnętrznych generowanych przez jej bliższe i dalsze otoczenie systemowe innych nauk, a także od warunków społecznych, politycznych i ekonomicznych występujących w państwie.

Spośród najważniejszych czynników wewnętrznych należy wymienić jakość i ilość kadr naukowych. Zebrane dane dowodzą tego, że dydaktyka wojskowa wg stanu na rok bieżący dysponuje szczupłą kadrą samodzielnych pracowników naukowych z cenzusem profesora, doktora habilitowanego i docenta. W wyniku ubytku tych kadr w ostatnich kilku latach dydaktyka wojskowa nie osiągnęła wymaganego postępu w jej teoretycznym i praktycznym dorobku. Nadto z danych przedstawionych na s.39 można wnioskować, że doktoryzowanie się kadry oficerskiej w dydaktyce nie ma wyraźnych tendencji wzrostowych jakich należałoby oczekiwać. Należy jednak odnotować tendencje zmierzające do kolejnego etapu rozwoju instytucjonalnego dydaktyki wojskowej. Świadczą o tym powołane już w WSO zakłady dydaktyki wojskowej oraz oficjalne intencje władz wojskowych skierowane na utworzenie resortowego Instytutu Dydaktyki Wojskowej o wzmocnionym potencjale naukowym, który energicznie podjąłby ważne problemy szkolenia żołnierzy, wojsk i sztabów.

Do ważnych czynników zewnętrznych determinujących rozwój teorii i praktyki dydaktycznej należy rozwój tych wszystkich nauk wojskowych, które stanowią najbliższe otoczenie systemowe dydaktyki. Ich zbiór wyszczególniony jest w polu okręgu na rys.3. Badania tych nauk, prowadzone dla potrzeb walki zbrojnej, rozwijają się w czterech kierunkach:

- opracowanie sposobów prowadzenia walki zbrojnej;
- rowijanie środków walki;
- doskonalenie organizacji wojsk i kierowanie walką zbrojną;
- przygotowanie żołnierzy, rezerw osobowych i ludności cywilnej do prowadzenia wojny.

Dydaktyka wojskowa jest promotorem ostatniego kierunku badań, który rozwijała i nadal rozwija w wielopłaszczyznowych współzwiązkach z pozostałymi kierunkami. Dlatego też kształtowanie się teorii i praktyki dydaktycznej w siłach zbrojnych czasu przyszłego musi być poprzedzone rozpoznaniem prawidłowości rozwojowych wymienionych kierunków, wobec których dydaktyka wojskowa spełnia rolę służebną. Teoria i praktyka dydaktyczna w wojsku zawsze podporządkowana była potrzebom przygotowania żołnierzy stosownie do wymogów przyszłego pola walki wyobrażanego dawniej w umysłach wodzów, a we współczesnej dobie - przewidywanego przez nauki wojskowe.

Prawidłowości rozwojowe dydaktyki wojskowej, opisane w tej pracy, można uogólnić odnosząc je do układu trzech współrzędnych: rozwoju nauk, rozwoju techniki wojennej oraz praktyki szkoleniowej /rys.4/. Tak więc rozwój dydaktyki wojskowej dokonuje się w trójwymiarowej przestrzeni, w której nauka ta, stanowiąc spójny składnik obszaru, poddana jest różnorodnym oddziaływaniom wszystkich pozostałych składników i sama także na nie oddziałuje.

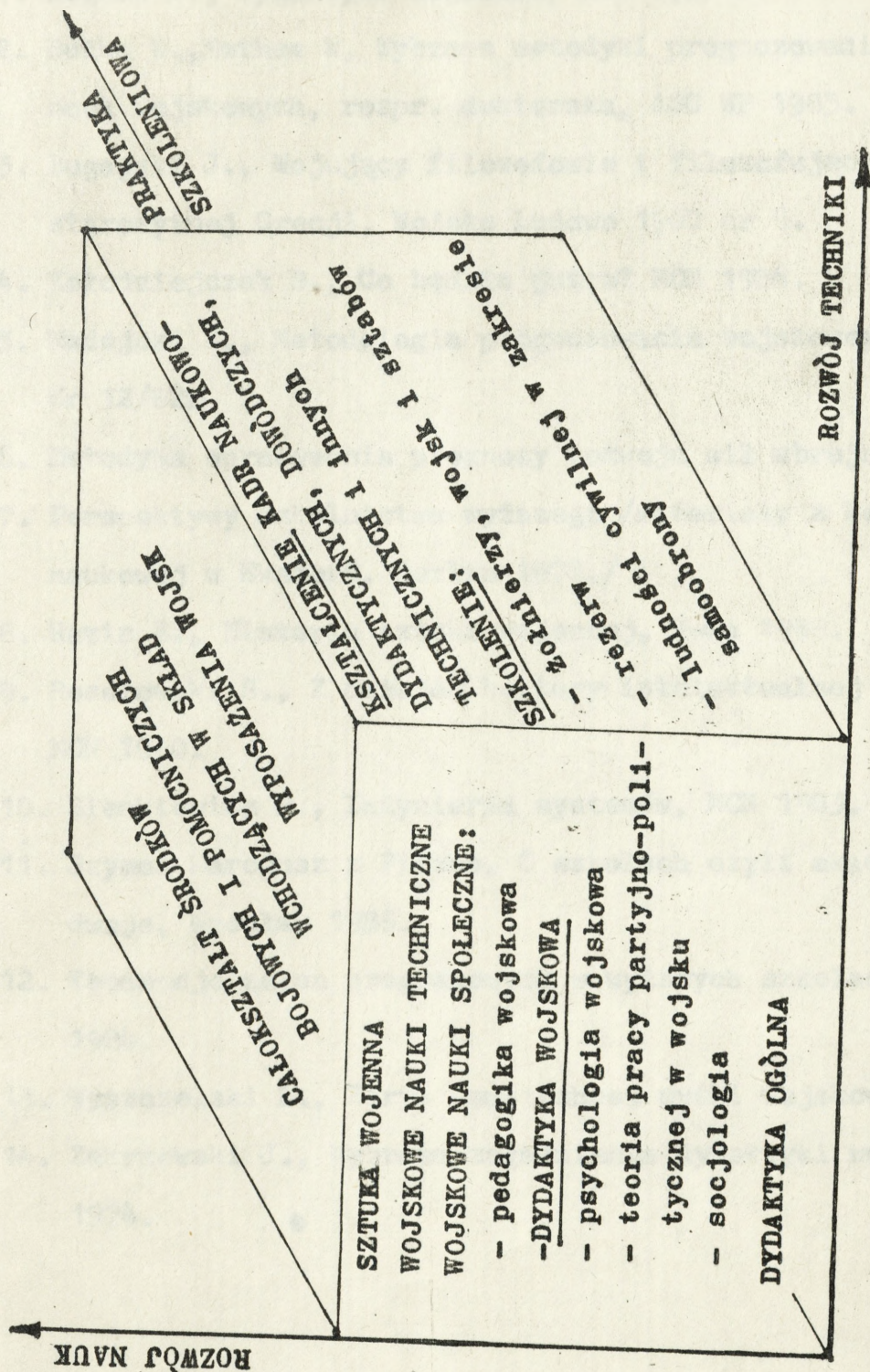
Zwróćmy uwagę na fakt, że obraz figurujący na rys.4 odnosi się nie do całości ale do części rzeczywistości, która nas interesuje. Część ta jest niejako zanurzona w dalszym otoczeniu systemowym reprezentowanym przez wiele innych nauk niewojskowych, o których jest mowa m.in. w zagadnieniu 4.1. Nie ulega bowiem wątpliwości, że współcześnie każda dyscyplina naukowa posiada określoną przydatność wojenną, a zatem wywiera pośredni lub nawet bezpośredni

wpływ na procesy szkolenia i wychowania wojskowego.

Ponadto na kształtowanie się dydaktyki wojskowej, ilość i zasięg dydaktycznych badań naukowych, istotny wpływ wywierają czynniki ustrojowe określające warunki społeczne, polityczne i ekonomiczne w państwie. Zwróciliśmy na nie uwagę w zagadnieniu 4.2.. Podkreślić w szczególności należy istotny wpływ polityki naukowej na rozwój dydaktyki wojskowej w sensie instytucjonalnym i dyscyplinowym. Jednakże polityka naukowa jest pochodną czynników ustrojowych. W dawnej wojskowości często zakazywano żołnierzom uczyć się czegokolwiek poza regulaminami wojskowymi. Podaliśmy tego przykłady także w polskiej wojskowości. Dopiero w ludowym Wojsku Polskim urzeczywistnione zostały sprzyjające warunki formalno-prawne do działalności naukowej oficerów. Dawnym zakazom przeciwstawiono liczne zachęty do wszechstronnego rozwoju osobowościowego wszystkich żołnierzy. Jest to - jak można sądzić - pierwszy udany etap polityki naukowej, po którym nastąpią kolejne, jeszcze bardziej sprzyjające rozwojowi dydaktyki wojskowej w naszych Siłach Zbrojnych.

Ogólnie można stwierdzić, że dydaktyka wojskowa jest dopiero na początku swojego rozwoju. W opracowaniu wskazaliśmy, że niemal wszystkie komponenty jej przedmiotu badań nie są jeszcze należycie opracowane ani pod względem teoretycznym, ani z punktu widzenia zastosowań praktycznych. Aktualne potrzeby rozwojowe dydaktyki wojskowej są znaczne i wraz z biegiem lat będą wzrastały proporcjonalnie do rozwoju innych nauk, środków walki zbrojnej oraz doskonalenia organizacji i kierowania walką.

rys. 4. TRIADA ZALEŻNOŚCI ROZWOJOWYCH DIDAKTYKI WOJSKOWEJ

LITERATURA

1. Bogusz J., Dydaktyka wojskowa, MON 1983 r.
2. Bułka W., Mathea W, Wybrane metodyki prognozowania rozwoju nauk wojskowych, rozpr. doktorska, ASG WP 1983.
3. Bugajski J., Wojujący filozofowie i filozofujący wojownicy w starożytnej Grecji, Wojsko Ludowe 1960 nr 6.
4. Kołodziejczak B., Co będzie jutro? MON 1984.
5. Madejski A., Metodologia prognozowania wojskowego, Myśl Wojskowa Nr 12/82.
6. Metody opracowania prognozy rozwoju sił zbrojnych, ASG WP.
7. Perspektywy szkolnictwa wyższego /materiały z konferencji naukowej w Eksdorf, Berlin 1978./
8. Razin E., Historia sztuki wojennej, W-wa 1958.
9. Rosołowski S., Z dziejów kultury intelektualnej Wojska Polskiego, MON 1980.
10. Sienkiewicz P., Inżynieria systemów, MON 1983.
11. Szymon Marcjusz z Pilzna, O szkołach czyli akademiach ksiąg dwoje, Wrocław 1955.
12. Tendencje zmian programowych w wyższych szkołach, IPNPTiSW 1984.
13. Wyszczelski L., Zarys powszechnej myśli wojskowej, WAP 1983.
14. Zakrzewski J., Wybrane zagadnienia dydaktyki wojskowej, ASG WP, 1974.

WYBRANE KOMPONENTY DZIAŁALNOŚCI DYDAKTYCZNEJ W WOJSKOWOŚCI EUROPEJSKIEJ
NA TLE POSTĘPU W UZBROJENIU I WŁAŚCIWOŚCI WALKI ZBROJNEJ W UJĘCIU HISTORYCZNYM

ZALĄCZNIK 1

OKRESY KOMPONENTY	VI - XV w. WOJSKA RYCERSKIE	XVI - XVII w. WOJSKA ZACIĘŻNE /najemne/	XVIII - XIX w. STAŁE ARMIE NARODOWE	XX - XXI w. MASOWE ARMIE NARODOWE i ARMIE KOALICYJNE
UZBROJENIE, ŚRODKI TECHN.	BIAŁA BRONŃ /kopia, miecz, topór bojowy/.	BRONŃ PALNA /hakownica, bomba, pistolet, muszkieta/.	NOWE GENERACJE BRONI PALNEJ /kara- bin z ryglowym zamkiem iglicowym, działa art./, TELEGRAF, TELEFON, RADIOWA APARATURA NADAWCZO- ODB., MAPY SZTABOWE.	ZAUTOMATYZOWANE I AUTOMATYCZNE SYSTEMY BRONI STRZELECKIEJ, ARTY- LERYJSKIEJ, RAKIETOWEJ, KOSMICZNEJ. ŚRODKI WALKI JĄDROWEJ, CHEMICZNEJ, BIOLOGICZNEJ, GEOFIZYCZNEJ, PROMIE- NISTEJ, PSYCHOLOGICZNEJ.
WŁAŚCIWOŚCI WALKI ZBROJNEJ	FRONTALNE UDERZENIE W SZYKU KOLUMNOWYM lub "W PLOT", ROZ- PADAJĄCE SIĘ NA POJEDYNKI RY- CERSKIE.	WALKA ZESPOŁOWA W SZYKACH LINEAR- NYM I TABOROWYM. PROWADZENIE OGNI SPOSOBEM KARAKOLU /jazda/ i KONTR- MARSZU /piechota/.	PIECHOTA WALCZY W SZYKU KOLUMNOWO- TYRALIERSKIM WE WSPÓLDZIAŁANIU Z ARTYLERIĄ, KAWALERIĄ I ODDZIAŁAMI INŻYNIERYJNYMI.	ZGRANE W CZASIE I W TRÓJWYMIAROWEJ PRZESTRZENI DZIAŁANIA BOJOWE RODZAJÓW SIŁ ZBROJNYCH I RODZAJÓW WOJSK SOJUSZNICZYCH /KOALICYJNYCH/. ZASIĘG DZIAŁAŃ- KONTYNTENTALNY lub GLOBALNY.
NIEKTÓRE RODZAJE ZAJĘĆ DYDAKTYCZNYCH	JAZDA KONNA, INDYWIDUALNE UCZENIE SIE PROWADZENIA WALKI Z KONIA./ w warunkach domowych/.	MUSZTRA, ĆWICZENIA Z BRONIĄ, STRZELANIE DO TARCZ, SZERMIERKA w warunkach skoszarowanych/.	- podobnie jak w XVI - XVII w. W szkoleniu kadry oficerskiej pojawiają się ĆWICZENIA DOWÓDCZO- SZTABOWE.	ZAJĘCIA TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE W PRZEDMIOTACH SZKOLENIA OGÓLNO- WOJSKOWEGO, BOJOWEGO, TECHNICZNEGO I POLITYCZNEGO. KADRA ZAWODOWA: ĆWICZENIA TAKTYCZ- NE /OPERACYJNE/, KURSY INSTRUKTOR- SKO-METODYCZNE, SYMULACYJNE GRY KOMPUTEROWE.
WŁAŚCIWOŚCI SYSTEMU SZKOLE- NIA	INDYWIDUALNE TERMINOWANIE	ZORGANIZOWANE SZKOLENIE ZESPOŁOWE SZKOLENIE KANDYDATÓW NA DOWÓDCÓW W DRODZE DŁUGOTRWALEJ PRAKTYKI.	WPROWADZENIE DO PROCESU SZKOLENIA WOJSK TREŚCI WYCHOWAWCZYCH - PATRIOTYCZ- NYCH. ROZPOWSZECZANIE SIĘ NURT SZKOLENIA SYSTEMATYCZNEGO KADRY.	INTEGRACJA SZKOLENIA WOJSKOWEGO Z WYCHOWANIEM ŻELNIERZY, KRZTAŁO- TOWANIEM ICH POSTAW IDEOWYCH. UJEDNOLICANIE CELÓW, TREŚCI ORAZ FORM SZKOLENIA W RAMACH ARMII KOA- LICYJNYCH.
METODY I TECHNIKI SZKOLENIA	RECEPTURALNO-NAŚLADOWCZE	PODAJĄCO-PRAKTYCZNE	TECHNIKA SZKOLENIA NA TEMP. METODY: BIBLIOGRAFICZNO-HISTORYCZNA, SYTUACYJNA, INSCENIZACYJNA.	ROZWÓJ METOD SŁOWNYCH, OGLĄDOWYCH PRAKTYCZNYCH I AKTYWIZUJĄCYCH /PROBLEMOWYCH/.
SZKOLNICTWO WOJSKOWE	NIE MA	SZKOŁY WOJSKOWE ARTYLERII w Hisz- panii, Wenecji i we Francji. Szko- ła rycerska w Saksonii.	POWSTANIE SZKÓŁ WYŻSZYCH - AKADE- MII SZTABOWYCH. SZKOŁA RYCERSKA w POLSCE /1765 r/.	SYSTEM WSPÓŁCZESNEGO SZKOLNICTWA TWORZĄ SZKOŁY: MŁODSZYCH SPECJALIS- TÓW, ZAWODOWE SZKOŁY PODOFICERSKIE, CHORĄŻYCH, WYŻSZE OFICERSKIE, AKA- DEMIE WOJSKOWE.
DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA I BADA- CZA	-prawie nie istnieje	POJAWIENIE SIĘ NARODOWEGO PIŚMIEN- NICTWA WOJSKOWEGO TRAKTUJĄCEGO O SZKOLENIU WOJSK.	UKAZYWANIE SIĘ CORAZ WIĘKSZEJ LICZBY PUBLIKACJI W POSTACI REGULAMINÓW I TRAKTATÓW WOJS- KOWO-POLITYCZNYCH.	WIKROCZENIE WOJSKOWEJ DZIAŁALNOŚCI DYDAKTYCZNEJ NA DROGĘ BADAŃ EMPI- RYCZNYCH, POWSTANIE ŚWOISTEJ TE- ORII SZKOLENIA ŻOŁNIERZY, WOJSK i SZTABÓW → UKSZTAŁTOWANIE SIĘ DYDAKTYKI WOJSKOWEJ JAKO NAUKI.

ASG HP NY 2188/44

ROZPRAWY DOKTORSKIE

z Dydaktyki Wojskowej wykonane w Wojskowej Akademii Politycznej
w latach 1964 - 1984 r.

1. B. Hydzik, Kształcenie słuchaczy WSM w podejmowaniu decyzji, 1964r.
2. M. Anyasz, Zastosowanie metody problemowej w zespołach, 1965 r.
3. M. Godlewski, Badania nad kształceniem robotników kwalifikowanych w Polsce, Związku Radzieckim, Czechosłowacji i Niemieckiej Republiki Demokratycznej, 1965 r.
4. P. Rozmysłowicz, Samodzielność słuchaczy Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego w procesie dydaktycznym, 1966 r.
5. J. Krupa, Upowszechnienie wiedzy wojskowej. Społeczne podstawy, formy i czynniki warunkujące skuteczność, 1967 r.
6. A. Suchanek, Badania efektywności nauczania teletechniki przy zastosowaniu materiałów programowanych, 1967 r.
7. T. Karwat, Badania nad dydaktycznymi wartościami współzawodnictwa w wojsku, 1967 r.
8. W. Kazimierwki, Funkcja maszyn uczących w kontroli przyswajania wiedzy z przedmiotów technicznych przez podchorążych OSR /kontrola programowana/, 1968 r.
9. St. Liszewski, Rozwijanie samodzielności szeregowców w działaniu taktycznym, 1970 r.
10. E. Skóra, Badania nad znaczeniem i funkcją oceniania słuchaczy WSM, 1971 r.
11. Z. Bielecki, Badania efektywności nauczania programowanego z przedmiotu: pracownia podstaw elektrotechniki, 1972 r.
12. W. Kązłowski, Badanie skuteczności problemowo-zespołowego kształcenia żołnierzy służby zasadniczej jednostek lotn., 1972 r.
13. L. Krasnowiecki, Dydaktyczna funkcja praktyki morskiej podchorążych WSM, 1973 r.
14. P. Rozmysłowicz, Samodzielność słuchaczy WAP w procesie dydaktycznym, 1974 r.
15. J. Matusiak, W. Siemke, Programowanie kształcenia inżynierów wojskowych, 1974 r.
16. M. Orędecka, Dydaktyczno-wychowawcze wartości programowania procesu nauczania-uczenia się, 1975 r.

17. W. Korga, Efektywność szkolenia kompleksowego specjalistów wojsk łączności, 1975 r.
18. T. Siuda, Stan i perspektywy rozwojowe kwalifikacji nauczycieli przysposobienia obronnego, 1975 r.
19. M. Wrzecion, Wpływ kształcenia wojskowego na postawy społeczno-obronne studentów SAM, 1975 r.
20. Wonicki Julian, Dydaktyczno-psychologiczne wyznaczniki osiągnięć podchorążych WSM w procesie uczenia się, 1975 r.
21. W. Aidaś, Przygotowanie do pracy zawodowej w jednostkach wojskowych absolwentów WSOWL, 1976 r.
22. A. Czokało, Kształcenie ustawiczne w zinstytucjonalizowanym systemie przygotowania oficerów grupy dowódczo-sztabowej wojsk łączności, 1976 r.
23. W. Gogołek, Zastosowanie EMC w procesie nauczania /na przykładzie WAP/, 1976 r.
24. Gorzelnicki K., Czynniki determinujące efektywność kształcenia podchorążych, 1976 r.
25. K. Pastusiak, Motywacje wyboru zawodu a stosunek do studiów w WOSS, 1976 r.
26. H. Skudlarżk, Kształcenie umiejętności słuchaczy WAP w zakresie uczestnictwa w dowodzeniu wojskami, 1976 r.
27. Cz. Kosacki, Czynniki warunkujące autorytet pedagogiczny nauczyciela akademickiego WSO, 1977 r.
28. St. Benedyczak, Zastosowanie TVD w doskonaleniu kierowniczej kadry oświaty /na przykładzie WAP, IKN/, 1978 r.
29. K. Figurski, Efektywność kształcenia wojskowego i obronnego studentów UŁ, 1978 r.
30. J. Pasternak, Dydaktyczno-wychowawcze efekty partnerstwa w kształceniu podchorążych rezerwy, 1978 r.
31. N. Paszak, Optymalizacja systemu kształcenia specjalistów Wojsk Rakietowych OPK, 1978 r.
32. J. Paździor, Wykorzystanie metod aktywizujących w kształceniu umiejętności dowódczych podchorążych WOSR, 1978 r.
32. J. Starczewski, Zajęcia seminaryjne z przedmiotów społeczno-politycznych w WSO w aspekcie metod aktywizujących, 1978 r.
33. R. Stępień, Efektywność tezydziestominutowej jednostki metodycznej wykładu w procesie dydaktyczno-wychowawczym WAP, 1978 r.
34. W. Wyruch, Zastosowanie metod aktywizujących w procesie szkolenia politycznego żołnierzy sł. zasadn., 1978 r.

- 3 -
35. K. Żegnałek, Czynniki warunkujące efektywność samodzielnego uczenia się podchorążych w WSO, 1978 r.
  36. T. Nowicki, Zastosowanie nauczania programowanego w procesie kształcenia umiejętności praktycznych podchorążych WSOWL, 1978 r.
  37. J. Cendrowski, Rola środków masowego przekazu w militarysycznym szkoleniu młodzieży i składu osobowego sił zbrojnych w Wielkiej Brytanii, 1979 r.
  38. K. Grabiński, Czynniki deteminujące efektywność kształcenia podchorążych rezerwy, 1979 r.
  39. J. Urban, Modelowanie dydaktyczne kształcenia technicznego kadetów, 1979 r.
  40. J. Zygocki, Pozycja społeczna wybitnie uzdolnionych uczniów liceów ogólnokształcących i ich osiągnięcia szkolne ze szczególnym uwzględnieniem przysposobienia obronnego, 1979 r.
  41. K. Bedyński, Efektywność kształcenia pedagogiczno-wojskowego podchorążych Oficerskiej Szkoły Służby Więziennej, 1980 r.
  42. R. Milczarek, Warunki skuteczności kształcenia aktywności politycznej żołnierzy służby zasadniczej, 1980 r.
  43. J. Cebertowicz, Efektywność zintegrowanej metody problemowo-programowanej w nauczaniu przysposobienia obronnego młodzieży szkół średnich, 1981 r.
  44. A. Grygiel, Organizacja kontroli w kształceniu społecznopolitycznym podchorążych, 1981 r.
  45. Z. Białecka, Czynniki warunkujące przygotowanie kandydatów na pilotów wojskowych w Liceum Lotniczym przy WOSL, 1981 r.
  46. J. Mazur, Pedagogiczne uwarunkowania kształcenia oficerów WSW, 1982 r.
  47. Z. Pałka, Wychowanie patriotyczne i internacjonalistyczne żołnierzy Polskiej Jednostki Specjalnej w Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ, 1982 r.
  48. A. Markiewicz, Z. Płoszyński, Zastosowanie komputerów do modernizacji procesu dydaktycznego na przykładzie WSO WOPL, 1982 r.
  49. S. Tchorek, Studia przemienne i ich uwarunkowania w wojsku, 1983 r.
  50. H. Śniezek, Wpływ dyskusji na rozwój świadomości historycznej żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, 1984 r.

ROZPRAWY DOKTORSKIE

- z Dydaktyki Wojskowej wykonane w Akademii Sztabu Generalnego WP w latach 1969 - 1984.
1. Gierczak Kaz., Nauczanie programowane w procesie szkolenia słuczaczy na Oddziale OPK i Lotnictwie 1969 r.
  2. Jędrys Czesław, Metodyka szkolenia dowódców pododdziałów czołgów w kierowaniu ogniem w zasadniczych rodzajach walki, 1975 r.
  3. Dudkiewicz E., Skuteczność dydaktyczno-wychowawcza algorytmicznej metody programowania blokowego w szkoleniu zawodowym dowódców, 1979 r.
  4. Urliński R., Sumer E., Pawlus Cz., Wybrane problemy systemu kształcenia nowoczesnego dowódcy inżyniera artylerii w WSOWRiA, 1979 r.
  5. Za-piór J., Zastosowanie symulacji i symulatorów do szkolenia taktyczno-bojowego wojsk OPK, 1979 r.
  6. Tenerowicz Józef, Krata K., Weremicz J., Optymalizacja systemu szkolenia personelu latającego na bojowych samolotach odrzutowych, 1979 r.
  7. Solarz M., Skuteczność szkolenia instruktorsko-metodycznego w szkoleniu taktycznym podchorążych WSO Wojsk Chemicznych, 1979 r.
  9. Jura J., Doskonalenie specjalno-wojskowego nauczania praktycznego podchorążych WOSR, 1980 r.
  10. Ciesielski W., Wykorzystanie telewizji w szkoleniu taktycznym podchorążych WSOWOPlot, 1981 r.
  11. Batożyński Z., Semestralny system planowania w wyższych szkołach oficerskich z wykorzystaniem metod i środków informatyki, 1982 r.
  12. Kowalki M., Uwarunkowania wzrostu efektywności kształcenia w WSOWZ w aspekcie przydatności zawodowej absolwentów na pierwszych stanowiskach służbowych, 1982 r.

- 2 -
13. Kucharski M., Możliwości doskonalenia pracy samodzielnej podchorążych WSOWZ w aspekcie realizacji celów kształcenia, 1982 r.
  14. Grzegorek A., Kierunki zwiększenia skuteczności szkolenia specjalistycznego podchorążych WSOWOPL, 1982r.
  15. Kowalczyk L., Korelacja treści kształcenia w pionie dowódczo-technicznym wyższego szkolnictwa wojskowego w aspekcie podejścia systemowego, 1982 r.
  16. Żak St., Studia przemienne jako forma kształcenia, 1982 r.
  17. Sznajder R., Metodyka nauczania pracy dowódcy pułku w terenie, 1982r.
  18. Błim M., Optymalizacja procesu szkolenia funkcyjnych obsług zautomatyzowanych stanowisk dowodzenia szczebla taktycznego Wojsk Rakietowych Obrony Kraju, 1982 r.
  19. Łosiński M., System bieżącej kontroli i oceny wyników kształcenia podchorążych WSO, 1983 r.
  20. Sołtykiewicz K., Bórczyk E., Opracowanie i prowadzenie egzaminacyjnego ćwiczenia szkielekowego, 1983r.
  21. Zieliński J., Wróblewski R., Wpływ modelu zawodowo-osobowego dowódcy oddziału na cele i treści kształcenia taktycznego i operacyjnego ASG WP, 1983 r.
  22. Syczyński Jacek, System pracy smaokształceniowej słuchaczy ASG WP, 1984 r.
  23. Szulc B., Doskonalenie procesu wyłaniania i kształcenia słuchaczy szczególnie uzdożnionych w ASG WP, 1984 r.
  24. Jaros A., Doskonalenie treści, form i metod szkolenia taktycznego słuchaczy Centrum Szkolenia Oficerów Politycznych, 1984 r.
  25. Jemiolo T., System kształcenia kadr dowódczo-technicznych zautomatyzowanych stanowisk dowodzenia w WOSR, 1984 r.

26. Piekart Cz., Szkolenie taktyczne w systemie kształcenia średniego personelu technicznego służby inżynieryjno-lotniczej, 1984 r.
27. Sadowski J., Sposoby zwiększania skuteczności kształcenia podchorążych WSOWOPL z zakresu kierowania ogniem rakieto plot małego zasięgu, 1984 r.
28. Sperling J., Doskonalenie form i metod szkolenia specjalistycznego słuchaczy ASG WP ~~inżynierów~~ pionu wojsk raketowych i artylerii w ramach praktyki, 1984 r.
29. Suchecki W., Zawal W., Informatyczny system testowej kontroli i analizy wyników nauczania pchor. w doskonaleniu procesu dydaktycznego WSO WOPL, 1984 r.

ZAPLECZE DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

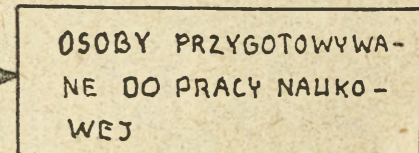
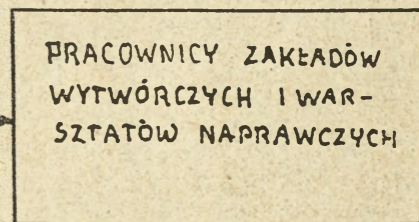
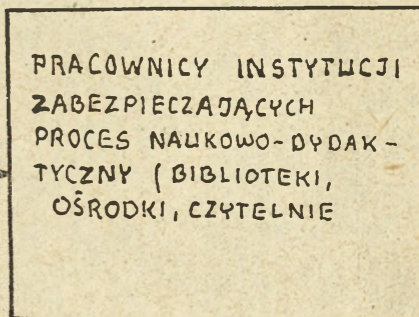
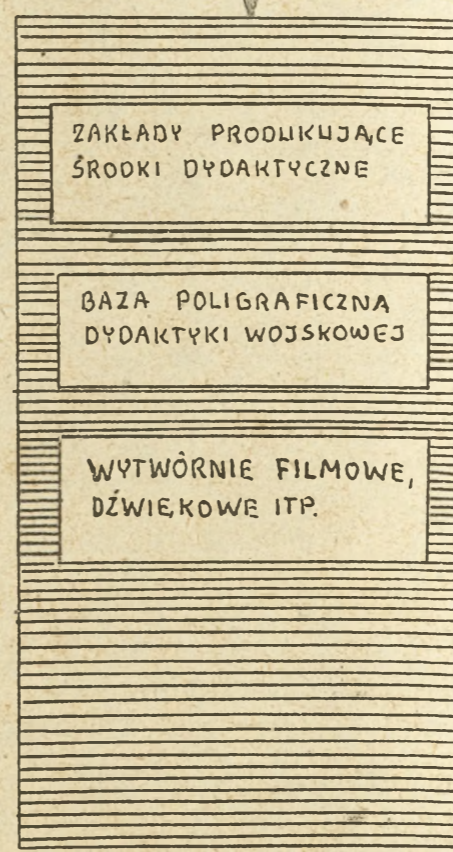
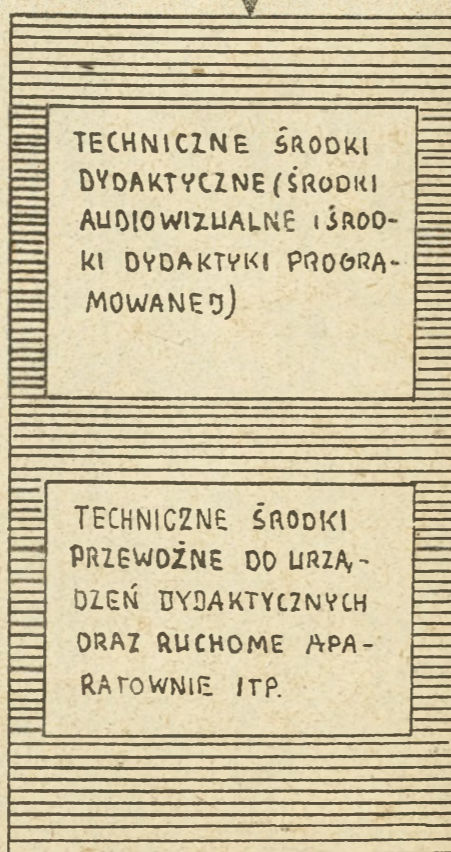
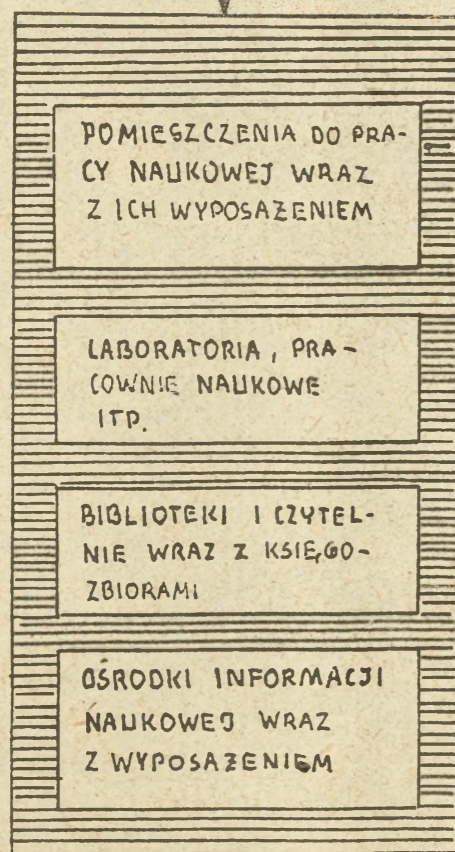
DYDAKTYKA WOJSKOWA

ZAPLECZE

ZALĄCZNIK 4

BAZA MATERIAŁOWA

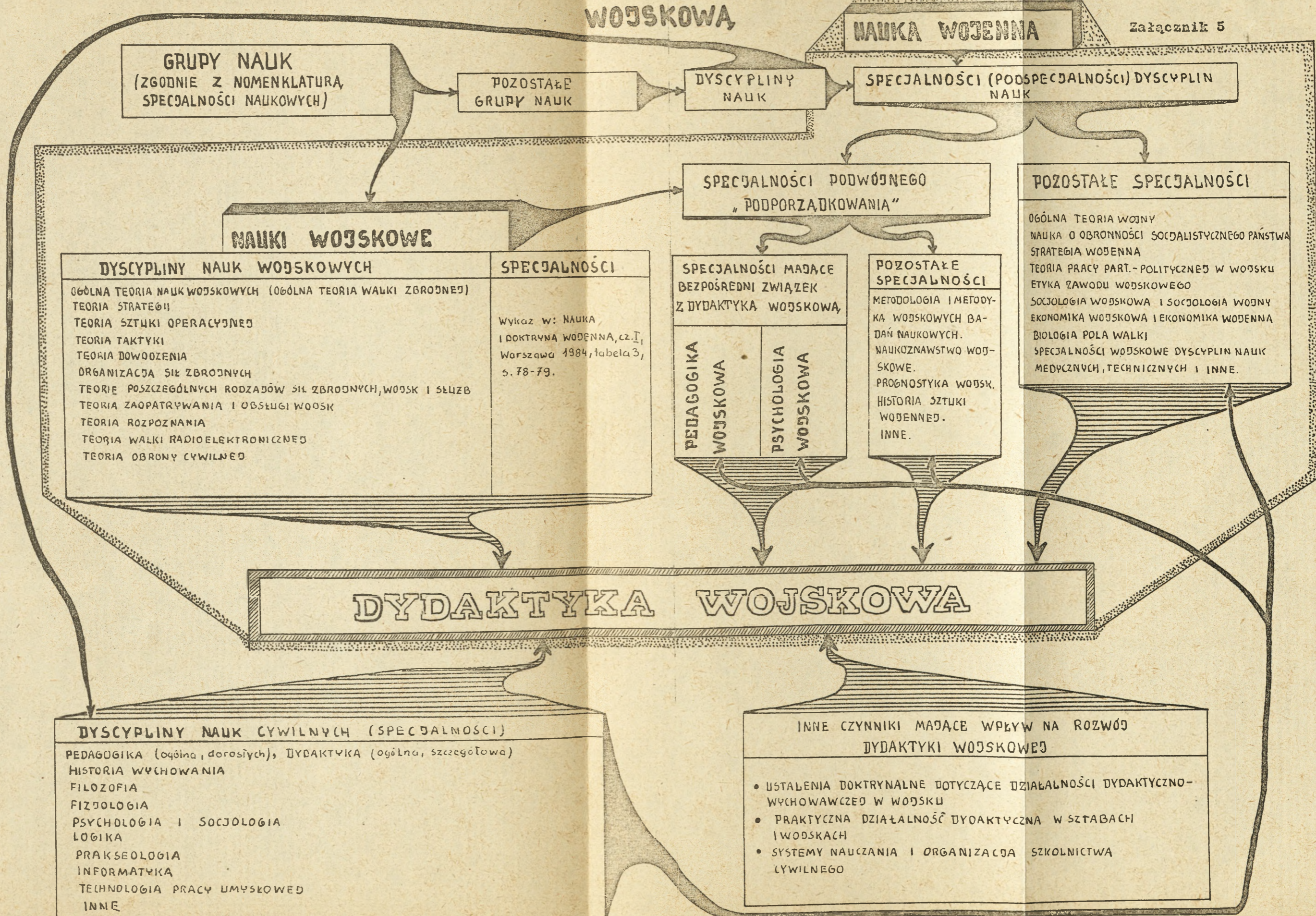
POTENCJAŁ LUDZKI

ASG NP nr 2188/WH

SCHEMAT WPŁYWU GRUP NAUK, DISCYPLIN I SPECJALNOŚCI NA DYDAKTYKĘ WOJSKOWĄ

Załącznik 5

DYSZYPLINY NAUK WOJSKOWYCH	SPECJALNOŚCI
OGÓLNA TEORIA NAUK WOJSKOWYCH (OGÓLNA TEORIA WALKI ZBRÓJNEJ) TEORIA STRATEGII TEORIA SZTUKI OPERACYJNEJ TEORIA TAKTYKI TEORIA DOWODZENIA ORGANIZACJA SIŁ ZBRÓJNYCH TEORIE POSZCZEGÓLNYCH RODZAJÓW SIŁ ZBRÓJNYCH, WOJSK I SŁUŻB TEORIA ZAOPATRYWANIA I OBSŁUGI WOJSK TEORIA ROZPOZNANIA TEORIA WALKI RADIOELEKTRONICZNEJ TEORIA OBRONY CYWILNEJ	Wykaz w: NAUKA I DOKTRYNA WOJENNA, cz. I, Warszawa 1984, tabela 3, s. 78-79.

SPECJALNOŚCI MAJĄCE BEZPOŚREDNI ZWIĄZEK Z DYDAKTYKĄ WOJSKOWĄ		POZOSTAŁE SPECJALNOŚCI
PEDAGOGIKA WOJSKOWA	PSYCHOLOGIA WOJSKOWA	METODOLOGIA I METODYKA WOJSKOWYCH BADAŃ NAUKOWYCH. NAUKOZNAWSTWO WOJSKOWE. PROGNOSTYKA WOJSK. HISTORIA SZTUKI WOJENNEJ. INNE.

POZOSTAŁE SPECJALNOŚCI

OGÓLNA TEORIA WOJNY
 NAUKA O OBRONNOŚCI SOCJALISTYCZNEGO PAŃSTWA
 STRATEGIA WOJENNA
 TEORIA PRACY PART.-POLITYCZNEJ W WOJSKU
 ETYKA ZAWODU WOJSKOWEGO
 SOCJOLOGIA WOJSKOWA I SOCJOLOGIA WOJNY
 EKONOMIKA WOJSKOWA I EKONOMIKA WOJENNA
 BIOLOGIA POLA WALKI
 SPECJALNOŚCI WOJSKOWE DISZYPLIN NAUK MEDYCZNYCH, TECHNICZNYCH I INNE.

DYSZYPLINY NAUK CYWILNYCH (SPECJALNOŚCI)

PEDAGOGIKA (ogólna, dorosłych), DYDAKTYKA (ogólna, szczegółowa)
 HISTORIA WYCHOWANIA
 FILOZOFIA
 FIZJOLOGIA
 PSYCHOLOGIA I SOCJOLOGIA
 LOGIKA
 PRAKSEOLOGIA
 INFORMATYKA
 TECHNOLOGIA PRACY UMYSKOWEJ
 INNE

INNE CZYNNIKI MAJĄCE WPŁYW NA ROZWÓJ DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

- USTALENIA DOKTRYNALNE DOTYCZĄCE DZIAŁALNOŚCI DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZEJ W WOJSKU
- PRAKTYCZNA DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA W SZTABACH I WOJSKACH
- SYSTEMY NAUCZANIA I ORGANIZACJA SZKOLNICTWA CYWILNEGO

